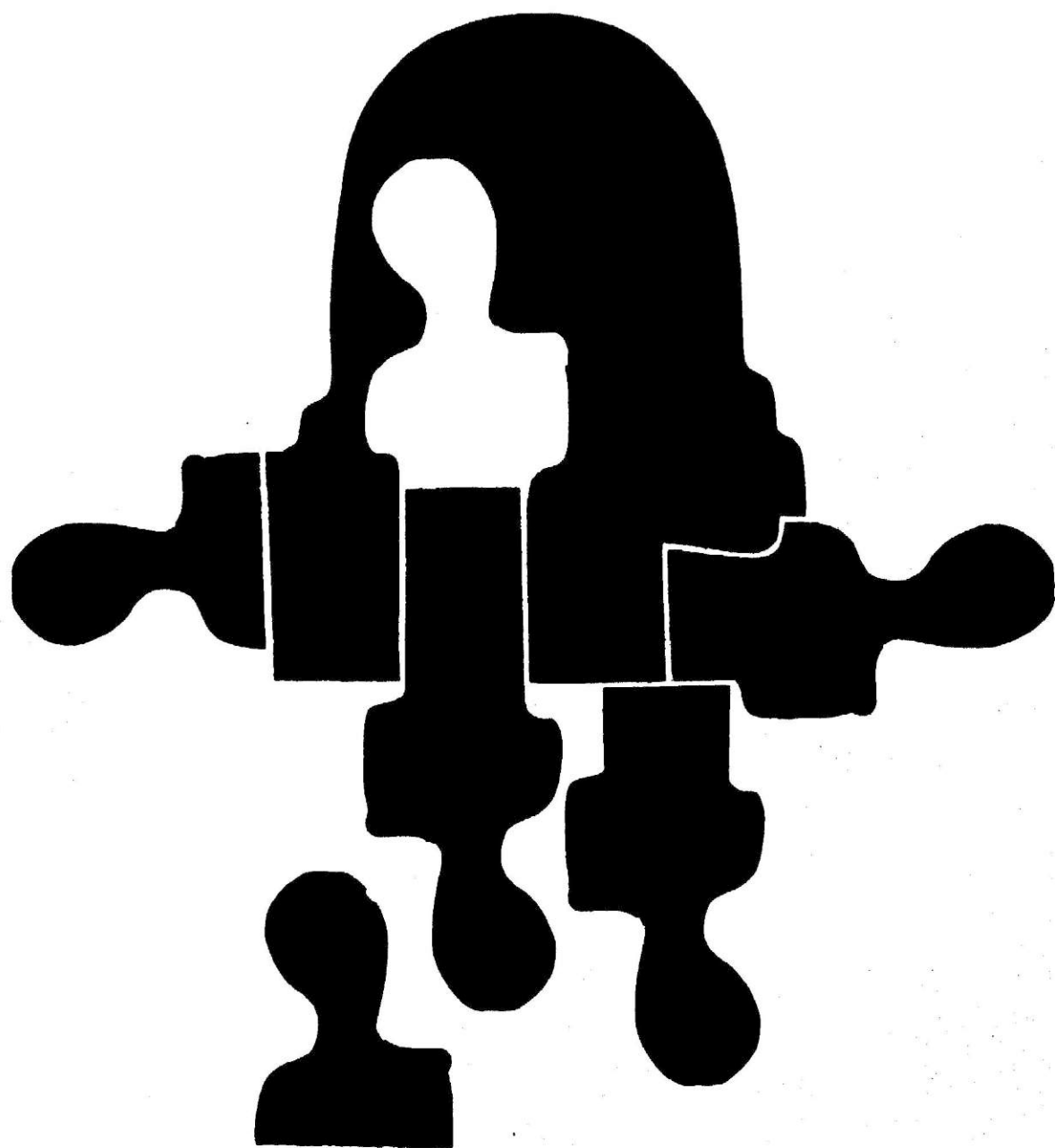

HK HARMADKOR **3 HARMADKOR**

HARMADKOR * 3

A JATE KÖZMŰVELŐDÉSI TITKÁRSÁG
IRODALMI - KRITIKAI KIADVÁNYA

Szerkesztők	Balog József Csuhai István Kurdi Fehér János Takács József
Felölős szerkesztő	Ütvös Péter
Lektorálta	Szigeti Lajos Sándor

A szerkesztőség címe: JATE Bölcsészettudományi Kar
6722 Szeged, Egyetem utca 2-6.
I. Irodalomtört. Tanszék /Ütvös Péter/

Hévízi Ottó: A fejünkkel játszunk /próza/	1
Berényi Viktor és Gál Balázs tanulmánya: "Erdélynek változása" 1931-1940 - Kisebbségi tár- sadalompolitika Venczel József értelmezésében	5
Garaczi László szövegei	27
Bagossy László versei	33
Darvasi László versei	34
Csuhai István: Enciklopédia - nyolcvankét oldalon /Mészöly Miklós Megbocsátásáról/	36
Nagy Imre: Az álomalattjáró /próza/	53
Salat Levente versei	73
Kurdi Imre versei	77
Háy János verse	78
EZRA POUND 1885-1972	
Fenyvesi Anna: "Il miglior fabbro" /esszé/	83
Ezra Pound verseiből - Bendes Rita fordításai	89
FIGYELŐ	
Dlusztus Imre: Pilinszky János: A nap születése	105
Csuhai István: "...csak úgy tesz mintha még nem lé- teznék..." /Kalapáti Ferenc: Óriásfelirat/	109
Kiss László: Petőcz András: Betűpiramis	113
Takács József: Palotás Dezső: Incidens alapművelet - fiatal költők antológiája Visky András: Partraszállás	116
Irodia-füzetek	121
Balog József: "Plüss falvédő /243 Ft/" - részletek az auditorium maximumban április 11-én azonos címmel megnyitott kiállítás előbeszédéből	122
HIREK	125
MUNKATÁRSAINK	126

A címlap Szabó Mariann munkája; a hátsó borítón Csuhai István Uralkodó prózaeszmény a nyolcvanas években című kistanulmányá-
nak egy részlete látható.

E szám anyagát 1985. szeptemberének elején zártuk le, és 1985.
szeptember 25-én adtuk a sokszorosítóba.

A FEJÜNKEL JÁTSZUNK...

Ha én lennék a cár, akkor a szíнем elé szólítanám magamat:

- Kedves barátom, úgy hallom, maga nemrég egy felolvasóesten meglehetősen illetlen párhuzamot vont Puskin és Bulgakov között.

- Felség - felelnék elfogódva -, a párhuzam túlzás, csupán arra bátorkodtam fölhívni a figyelmet, hogy a kényszerűség és a gyarlóság néha milyen hasonló utakat jelöl ki még a művészet legjobbainak is...

- Maga sokatmondó egybeeséseket emlegetett - szakítana félbe a cár.

- Valóban, felség - válaszolnék zavartan - valóban mondtam effélet, de csak a hatás kedvéért... bár történetük hasonlósága mégiscsak elgondoltató.

- Amennyiben?

- Amennyiben Bulgakov hasonlóan cselekedett, mint Puskin, amikor a felsőbbség részéről támadások indultak ellene. Száz év ide, világtörténelmi fordulat oda, úgy látszik, felség, a fenyegetettség reflexei változatlanok.

Ekkor a cár, elbocsájtva a teremből legbensőbb alattvalóit is, közelebb intene magához:

- Érdeklődve hallgatom, hogy mire alapozza ezt.

- Felség, kettőjük történetében van egy kevésbé lényeges hasonlóság, ez pedig maga a történet. Puskit 1824-ben egy cári parancs

Mihajlovszkojéba űzi tovább az odesszai száműzetésből, Bulgakovra 1929-ben a sztálini elutasítás olyan kritikai ösztöztüzet zúdított, amely - talán nem túlzok - felért egy cári száműzetéssel.

- Nem túloz - állapítaná meg a cár. - És mi váltotta ki az uralkodók haragját?

- Puskinnál egyik magánlevelének két nem-vallásos sora, Bulgakovnál pedig egyik színdarabja.

- Mi nem szoktuk ilyen gyerekségek miatt megvonni a jóindulatunkat - emelné föl a hangját a cár.

- Éppen ezért valószínűbb, felség, hogy Puskin engedetlensége már a dekabristák árnyékát vetette előre I. Sándor előtt, mint ahogy a jelen éhínségei és a közeljövő világforradalma közepette joggal ítéltette Sztálin szovjetellenes jelenségnek Bulgakov darabját... Az uralkodók magasabb szempontjait szükségtelen főlemlegetnem éppen felséged előtt.

- No igen - állapítaná meg a cár. - Ez minden?

- Korántsem, felség. Az alulfejlett alattvalói tudat mindkettőjüket hasonló lépésre ragadtatta. Mindketten egy tisztelettudó, de tagadhatatlanul önérzetes levelet küldenek uralkodójuknak. Ezek a levelek - kellő arányérzékkel - nem elismertetésre áhítoznak, nem, felség, a levélírók pusztán arról tudósítják uralkodóikat, hogy amennyiben mód adódna rá, életben szeretnének maradni. Puskin krónikus ütőértágulatát emlegeti, Bulgakov számára pedig, úgy látszik, a létbizonytalanság a legelviselhetetlenebb; jellemző, hogy levele így zárul: "...kérem a szovjet kormányt, járjon el velem szemben úgy, ahogyan szükségesnek tartja, csak járjon el valami módon".

- Kétségtelenül, felség - felelném. - Mindazonáltal tévedés lenne alantas bosszúnak tartani ezeket a produkciókat, hiszen nem a szélesebb nyilvánosságnak készültek, sőt, bennük egy kifejezetten jóindulatú, lojális uralkodóval látjuk társalogni tiszteletlen íróinkat.

Látva uralkodóm meglepődését, így folytatnám:

- Például az egyik Bulgakov-történet. Misa minden nap levelet ír Jozsifnak, Tarzan aláírással. Jozsif dühös, óktelenül lehordja Beriját, mi az, hogy még mindig nem akadt a rejtélyes levélíró nyomára. Végülis Misa Jozsif színe elé kerül, ott kiderül, hogy Misa drámaíró, nagyon éhes, és hogy lukas a cipője. Erre mit tesz Jozsif? Legorombítja a mögötte feszengő népbiztosokat, egyikőjükről lehúztatja a csizmát és Misának adja, soronkívül enivalót utaltat ki neki, majd nagy békességben elválnak.

- Látom, ez a történet imponál magának... - jegyez né meg a cár hidegen.

- Bátorkodom igen-nel felelni, felség, bár talán nem is a történet, hanem a képzelt beszélgetés mint forma. Ennek a társalgásnak a mélyén - meglehet - az a rögeszme áll, amiben az alávetettség és a sérelem nem tud szabadulni attól, hogy magában örökké az uralkodót faggassa, ennek ellenére, felség, ami formát ad ennek a rögeszmének, az a méltóság. Ez a beszélgetés a képzelet magányosabb lázadása, mint a népmese, de ugyanúgy áthidalja a felfoghatatlan távolságot uralkodó és alattvaló között, pusztán azzal is, hogy elgondolja: a Sárkány beszélni tud és emberi szó elérheti.

De ekkorra már a cár beszélítaná a katonáit.

- Csak még annyit, felség - mondanám neki végezetül -, ha többre nem is futja, egy baráti diskurzust mindig el kell tudnunk képzelni az uralkodóval, amelyben megengedjük öfelségének, hogy kedvünkbe járjon, vagy amelyben megengedjük neki, hogy száműzzön minket.

»ERDÉLYNEK VÁLTOZÁSA« (1931–1940)

Kisebbségi társadalompolitika

Venczel József értelmezésében

A harmincas évek Erdélyének egyik legmarkánsabb szociológusa, társadalompolitikusa Venczel József /1913–1972/, akinek tanulmányai közül a Kriterion könyvkiadó pár éve közölt válogatást. /V.J.: Az önismeret útján. Tanulmányok az erdélyi társadalomkutatás köréből. Bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Imreh István. Bukarest, 1980/ A kötet elsősorban szociográfiai tanulmányok közlésére szorítkozik, s az olvasó számára így ismeretlenek maradnak azok a társadalompolitikai eszmék, amelyek Venczel egész munkásságát meghatározták. A kötet szerkesztője, Imreh István, előszavában utal ugyan azokra a társadalompolitikai elképzelésekre, melyeknek egész szociológiai munkásságát alárendelte, de nem vázolja fel /mert nem vázolhatja fel/ ezt az eszmerendszert és a rávonatkozó tanulmányokat is mellőzi a szerkesztés során.¹ Kifejtettebb elemzést, megvilágítást igényelnek a hasonló utalások: "Venczel József társadalomszemléletében keverednek tehát a valóságra figyelő, a tényvizsgálatokra alapozó megfigyelések, a szervező, építő tevékenységére áhító reformer elképzelések, valamint a helyes vagy gyakorta helytelen társadalompolitikai elméletek." "Az ő tudatában a közösségi típusú társadalom szerepelt modellként, az individualista ellentétként; anélkül azonban, hogy felismerte volna: a kollektív struktúra létrehozása a magántulajdonra alapozott termelési viszonyok között megvalósíthatatlan."

A kötetből kimaradt nagyobb lélegzetű társadalompolitikai jellegű tanulmányok a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbség létkérdéseinek megoldását célozzák. Tanulmányunk kísérlet ennek a társadalompolitikai szemléletnek a rekonstrukciójára.

Előzetesen leszögezhetjük, hogy Venczel minden társadalom-elméleti rendszert, minden kutatási módszert /Dimitrie Gusti szociológiai rendszere, a keresztényszocializmus társadalom-elmélete, Hans Freyer társadalomtudományi elvei, F. Tönnies statisztikai, empirista módszere stb./ az aktuális erdélyi valóság, az adott helyzetre való alkalmazhatóság szempontjából ítélte meg, fogadott el, hasznosított, vagy vetett el.

Induljunk ki a megváltozott társadalmi lét külső jelenségeiből, melyeket Venczel a kisebbség akarától függetlenül létező, kényszerítő erőknek nevez: 1. Trianon után megváltozott a földrajzi környezet: "Erdély közép-európai hatalomból a Balkán és Európa határára került." 2. Az erdélyi magyarság kiszakadt a magyar nemzettestből, melyhez tartozónak tudta magát, és kisebbségi helyzetbe került. 3. Módosult a társadalom belső struktúrája: az arisztokrácia elvesztette korábbi politikai és kulturális jelentőségét³, csupán két életerős réteg maradt: az értelmiség és a dolgozó nép. A "dolgozó nép" kategóriáján a parasztságot értette, nem ismerte fel a proletariátus funkcionális jelentőségét, elsődlegesen azt a statisztikai szempontot tekintette, hogy az erdélyi magyarság 72-73 %-a falun él. 4. Megváltoztak a rétegek társadalmi funkciói: mivel a meggyengült politikai intézmények nem képesek megoldani a helyzetet, az értelmiségre hárul a vezető szerep. 5. Elkülönül a közművelődési, a gazdasági és a társadalmi munka a maga külön intézményeivel és központjaival.⁴

A fenti megállapítások tényekként való elfogadása, a velük való szembenézés rendkívül fontos momentuma Venczel szemléletbeli fejlődésének, hiszen erre a helyzetértékelésre alapozhatjuk társadalompolitikai állásfoglalását. Ennek megvilágítása érdekében próbáljuk felvázolni a magyar értelmiség társadalom- és nemzetszemlélete történeti alakulásának néhány lényeges momentumát. Induljunk ki Bibó István általános tételéből Papp Zsolt megfogalmazásában: "A szellemileg vezető szerepet vivő - Bibó megfogalmazásával - nemzeti intelligencia

felfokozott felelősséget érzett a népi és nemzeti közösség együtt és fennmaradása iránt. Iggyekvésük a népi és nemzeti kultúra virágzásához, inkább azonban elpolitizálásához vezetett."⁵ Ez a negyvennyolcas forradalom után fennmaradt szellemiség - a nemzeti sorskérdés mítizálódása - eredményezte az Osztrák-Magyar Monarchia értelmiségének és a társadalom vezető rétegének hamis konszenzusát a kiegyezés után. Vagyis a reformkori programtól eltérően - amikor minden eddiginél nagyobb méretű és a hatalomtól független értelmiségi kultúra körvonalazódott - 48 után az értelmiség a nemzeti érdekek /a történeti Magyarország területének feltétele/ védelmében a dinasztia és a főnemesség érdekeinek kiszolgálójává válik: "...nem a jogokban részesítés, hanem a dinasztikus érdekkijárás /szultánnál, császárnál, cárnál/ útján kell és lehet biztosítani a nemzeti integritást és a sérelmek elkerülését... Megújuló a visszaesés a demokrácia előtti állapotokba..., a társadalmi együttműködés helyett a társadalmi státuskülönbségeket konzerválták..."⁶

Az 1918 előtti erdélyi magyar értelmiség szemlélete nyilvánvalóan egybeesett az összmagyar értelmiségével. Mi a trianoni fordulat után megváltozott magatartásának lényege? Miért válik lehetetlenné az eddigi beidegződött magatartástípus reprodukálása? 1. A kisebbségi helyzetbe kerülő politikai vezető réteg hatalmi pozícióit elvesztette, nem képes biztosítani sem a vele potenciálisan konszenzusban lévő értelmiség létfeltételeit, sem a konszenzus elvi alapját képező nemzeti /kisebbségi/ érdekek védelmét. Tehát a kisebbségi értelmiség talajvesztettsége kettős irányú: anyagi és szellemi. 2. A társadalmi pozícióit elvesztett magyar hatalmi réteg helyére a román nacionalista politikusok kerülnek, akiknek nem érdekük konszenzuson alapuló érdekszövetséget hozni létre a kisebbségi értelmiséggel. Így az értelmiség akaratától függetlenül olyan magatartás elfogadására kényszerül, amely gyökeresen eltér addigi politikai magatartásbeli hagyományaitól. Az új magatartás megfogalmazásához nincsenek kisebbségi-közösségi hagyományai - mint ahogy az erdélyi szász kisebbségnek voltak! - és korabeli társadalomtudományi tájékozottsága sincs. A helyzet terméke a huszas években jelentkező irodalom- és történelemcentrikus misztifikáló transzilvanizmus, amely a talajvesztettség tipikus szemléletbeli kivetülésének tekinthető,

hiszen ez a szemlélet nélkülözi a társadalmi valóság világos és helyes értékelését. Az új történelmi helyzetben megszűnik a magyar értelmiség hatalommal szembeni, konszenzuson alapuló lojális magatartása, ennek helyébe egy "formális", eszmei hagyományokkal nem rendelkező ellenzékiiség lép. A "passzív ellenállás" programját hirdette meg az erdélyi magyarságot politikailag képviselő egyetlen intézmény, a Magyar Párt is. A helyzet tragikus voltára az 1935 nyarán Romániába látogató Németh László, Boldizsár Iván és Keresztury Dezső figyelmeztet a Tanú és a Napkelet hasábjain. Boldizsár Iván elsősorban az erdélyi magyar társadalom szerkezetére figyelve "népünket magáramaradottnak, az értelmiségünket széthúzóznak, csoportokra töredezettnek, a vezetést pedig erőtlennek látja."⁷ Szerinte a nép és értelmiség kapcsolatának hiánya a szervezett munka hiányát is jelenti. Németh László, aki a Duna-menti népek államszövetségének eszméjét hirdeti, a következőket írja: "Ha az anyaországtól egyelőre semmi sem várható, magas nyomás alatt nem válhat-e gyémánt a szénből, s az üldöztetés nem nevel-e hittérítőket a magyarságnak, amely ha igazán az, sohasem csak magyarság, hanem egyfajta Duna-táji nemzetköziség. Romániai utam legfájdóbb eredménye, hogy erre a reménykedő kérdésre is nemet kell mondanom."⁸ Boldizsár Iván és Németh László is figyelmeztet az erdélyi magyarság vezető rétege és a nép közötti távolságra. Tény az, hogy ez a vezető réteg a harmincas évek közepéig a kisebbségi kérdést politikai úton kívánja rendezni, kisebbségsszemlélete is politikai jellegű. A Magyar Párt a néppel való kapcsolatát elvesztette, a magyarság érdekében, a kormány ellenében politikailag cselekvésképtelen, tehát programul a "passzív ellenállást" hirdeti meg. Boldizsár Iván jelenti ki, hogy ez a program az eltelt 15 év gyakorlatában passzivitást jelentett ugyan, de ellenállást nem, hiszen a pártnak alig van reális politikai befolyása. Az erdélyi magyar politikusok a triaponi diktátumot időlegesennek tekintették, ezért nem is próbáltak a kisebbségi létre hosszútávon berendezkedni. Erre nézve Boldizsár Iván egy hasonlattal él: "Olyan az erdélyi magyarság tespedő állapota, mint a vízbedobott emberé: Hiába tökéli el, hogy

minden körülmények között szárazföldi lény marad és a vízben élők egyetlen mozdulatát sem utánozza, ha nem úszik is, csak alá ne nyomják a fejét végleg, csak el ne engedje magát önként, majd biztosan akad idő és alkalom, hogy szárazföldre jusson megint."⁹

A politikai nemzetszemlélet ellenében a harmincas évek derekára értelmiségi körökben kialakul egy új kisebbségi helyzetértelmezés, melynek jegyében 1936-ban megindult a Hitel, Venczelék folyóirata, 1937-ben létrejött a Vásárhelyi Találkozó. Az új szemlélet egyik ideológusa Venczel József, programját, mely az erdélyi magyarság megmaradásának problematikájára irányul, a Hitelben fejt ki. Ez a program Makkai Sándor Magunk revíziója /1931/ című könyvének szellemében fogant. Makkai nézeteit Venczel is elfogadta: "...a Magunk revízióját ma is forradalmi iratként kell emlegetnünk".¹⁰

Makkai szemléletének újdonságát Venczelék a következőkben látják: 1.A nemzeti öntudat megújulása. 2.A magyar kisebbség beilleszkedése a romániai társadalomba. 3.A nép vezetésére az értelmiség hivatott. 4.Az erdélyi magyarság szellemi életének a népi kultúra hatására kell megújulnia. 5.A "nemzeti öntudat revíziójának" eredményeit a felnövekvő új nemzedék hasznosíthatja.

A nemzedéki szemléletváltás lényege abból a felismerésből fakad, hogy politikai harcot megfelelő fórumok hiányában lehetetlen folytatni, ezért Venczelék nemzedéke új utakon keresi a megmaradás lehetőségeit, kisebbségsszemléletében elhatárolja magát az alkalmoszerűen politizálóktól. Ebben a nemzedékben tudatosan a felismerés: "...a változásra ítélt s meg is változott erdélyi magyar körülmények első nemzedéke vagyunk... . Ez a nemzedék már nem élte meg az önmagában feltétlen bízó, sokban imperiális magyarság élményét, kisebbségben, bizonytalan jog- és kultúrküzdelemben kezdett tudatosulni."¹¹ A harmincas évek első felében ez a nemzedék fogalmazta meg a hosszútávú kisebbségi létre való berendezkedés szükségességét, s ezért került a kisebbségi szociálpolitika érdeklődésének középpontjába.

A társadalompolitika fogalmának pontos meghatározása komoly problémát jelent a szociológusok számára. E sorok írói a továbbiakban Kenneth E. Boulding meghatározását¹² tartják szem előtt, aki a társadalompolitikai intézkedéseket olyan integráló rendszernek tartja, amely a társadalmi élet azon aspektusait foglalja össze, amelyeket nem annyira a "valamit-valamiért" típusú csere jellemez, hanem egyoldalú transzferek, amelyeket valamilyen státusra, vagy jogosultságra, azonosságra vagy közösségre való hivatkozás tesz jogossá, s amelyek célja, hogy kiépítsék az egyén azonosulását valamely közösséggel, amellyel kapcsolatban áll. Amint Ferge Zsuzsa megjegyzi¹³, alapkérdés az, hogy elfogadjuk-e, és milyen területen, a társadalom jogát arra, hogy tudatosan hasson társadalmi folyamatokra, s ha ezt a jogot elfogadjuk, akkor milyen értékek nevében, milyen célok érdekében tartjuk ezt a hatást szükségesnek.

A társadalompolitikai intézkedések hatékonyságát a társadalom strukturális alapviszonyai befolyásolják. Mint már láttuk, a harmincas évek erdélyi magyar társadalompolitikussainak nem állt módjukban lényegileg módosítani a társadalom politikai és gazdasági alapviszonyait, ezért kénytelenek szociálpolitikai elképzeléseiket a tudásvizonyok szférájára korlátozni.

A társadalmilag érvényes és értékes tudás elosztása, azaz a tudásvizonyok, mint a társadalmi struktúra alapviszonyainak harmadik összetevője, mindig egybefonódik a munka társadalmi megosztásával, a tudás egyenlőtlen elosztása közvetíti és alapozza meg a fizikai és szellemi munka szétválását. A tudásvizonyok önálló társadalmi viszonyként kezelhetők, s bár bizonyos tudástípusok a munkán kívüli életet is meghatározzák, de ezek is az osztályerőviszonyoknak megfelelően hierarchizálódnak és elosztásukat is ezek szabályozzák. A tudáselosztás módosítása a társadalmi csoportok egymáshoz való közeledésének előfeltétele.

Egy etnikai szempontból homogén társadalomban a társadalmi célok egységes rendszert alkotnak, a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális élet területeire vonatkoztatott társadalompolitikai célok különösen meghatározzák és kiegyesztik egymást. A két világháború közötti erdélyi magyar kisebbséget politikai, gazdasági helyzete Romániához kapcsolja, a társadalmi célrendszer vonatkozásában nincs lehetősége önálló politikai, gazdasági jellegű társadalmi célok megvalósítására, és lényegében a politikai-gazdasági struktúrán belül nem is motiválható az önállóság igénye. Másrészt kulturális vonatkozásban elkülönül a társadalom egészétől, kulturális önállósága egyszersmind létének feltételévé válik. Azáltal, hogy differenciáló specifikuma csupán kulturális jellegű, a társadalmi célrendszer vonatkozásában megosztottság következik be: gazdasági-politikai céljai nem különböznek el lényegileg a társadalom egészének céljaitól, a kulturális célok viszont igen, sőt konfrontálódnak vele. Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy csak bizonyos megkötésekkel beszélhetünk erdélyi magyar társadalomról, ennek a közösségnek nincs és nem is lehet gazdasági, politikai önállósága, csupán kulturális elkülönülésről beszélhetünk. A tényleges politikai fórumoktól, gazdasági téren az önálló intézményektől megfosztott magyarság csak kulturális intézményeire és az ezek által elérhető kultúrcélok megvalósítására szorítkozhatik. A kisebbségre vonatkoztatott társadalmi célok rendszerét tekintve nincs lehetőség önálló politikai és gazdasági célok megvalósítására, mégis a kisebbség kulturális intézményeit fenntartó értelmiség - reális politikai fórumok és a siker reménye nélkül is - kénytelen vállalni a politikus szerepét.

Világosan látva az erdélyi magyar kisebbség helyzetét, a nyíltan nacionalista és diszkriminatív kormánypolitikát, Venczel társadalompolitikai programot dolgoz ki a kisebbségi érdekek védelmére. A harmincas évek közepén kimondja, hogy a magyarságnak hosszú távon is szembe kell néznie a kisebbségi

léttel, veszélyeseknek minősíti a Magyar Fürt revizionista vágyálmait, a "passzív ellenállás" programjával szemben a cselekvés imperatívuszát mint a megmaradás egyetlen lehetőségét hangsúlyozza. Meg kell jegyeznünk, hogy Venczel társadalompolitikai állásfoglalása egyúttal nemzedéki program is. Ennek a programnak a jegyében szerveződött a Hitel /1936-1944/ körüli eszmei mozgalom. A folyóirat hőskora a második bécsi döntés előtti időszak: a lap és vezető ideológusa, Venczel, ekkor hirdetett meg olyan programot, mely eszmei frakciót hozott létre Erdélyben. A hitelben teret kapnak a generációs problémákkal foglalkozó tanulmányok, vitacikkek. Lényeges Venczel kijelentése, miszerint nemzedéken nem generációs korosztályt, hanem "eszmei társulást" ért. Nemzedékéhez tartozónak vallja azokat az értelmiségieket, akik vállalják a cselekvés hivatásetikáját az erdélyi magyarság megmaradása érdekében.

Társadalomszemlélete közösségközpontú: az erdélyi magyar kisebbséget a közös kultúra és a közös cél/=megmaradás/ szervezi egyetlen egységgé. Mivel a kisebbséget meghatározó specifikumnak a kultúra közösségét tekinti, részben mellőzi a társadalmi struktúrát meghatározó gazdasági és hatalmi viszonyokat, melyek gyökerei a kisebbségen kívül keresendők. Az alapviszonyok közül elsősorban a tudásviszonyok érdeklik, és ilyen alapon kétrétegűnek tételezi az erdélyi magyar társadalmat: értelmiségi és népi réteget különböztet meg. Hangsúlyozzuk, a felosztás nem a gazdasági és hatalmi viszonyok figyelembevételével történt, Venczel a kisebbség osztályok fölötti közösségét helyezi előtérbe. A munkásosztály társadalmi hivatására vonatkozó elmélkedések kívül maradtak rendszerén, mert nem férhettek abba bele. Az erdélyi magyar közösséget homogénnek tételezi, de nem a gazdasági és hatalmi alapviszonyok, hanem a kultúrközösség alapján. Társadalomszemléletét ezen a ponton sokan vitatták: az "osztályellenyomás" kategóriáját kérték tőle számon. Ám Venczel felosztása - ha speciális kiindulópontját figyelembe vesszük és elfogadjuk - helyes, és helytelen olyasmit követelni tőle, ami eleve nem lehet benne a rendszerben. Figyelmét mégsem kerülte el a

nép egyes rétegeinek súlyos gazdasági helyzete és - mint látni fogjuk - a megoldás reformeri útjait is felvázolta. A megmaradás egyetlen lehetőségének a "nemzeti öntudat" megújulását tekintette, melynek alapvető feltétele, hogy az erdélyi magyarságban társadalmi osztályhoz való tartozástól függetlenül tudatosuljon a kulturális premisszák által meghatározott közösséghez való tartozás gondolata. Ezért tűzi ki programul a magyarságtudat - fogalomhasználatában: "lelki magyarság" - elmélyítését, és kimondja, hogy a kisebbség az állammal szemben "elsősorban kulturális jogokat támaszt".

A kisebbség kultúrközpontú társadalmi céljainak megfogalmazói a társadalmi tudással rendelkező egyének, azaz az értelmiség. Hogy társadalompolitikáról, azaz a társadalom életébe való tudatos beavatkozásról beszélhessünk, szükséges meghatározni azokat a célokat és értékeket, melyek nevében a beavatkozás történik. Ez viszont csak pontos valóságismeret alapján lehetséges, ezért az értelmiség elsőrendű feladata szociológiailag feltárni a társadalmi valóság egészét /"falukutatás"/. Venczel a Dimitrie Gusti-féle román szociológiai iskola eredményeinek ismeretében - Gusti a társadalmi valóság egészének monografikus feltárását tűzte ki célul - lehetségesnek, megvalósíthatónak tartotta a totális társadalomismeretet. Az értelmiségnek továbbá meg kell valósítania a nép gazdasági és kulturális irányítását /"népszolgálat", "faluvezetés"/, másrészt a főiskolai és egyetemi ifjúság körében gondoskodnia kell az új értelmiségi nemzedék neveléséről. Az értelmiség feladata tehát a társadalmi tudás népi rétegeknek való átadása, azaz a tudásvizonyok struktúrájának módosítása. A tudásvizonyok szférájában bekövetkezett változás közvetett úton kihat a gazdasági szférára is: csökken a gazdasági struktúra törvényeinek és erőinek való kiszolgáltatottság foka, reformeri alapon lehetővé válik a gazdasági nyomor rökzatos felszámolása. Konkrét példaként említhetjük, hogy Venczel szorgalmazza gazdasági érdekszövetkezetek, szakmai egyesületek létrehozását a gazdasági felemelkedés érdekében.

Boldizsár Iván Napkeletben megjelent írására adott válaszcikkében¹⁴ Venczel az erőteljes központi vezetés, a realpolitika hiányában kialakuló népi életösztönről mint pozitívumról beszél, majd felteszi a kérdést: Van-e vezető réteg Erdélyben, van-e "egyakaratú irányítás"? Válasza: "Értelmiségi réteg van, de vezető réteg nincs, aminek egyszerűen az az oka, hogy a magyar értelmiség megélhetési pályát és nem hivatást választott..." Az értelmiség hivatástudatának szükségességére való hivatkozás nem alkalomszerű ezen a ponton. Mint látni fogjuk, társadalomelméleti elképzeléseinek középpontjában az egyén társadalmi hivatásának eszméje áll.

Makkai az önrevízió, a szellemi megújulás feltételének a népi kultúra mélységeihez való visszanyúlást tekinti. Venczel alapjában véve elfogadja Makkai nézetét: "A nép tükrözi az ősi változatlan szellemiséget, s a magas kultúra hordozóinak - Kodály intelme szerint - magukévá kell tenniük a népkultúrát..." Az önismeretre való törekvés, a hivatástudat elmélyítése mellett a magyarságtudat kialakításának harmadik fontos tényezője az a sajátos erdélyi magyar kultúra, mely "szerzett műveltségből" és "műveltségbeli hagyományokból" /népi műveltség/ tevődik össze. Mivel a közösség éppen a kultúra specifikuma alapján különül el a társadalom egészétől, magas színvonalú és ugyanakkor, a népi kultúra komponensének jelenléte miatt, sajátos kultúra létrehozására van szükség.

Venczel elképzelése szerint a fenti, hosszú távra tervezett társadalompolitikai program megvalósítása a harmincas évek új nemzedékére, majd az ezek által kinevelt korosztályokra vár. Mint írja, az előttük járók magatartása politikai jellegű volt, elsősorban "parlamentari politikai tevékenységet" folytattak és ezzel leszűkítették a politika fogalmát. Az új nemzedék magatartása etikai, és a politika fogalmába beleérti a társadalompolitikát "megfelelően népünk szükségleteinek, melyek egyrészt társadalmiak, másrészt a szellemi és anyagi kultúra síkján adódnak."

A harmincas évek fiatal társadalompolitikusainak, szociológusainak nemzedéke korántsem egységes, sőt Venczel értelmezésében - aki nemzedéken eszmei társulást ért - mégcsak korosztály szerinti nemzedéknek sem tekinthető. Nemzedékének összetartó eszméje a huszon évek transzilvanizmusának újra-értelmezett, miszticizmustól megtisztított változata: "Az új felfogás alapján a transzilvanizmus nemcsak a história visszajáró lelakisége, Erdély belső misztikája, de cselekvő dinamizmus, mely magába öleli a kisebbségi problémát mind jogi, mind gazdasági és kulturális vonatkozásban."¹⁵ Az erdélyi magyarságnak önmaga felé kell fordulnia, a társadalompolitika "befelélható célkitűzései" a magyarság belső "reálpolitikai megszervezésének" módozatait határozzák meg. A Venczel által meghirdetett "új transzilvanizmus" eszméivel nem volt összehátható a Korunk szociológusainak internacionalizmusa. Venczel nem fogadhatta el ezt az eszmeiséget, szemlélete alapjaiban magyarságközpontú és ezt az internacionalizmust veszélyesnek tartotta a megmaradás szempontjából. A fenti elvekhez szigorúan ragaszkodva a "közszellembeli tespedés" megnyilvánulásának minősített minden olyan állásfoglalást, mely nem segítette elő, vagy egyenesen gátolta az általa meghirdetett célratörő, hivatásszerűen végzett társadalmi munkát. Először is a konzervatív tábor bírálja, amiért nem hajlandó figyelembe venni a megváltozott helyzetet. Éles kritikai hangot üt meg a történelmi materializmus kapcsán, hiszen a rá hivatkozók az elnyomást "anyagi problémaként" kezelik, a gazdasági és hatalmi viszonyokból fakadó társadalmi elnyomás elsődleges fontosságának hangsúlyozásával elküldösítik, nemlétezőnek tekintik a magyarság létét veszélyeztető kisebbségi elnyomást: "A liberális jelszavakkal dolgozó transzilvanista magyarság, amely legtöbb esetben nem emelkedett túl a kultúrhistóriai erdélyiségen, az irodalmi barátkozásokon és politikai síkon csak kortörténeti dokumentumnak félretehető újságcikkeket termelt - így például a román-magyar hídverés szükségességéről -, megszűnt programmá lenni Erdélyben."¹⁶ Ugyanígy közéleti szólamná váltak "az egyetemes kereszténység parancsai", a felebaráti szeretet, a közjó, az anyagi javak

észszerű felhasználásának jelszavai nem egyebek mint "puszta figyelmeztető kőtáblák Mózes villámló haragja nélkül".

A továbbiakban próbáljuk felvázolni Venczel József társadalompolitikai rendszerének háttérében álló társadalomelméleti nézeteket, illetőleg ezen eszmék fejlődésének néhány történeti vonatkozását.

A marxista vallástörténészek XIII. Leó pápa Rerum novarum /1891/ kezdetű enciklikáját az egyház és kapitalizmus szövetségének dokumentumaként emlegetik. Arról van szó ugyanis, hogy a körlevél a tőkés magántulajdont alapul véve fejti ki a kereszténység társadalomelméletét. A körlevél keletkezésekor már kezdetét veszi az a nagyarányú, intézményszerűtett szociális mozgalom, amelynek célja az egyre láthatóbbá váló proletár nyomor reformok, különböző társadalmi juttatások révén történő felzárkóztatása. Ehhez a mozgalomhoz igyekszik az egyház is hozzájárulni, elsősorban ideológiailag, úgy, hogy a szocialista áramlatokat megcáfolva, a magántulajdont az emberi természet velejárójának tekinti, s a társadalmi egyenlőtlenségeket szükségszerűnek hirdeti. Már ez a múlt századi enciklika is magában hordozza a középkori rendiség gondolatát, de ez a fajta társadalomszemlélet a negyven évvel későbbi Quadragesimo anno /1931/ kezdetű körlevélben válik programmá, felújítva a középkori rendiség eszméjét, mintegy "dinamizálva" a középkor statikus társadalomfelfogását.

A középkori politikai gondolkodást gyökeréig átítatta a megkülönböztetett rendeken alapuló társadalmi szervezet eszméje. Az estat és ordo, ez a két majdnem szinonim kifejezés, egymástól igen eltérő társadalmi valósághoz kapcsolódik. A rend fogalma nincs az osztály fogalmához kötve, minden társadalmi funkcióra, foglalkozásra, csoportra kiterjed..." - írja Huizinga.¹⁷ "A középkori felfogás számára a szó csaknem valamennyi értelmében van egy közös vonás, az a meggyőződés, hogy mindegyik csoport isteni intézményt képvisel, a teremtés isten akaratából létrejött szervezetének eleme, lényegi valóság és alapjában véve éppoly tiszteletre méltó, mint az

angyalok hierarchiája."¹⁸ Így az egyes fokozatok értéke nem a hasznosságuktól függ, hanem szentségüktől, vagyis attól, hogy milyen közel vannak a legmagasabb helyhez. A középkor társadalomfelfogása statikus. Példaként említhető, hogy a papság erkölcsi hanyatlását, vagy a lövagi erények meggyengülését elítélték ugyan, de ez egy pillanattig sem tántorított el az egyház és a nemesség tiszteletétől.

Visszatérve a Quadragesimo anno-ra, elsősorban azt kell megvizsgálnunk, hogy mi az az új, ami dinamikusabbá teszi ezt a XX. századi, rendszéren alapuló társadalomfelfogást. Ez a társadalomelmélet az egyének társadalmi értékét - a középkori felfogástól eltérően - a közösségek szolgáltatott munka alapján határozza meg, a társadalmat hivatásrendekre tagolja, s ezt demokratikusan fogja fel abban az értelemben, hogy a közösség javára tevékenykedő minden egyénnek jogokat és megbeszülést biztosít, de hangsúlyozza a minőségi különbségeket, a hangsúlyt a teljesítményre helyezi. Arisztokratisztikus elvet érvényesítve lehetővé teszi a vezető réteg /elit/ kialakulását.

Az osztályok léte teljesen kizárt ebből a rendszerből, amely ezeket olyan egymással harcban álló csoportoknak tekinteti, amelyek nem a társadalom összérdekeiért, hanem saját érdekeikért harcolnak. Az osztályok az azonos egyéni érdekek szerint tagolódva a szolidaritást a harc által biztosított érdekazonosságként értelmezik. Ez pedig a Quadragesimo anno szerint, elfoglaltságot és közömbösséget vált ki minden osztályon kívüli társadalmi érdek iránt.¹⁹ Ezzel szemben a hivatásrendek a hivatástudat-elvre épülnek, amit az enciklika új társadalmi tagozódási elvként tüntet fel és lényegét abban látja, hogy a társadalom egyedül szabad személyként vehetnek részt a munkamegosztáson alapuló társadalmi életben. Ilyen vonatkozásban a munka természeti törvény és erkölcsi kötelesség. A rendiség intézménye tehát a megosztott társadalmi funkciókból kialakuló társadalmi egésznek az eszméjén nyugszik. Dinamizmusa abból ered, hogy nem merevíti meg föltétlenül a társadalmi életet, a politikai változások a társadalmi és kultu-

rális változásokkal együtt a rendi élet kereteit is átalakíthatják, megváltozhatnak a jog- és rangviszonyok, az alacsony fülérendeltség módja. Ez észrevétlen átfejlődés útján is történhetik, a társadalmi rendszer nem zárja ki a társadalmi mobilitás tényezőjét.

A hivatás szociális funkcióként értelmezett, s így a teljesítmény lesz a társadalom szervezőelvévé... A társadalom ezek szerint nagy munkaközösség, mely a funkciók különbözősége szerint tagolódik, hierarchikusan rétegződik. Ebben a rendszerben a középosztály /értelmiség/ fontos szerepet tölt be, közvetítőként működik a különböző rétegek között, jelentősége politikai, gazdasági, kulturális téren kiegyenlítő, s meggyengülése a társadalmi egyensúly megbomlását, osztályharcot von maga után. Feladata a népközösség /"kulturális életfeladatok biztosítására hivatott egység, amely célját tagjai társadalmi teljesítménye révén éri el" - Kecskés Pál/ vezetése, s a társadalmi tevékenység harmonikus összehangolása. Az egyének a társadalmi cél-egészsébe a társadalmi szolgálat, a hivatásból végzett munka révén, szerves tagként illeszkednek bele. A közösség javát szolgáló egyéni teljesítményük biztosítja számukra a társadalomban elfoglalt helyet. Kecskés Pál a korabeli kapitalizmus legnagyobb negatívumát a tulajdon és a munka szétválásában látja, ami az osztályellentétek kiéleződéséhez vezet. A helyzetet az erős középosztály hiánya is, súlyosbítja, amelynek egy része - ez Erdélyben is megfigyelhető! - proletarizálódik, másik részénél pedig hiányzik a gazdasági, illetve politikai függetlenség és a történeti népközösséggel való szorosabb kapcsolat.

A hivatásrendi alapon felfogott társadalom dinamizmusát az biztosítja, hogy a funkció a teljesítményen alapul, és lehetőséget nyújt a társadalmi mobilitásra, új hivatások kialakulására, minden társadalmilag igazolt teljesítménynak képes helyet adni a közösség érdekében végzett munka jegyében.

Venczel József társadalomfelfogásában kimutathatók a hivatásrendi szemlélet leglényegesebb elemei. Nem állítható,

hogy kizárólag keresztényszocialista elméleti alapokon szemlélte volna a valóságot, s az sem, hogy másfajta társadalomelméleti rendszerek elkötelezett híve lett volna. Problémafelvetése elsősorban társadalompolitikai: nem előregyártott elméleti rendszer segítségével közelít a valósághoz, hanem az adott helyzetből kiindulva igyekszik megoldásokat találni, reformprogramot összeállítani. A különböző elméleti rendszerekből átépíti mindazt, amit alkalmas eszköznek talál a kisebbségi közösség megszervezésére. A "sociologia militans" /Dimitrie Gusti/ híveként a társadalmi valóságból kiindulva azokat az alkalmas eszközöket kereste, amelyek segítségével a társadalmi eszmény irányában lehetett az erdélyi magyar kisebbséget irányítani.

Hivatástudat, népszolgálat, szociális felelősségérzet nála nem pusztán közvetlen történelmi helyzetből adódó társadalomértéktrendi kategóriák. Társadalomértelmezését vizsgálva mélyebb gyökerekre bukkanunk. Szerinte a társadalom szükségszerű társas életforma.²⁰ Az ember szociális érzékét az emberi természetből eredezteti, az egyes emberi egyéniséget egyoldalúnak tartja, amely egyes irányokban nagyobb, másokban csak kis saját képességekkel rendelkezik. Ebből következik, hogy a társadalom egyedei a szellemi és fizikai élet területén egymást kiegészítik, illetve ki kell, hogy egészítsék egymást. Az ember születésénél fogva a társas életbe lép be /család/, testi és szellemi fejlődése is a társadalom létét feltételezi. Szellemi kibontakozását a társas élet könnyíti meg, létfenntartását és életvédelmét ugyancsak a társas lét biztosítja. A társas életforma az egyén természetes közege, nem valamely részleges célszerűségből, vagy akaratú úton létrejött egyezés, hanem az ember lényegéből szükségszerűen következő alakulat, velünk született adottság. A társulásnak létre kell jönnie tehát, de nem a vak szükségszerűség, hanem az ember vele született társas hajlamai a meghatározók /hasonlóság, ellenszenv, rokonszenv stb./. A társadalom az egyének közötti potenciális közösséget feltételezi, az alapjaiban közös emberi szellemiséget, amely a kölcsönös megértés és kölcsönhatás mozgatórugója.

Abból kiindulva, hogy a társadalom egyedei csak közösségben tudnak egész értékű egyénekké válni, kiegészülni /"...mindenkiben van valamilyen érték, de ez többé-kevésbé egyoldalú, mindenki kiegészülést keres"/, eljutunk oda, hogy a társadalmi alakulatok azok, amelyekben az egyén szükség szerű társas életformája testet ölt. Venczel József elsődlegesnek az életközösségeket /család, faluközösség, népi közösségek, nemzet/ tartja, másodlagosak a társaságok és szervezetek, amelyek nem alapvető célkitűzést, hanem másodlagos célokat követnek, s úgy mond, "nesterséges" úton jönnek létre. Ebben az összefüggésben Venczel azt is kiemeli, hogy a szociális munkának ismernie kell a helyes sorrendet: előbb nép- és családvédelem /közösségvédelem/, s csak ezt kiegészítőleg és ennek alárendelve társadalmi szervezés, illetve közösségkiegészítő társaságok alakítása.

Rendszere ezen a ponton érintkezik a rendiséggel: az erdélyi magyar kisebbséget homogén népközösségnek tételezi, amelynek - mint már láttuk - elsődleges célja a kulturális életfeladatok biztosítása. A kulturális életfeladat, mint összefüggő célrendszer, az erdélyi magyarság számára épp a magyarságtudat erősödése, illetve megőrzése volt. A végső cél megközelítése részcélok kitűzésével, megvalósításával válhatott volna lehetővé: "A cél egy új társadalmi rend. Apró kis munkák, az előttünk álló közvetlen célok, e nagy távolabbi cél szolgálatában állanak."²¹

Az erdélyi magyar kisebbségi társadalom struktúráját vizsgálva, elemelve a különböző rétegek potenciális cselekvőképességét, Venczel megkeresi azt az adekvát társadalomszervezési formát, amely társadalompolitikai célkitűzéseinek leginkább megfelel. Ez az elméleti rendszer szerkezetét tekintve sok közös jegyet mutat a korporacionista társadalomértelmezéssel, de több lényegi jegyben mégis eltér tőle: "Mindenekelőtt a parasztság súlya, jelentősége teszi keleteurópai színezetűvé, és kisebbségi elnyomatottságban való fogantatása humanistább telítettségűvé." /Imreh István/²² Venczel nem a kapitalizmus gazdasági, politikai ellentmondásait próbálja vele megoldani -

- ezt célozza a keresztényszocializmus társadalomelmélete -, hanem az erdélyi magyar kisebbség együttműködésének imperatívuszát támasztja alá. A cél /megmaradás/ érdekében eleve homogén közösségre van szüksége, továbbá olyan társadalomrendező elvre, amely kizárja a politikai és gazdasági viszonyok ellentmondásainak kiéleződését. Ezek szerint a társadalom tagozódási elve a konszenzuson alapuló, össztársadalmi célt szolgáló munkamegosztás. A hivatástudat-elv elmélyítését csak akkor látta megvalósíthatónak, ha a közösség tagjai számára a munka nem kizárólag a megélhetés eszközeként, hanem társadalmi hivatásként jelenik meg, mint a közösségnek nyújtandó szolgálat. Ebben a rendszerben látta lehetőségre funkcionális egységbe vonni az értelmiség és a népi réteg tevékenységét "a kulturális életfeladat" megvalósítására. A kisebbség tagjai a társadalmi cél érdekében közreműködnek / ez természetesen megfelel minden tag egyéni céljának/, s a társadalmi szolgálat révén szerves tagként illeszkednek bele az egységes cél-egészségbe, helyüket a végzett szociális munka jelentősége határozza meg.

Venczel elképzelése szerint először az értelmiséggel kell elsajátíttatni az ismertetett elvi alapokat, majd az ezeken nyugvó társadalmi gyakorlatot. Az elsajátítás eszköze volt a falumunka, amelynek célja az értelmiségnevelés, nem pedig a népen való karitatív szociális segítség. Az értelmiség nem valamiféle magánjellegű szervezethez tartozik, nem a születési elit tagjaiból kerül ki, hanem a társadalom szerves részeként létezik. Feladata nemcsak a kulturális vezetés, hanem a népi rétegek gazdasági tevékenységének, a közszükségleteknek megfelelő irányítása is. A kellő szakismeret, a tagokkal való közvetlen érintkezés alkalmassá teszi az értelmiséget olyan feladatok betöltésére, amelyeket az állam volna hivatott megoldani.

A tervezett program megvalósításához szükség volt a társadalmi valóság szociológiai felmérésére, megismerésére...Az erdélyi értelmiség újfajta társadalomszemléletének önismereti formává kellett válnia. Így fonódik össze Venczel munkásságában

szociológia és társadalompolitika. Bővebben: a szociológus hivatását a társadalmi valóság komplex megismerésében, "...az emberi társulás lényegének, a társas lét és törekvés alakjainak, jelenségeinek, tényezőinek törvényszerű megállapításában" jelölte ki, "akinek egyúttal a társadalom keletkezésének és fejlődésének feltételeit és alapelveit, valamint céljait is meg kell hogy állapítsa." Leszűkítve: elsődleges feladatként a társadalmi valóság egészét - mint aktuális létet szemlélve - a korabeli társadalom szerkezetének, tényezőinek, jelenségeinek és összefüggéseinek tanulmányozását tűzte ki, ami a társadalompolitikai intézkedések alapanyagául szolgált.

Tanítómesterének, Dimitrie Gustinak rendszerében egységet alkot a szociológia, társadalompolitika és társadalometika. Venczel esetében sem vonhatunk határt társadalompolitikai és szociológiai munkái közé. Társadalompolitikusként a hivatásrendbe tömörülő értelmiség feladataul rótta ki a szociológia, az önismeret legadekvátabb formája művelését, és ezt a programot egyéni munkásságával is igyekezett igazolni, a társadalmi haladásra vonatkozó tervek alapfeltételének tekintve a megváltoztatandó valóság pontos ismeretét. A szociológia nem emancipálhatja magát a társadalompolitikától, az erdélyi magyar kisebbség szociológiájának, ha korszerű akart maradni, a két világháború között is vállalnia kellett az "itt és most"-ot, csak elkötelezett lehetett, ami mégsem volt egyértékű a szociológia önelvűségének feladásával: "Bár a falukutatás nem egyszerűsödik le célszerű eszközzé, mégis tiszta tudományos adatait hasznosan alkalmazhatja bárki. /Sőt ezek ismerete nélkül jó népművelésről, népegészségvédelemről vagy népszervezésről nem is beszélhetünk!/"²³ A harmincas évek elejétől, egyidőben a magyar szupremácia-tudattal való leszámolással, a társadalmi célok és értékek átértékelésének eredményeként az önismeret a kisebbség önrevíziójának legfőbb tartalmaként, a megmaradás sürgető feladataként jelentkezett. Venczel az erdélyi magyar társadalomszemléletet egyszerű önismereti formának tekintti és így határozza meg: "Egyrészt amolyan statisztikai ki-

mutatás népünk számarányáról, elszórttságáról, foglalkozásbeli megoszlásáról, gazdasági erőinek mennyiségéről és lehetőségeiről, művelődésünk helyzetéről, egészségügyi viszonyainkról, egyházi és társadalmi szervezeteink szerepéről, a román államban megszerzett művelődési, gazdasági és társadalmi-politikai súlyunkról, másrészt összinte bírálat önmagunkról." ²⁴ Számos tanulmányában ²⁵ foglalkozik a Székelyföld népesedési viszonyával, a népfölösleg problémájával; a gazdasági és népmozgalmi adatok statisztikai feldolgozásával próbál feleletet adni az aggasztó méreteket öltő székely kivándorlás kérdésére. A demográfiai viszonyok reális felmérésére kívánja alapozni a törekvések első síkjába helyezett művelődéspolitikai programot. Ilyen vonatkozásban tanulmányozza a településviszonyok, tömbök és szórványok problémáját, a városi és falusi lakosság megoszlását, a "tömegesebb települések" számarányát és elhelyezkedését. ²⁶ Könyvet ír az erdélyi román földbirtokreform társadalmi struktúrát megváltoztató hatásáról, ebben a vonatkozásban is megpróbál feleletet adni az erdélyi magyar arisztokrácia és középosztály társadalmi talajvesztésének kérdésére. ²⁷

Itt említjük meg, hogy a társadalmi valóság egészének monografikus módszerrel tervbevett feltérképezése még a két világháború közötti román társadalomkutatásban is - bár néhány falu monográfiáját elkészítették - torzóban maradt, annak ellenére, hogy a mozgalom nem nélkülözte az anyagi fedezetet, a Fundația Regală /Királyi Alapítvány/ tőkájének felhasználásával érhetett el jelentős eredményeket. Erdélyben a magyarság önrevíziójának legfőbb tartalmaként és alapfeltételként meghirdetett "teljes és átfogó" valóságismeret vágyalom maradt. Az egyetlen tervbevett falumonográfia /Bálványosvár-alja/ háborús éveken gyűjtött anyaga máig feldolgozatlan. Észak-Erdély újbóli Romániához való csatolása miatt megszakadt a harmincas évek szellemiségében gyökerező társadalomtudományi mozgalom, de eredményei - bár csak részfeladatok megoldásai - így is számottevőek.

Venczel József szociológusi munkásságát semmiképpen sem szakíthatjuk ki társadalompolitikai elképzeléseinek összefüggérendszeréből. Ha a társadalompolitikai tervek háttérben álló hivatásrendiségről, a keresztényszocializmus társadalomelméletéről esik szó, a hivatásból végzett munka körüli fogalnak kapesún szokás kapcsolatot teremteni /sőt egyenértékűséget feltételezni!/ Mihail Manoilescu, Benito Mussolini fasiszta korporációs szervezetei és a Venczel hirdette hivatásrendiség között. Tény az, hogy a hivatásrendiség ideológiáját egyes hatalmak kisajátították, továbbá, hogy egyes európai országokban a hivatásrendiség politikai pártok felszámolása révén történő bevezetése lehetővé tette a fasiszta eszmeiség térhódítását és hatalomra jutását. Bármely ideológia kisajátítható bármilyen hatalom által, de mindebből nem következik az ideológiai rendszer hatalmi rendszerrel való azonosításának jogossága. A hivatásrendiség utópisztikus eszmeisége XX. századi létrejöttének pillanatában a kapitalizmus mindinkább nyilvánvalóvá váló és nehezen megoldhatónak látszó problémáit kívánta orvosolni, de céljai tartalmától függetlenül magában hordta a fasiszmus által kisajátítható elemeket.

A Venczel által hirdetett társadalompolitikát ma már - mivel a történelem eseményei nem őt igazolták - lehet utópiának, vágyálomnak minősíteni, de az erdélyi hivatásrendiség törekvéseinek erkölcsi tisztaságát kétségbavonni semmiképp sem lehet. A Gusti-féle szociológiai iskola társadalompolitikai eszméi éppúgy utópiának minősültek, mint a Venczel Józseféi. A román professzor egyik legjobb tanítványa, Henri H. Stahl emlékezése érvényes a nemzedéktárs magyar szociológusra, Venczel Józsefekre is: "Az eszmék, még az utópikusak is, fontosabbak az ember életében a közvetlenül elérhető céloknál. Plátontól a modern utópistákig az eszmevárac alkotói voltak azok, akik a legtermékenyebb gondolkodásra serkentették az emberiséget. Mert az utópiák extrapolált realitások, melyeket ha nem is fogadunk el, de a jövőbe, egy jobb világba tervezünk velük. Minden utópia hasznos szociológiai dokumentum, mert segítségével érthetjük meg azt a társadalmi valóságot, amely létrehozta az utópiát."²⁸

JEGYZETEK

1. A kötetből kimaradt társadalompolitikai vonatkozásokat tartalmazó tanulmányok: Az erdélyi ifjúság és az új "transzilvanizmus". Erdélyi Tudósító, 1934/július. - Főiskolai ifjúságunk és a népvezetés. Erdélyi Iskola, 1934-35. 5-6. szám. - Collegium Transilvanicum, Erdélyi Iskola, 1935-36. - És mi következik ezután? Erdélyi Tudósító, 1936/1. - Metamorphosis Transilvaniae. Hítel, 1936/1. - Művelődéspolitikai vázlat, Hítel, 1936/2. - Nemzedékváltás elvben. Hítel, 1937/4. - Művelődéspolitikai terv. Hítel, 1939/1. - A népnevelés néhány időszaki szempontja. Erdélyi Iskola, 1939/4. - Szociális szempontok. Erdélyi Iskola, 1944. április-június.
2. Imreh István: Venczel József öröksége. /Előszó a fent jelzett kötethez./ 11. lap, 15. l.
3. v.ö. Venczel J.: Az erdélyi román földbirtokreform. Kolozsvár, 1942. .
4. Venczel J.: Metamorphosis Transilvaniae. Hítel, 1936/1. 74/1.
5. Papp Zsolt: Bibó István. Társadalomelemzés és politika, Kritika, 1980. 11.szám. 11-15.l. és Látóhatár, 1981. január. 101-129.l.
6. u.o.
7. Albrecht Dezső: Az építő Erdély. Hítel, 1936/1.
8. Németh László: Magyarok Romániában. Tanú, 1935. 3-4. szám.
9. Boldizsár Iván: Erdély második Trianonja. Napkelet, 1935. 10.sz.
10. Venczel J.: Metamorphosis Transilvaniae. Hítel, 1936/1.
11. Hítel /félhavi szemle!/, 1935/január/1.
12. Idézi Ferge Zsuzsa. Társadalompolitikai tanulmányok. Bp. 1980., 42.l.
13. u.o., 54-56. l.
14. Venczel József: És mi következik ezután? Erdélyi Tudósító, 1936/1
15. Venczel J.: Az erdélyi ifjúság és az új "transzilvanizmus". Erdélyi Tudósító, 1934/július, 217. l.
16. u.o., 218. l.
17. Huizinga, Johan: A középkor alkonya. Bp., 1979. 55.l.
18. u.o., 55-56. l.

- 19 v.ö. Kecskés Pál: A keresztény társadalomelmélet alapelvei. Bp., 1938.
- 20 A továbbiakban Venczel kéziratban fennmaradt egyetemi szociológiai jegyzete idevágó részének gondolatmenetét követjük.
- 21 Venczel J.: Szociális szempontok. Erdélyi Iskola, 1944/április-június.
- 22 Imreh István, i.m., 16. l.
- 23 Venczel J.: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom. Kolozsvár, 1938.
- 24 Venczel J.: Metamorphosis Transilvaniae. Hítel, 1936/1.77.l.
- 25 Néhány adat a székely kivándorlás hátteréből. Hítel, 1936/4.
- Őt oltmenti székely község népmozgalma. Hítel, 1937/1. -
Csik népe és népesedési viszonyai. Hítel, 1939/3.
A székely népfelesleg. Hítel. 1942/1.
- Csik népfelesleg. Hítel, 1942/1.
- 26 Művelődéspolitikai vázlat. Hítel, 1936/2. - Művelődéspolitikai terv. Hítel, 1939/1.
- 27 Venczel J.: Az erdélyi román földbirtokreform. Kolozsvár, 1942.
- 28 Stahl, Henri H.: Amintiri si ginduri. Bucuresti, 1981.417.l.
/a fordítás tőlünk: B.V.-G.B./

THE DAMNED
[AZ ÁTKOZOTT]

Wendy a négy perces felvétel során a PNB-510-es bulldog-orru iskolabuszt frontálisan belevezette a száz televízióból épített barrikádba. Az irtózatosságtól a fülén és az eustach-kürtjén keresztül a méhéig hatolt, egyébként épen és sértetlenül ugrott elő a lángoló törmelék közepébe, nőiesnek éppen nem mondható öklét a koromszínű ég felé lökte, és Madrid védőinek jól ismert, hősies pózába merevedett.

A Damned című video-produkció Odeon-beli bemutatója után Wendy egy egészséges fiúgyermeknek adott életet, akinek azonban soha nem nőtt szakáll az arcán, aki tizenhat éves korában szebb volt, mint David Bowie, és aki egy reggel arra ébredt, hogy a teste ívben megfeszül, mintha száz felé akarna szakadni, nyála a hernyóselyem párnahuzatra folyik és bizonytalan, mályvaszínű foltot hagy rajta.

Abban a percben a képernyőkön apró, fényes pontok cikáztak keresztül, az emberek körtefa dohányzóasztalukra csaptak: kontakthiba, mondták, a feleségük bekukkantott a konyhából, ananászos kacsasült ingerlő illata kúszott a milliárdnyi sziszegő TV-készülék felé, - mégse történt semmi.

Wendy O. Williams tizenhat éves fia, akinek immár egyetlen hivatása e földi létben, hogy dalokat írjanak hozzá, hogy istenként tiszteljék, hogy rettegjenek tőle; akinek egyetlen hivatása e földi létben, hogy úgy szeressék, mint senki mást, csak feküdt az ágyában, feje mellett a hernyóselyem párnahuzaton egy bizonytalan, mályvaszínű folt, fejében - mint öt irtózatosságtól - öt szó: mindent látok és mindent megengedek.

A MEGISMERÉS ELEMI VÁGYA

Albert Camus

Herakleitosz

Mindenkinek a legelemibb vágya, hogy megismerje a legelemibb vágyait, melyek között csak primus inter pares a Megismerés elemi vágya. Mindenkinek a legelemibb joga, hogy megismerje a legelemibb jogait, melyek között csak primus inter pares a Megismerés elemi joga. Ez azon ősi titkok közé tartozik, melyek apáról fiúra szállnak, melyekből az apák és fiúk egy árva mukkot sem mernek megérteni, máskülönben jönnek a fehér köpenyes primus inter paresek, és elszállítják az Apát, a Fiút és a Megismerést.

Jobbik esetben azonban a Megismerés belekukkant a Kárársz Mari dekoltázsába, és így szól: - Kegyetlen ez a megvilágítás, aládúcolja a ráncaidat.

Jobbik esetben azonban a Megismerés a himlőhelyes pincért Mesternek szólítja, azon célból, hogy bélszín gyanánt bélszínt kapjon tőle.

Jobbik esetben a Megismerés hazamegy, és kiveszi a kádból a Vörösszárnyú keszeget. - Igazítsd oda...! - sziszegi a nőnek -, minden más szerelem unintelligens. - Igazi csoda! - sikongja kéjjel a Mari - primus! primus! - ...inter pares - mondja a Megismerés - :

/ első befejezés /

"amikor mindannyian bűnösök leszünk, az a demokrácia."

/ második /

"láthatatlan illeszkedés a láthatónál erősebb."

EGYENES KÖR

/ Régóta fenem a fogam a cakkosfülűre.
Egyelőre nem nyomulok, csak türemkedek.
Lazítok, türemkedek, aztán alázódulok.
Egyszer aztán bevarrok neki vagy kétszer. /

Elég metafizikus itt a sátorvászon alatt.
Mindentől egyenlő távolságra vagyok.
Még csak lelkizünk, de már izzad a tenyere.
Kettőnk közül én vagyok az egyik.
Tetszik neki az artikulált emberi beszéd.
Kompenzál: hallgat a sötétségben.
Van egy ötletem, egy olyan mellékszöng.
Ha nem nézek oda, akkor megmutatod?
Valamiképp tetszik neki az egyenes beszéd.
Valamiképp mostan a cakkosfülűre zuhanok.
Valamiképp elfogy azonnal a levegőm.
Valamiképp, ó, ezek a rettenetes fülek.

Most tizenöt centire vagyok mindentől.

Mégis egy kicsit be vagyok csípve.
Forgolódok, mint a tőkés hatalmak.
De elfogy aztán a leve-leve-leve.
Aztán néha mindig annyira unom már.
Mert aztán néha mindig annyira kicsike.
/ Már csak tíz centire vagyok mindentől. /
Tetszik neki az artikulált emberi beszéd.
Kompenzál: hallgat benne a sötétség.
Csak azért szeretted, mert tetszettél nekem.
Már csak lelkizünk, de még izzad a tenyere.
Minden egyenlő távolságra van.
Istenem, kettőnk közül én vagyok az egyik.

/ Régóta fenem a fogam a tányérszájúra.
Egyelőre nem nyomulok, csak türemkedek.
Lazítok, türemkedek, aztán alázódulok.
Egyszer aztán bevarrok neki vagy kétszer. /

CIRMOSCICA

lopakodik a
rabicfal mentén a
farka égnek áll elegánsan
csak a hegye kunkorodik
emelinti-hajlítja négy puha mancsát
de mikor az összecsócsált díszpárnák eltiport hússaláta
és az aranyfilteres szivarkák csillogó roncsai között megpillantja
a GENERÁLIST aki hátul összekulcsolt kézzel mozdulatlanul és
vészjóslóan magasodik a szoba közepén mintha a gimnasztika
szabása minden más testtartást sőt minden moccanást
lehetetlenné tenne számára akkor lelassul
a cica mozgása mintha sűrű
kocsonyás közegbe
hatolna szeme
résnyire
szűkül
vár valami
biztos jelre
de jobb mellső lábát
kecsesen otffelejti a levegőben
mintha kézcsókra nyújtana végre elszánja magát
jaj de büdi büdi lábszag van mert a GENERÁLIS itt bent van
kiáltja merészen és szaporán kapkodva négy puha mancsát
szeme sarkában az ormótlan khaki-obeliszkkel
egy iramodással eltűnik örökre
a pezsgőlében ázó ernyedt
díszpárnák halmi
mögött

KISFILM

rózsák ripacskodása arcom
imádlak közelgő vonat

rózsák ripacskodása arcom
hagyd a mélységet eltakarnom
röhögtem épp elég sokat
mindenemért hogy lent maradjon
ott hol világmegváltó hasznon
rágódik csak a gondolat
s inkább titokban elrohad
tömegbe veszve utcasarkon
/így várom utazásomat/
hisz siettethető az alkony
s imádlak közelgő vonat

AZ ISMERETLEN FELTÉRKÉPEZÉSE

E domb mögött minden bizonytal
az előre-nem-sejthető-tájak
álmainkkal ötvözőtt valamelyike
rejtőzik takarásban
mit gondolsz erről Elizabet?

BAGOSSY LÁSZLÓ

"Nézzétek el, hogy versben
fordulok hozzátok
nincs más alkalmas közeg"
W.C.W.

BUTIK

Jövő hétre beiktatom győzelmemet;
szervezetem egyre többre, izgatóbbra vágyik,
már ma éjjel szolgálom tündöklő hadával
járom a területet. Betartom a törvényt,
mely ránk vonatkozik. Hímporos szirmokat
hullajtok köréd, szemedre puha zsombékszavakat,
fenséges ciprusokat, virágzó kaktuszt, sivatagot,
tájat, mely tiéd, mely csak rád vonatkozik,
vagyis belőled való. Álmodsz: a másik térbe,
hová átér, nyílt tenyeredre varázsolom
a megkívánt alakját, ízét s illatát.
Megszerzek belőled valamit: nem az kell,
hozzá már nincs közöm. Csak figyellek.
Csak látni pupilládat az ébredés pillanatában
: párzáshoz szokott, romlandó húsunk
elhomályosult tükreit.

DARVASI LÁSZLÓ

Kurdi Fehér Jánosnak

TERRITORIÁLIS JÁRVÁNY KÉT HÍMNEMŰ SZEMÉLYRE

1. Legyőzni, végülis, kit kellene?

Hiszen "itt ahol élünk"

még többen lehetnénk.

Itt minden helyiség kigombolt,
benépesíthető. Csak felöltöznénk
életerőnk pirosposztás maszkjait,
s hozzálépnénk komoly, őszinte
szemekkel: "Óh kedves, ölelj át,
tegyünk úgy, mintha nem lennénk itt!"

2. Amikor találkoztunk éppen abban

a helyiségben, féjt a gyomrod,
sápadt voltál, én pedig a szívemre
panaszkodtam. Aztán csak ültünk

szótlanul s figyeltük a

rejtekhelyeikre vonuló lányok
megállíthatatlan, lassú hullámzását;
és nem tudtuk kimondani

- ujjaink közt a költészettel -

hogy megoldhatók ittlétünk,

egyébként oly szükségtelen, következményei.

- Egyetemi könyvtár, Szeged -

1984. decembere

/Irodalomtörténet./

Mészöly Miklós a Megbocsátást megelőzően 1981-ben jelentetett meg kötetet. Fikciót, kitalált prózát két évvel korábban; regényt nyolc éve. Jelentek meg ugyan munkái folyóiratokban - így a Megbocsátás például a régi Mozgó Világ legutolsó számában -, a folyóiratközlés mégsem lehet teljes úgy, ahogy a kötet az. Sejtethetem ugyan, hogy Temesi Ferenc vagy Nádas Péter elkövetkező művei mik lesznek, az utóbbi időkben megjelent kisebb-nagyobb részletek legalábbis feljogosítanak erre, de sejtéseink mögött mindig ott a hiány: pontosan egészen a kötetek megjelenéséig nem tudhatjuk, hogy Temesi címszavai hogyan állnak majd össze szótárrá, Nádas fejezetei Emlékiratból miképpen lesznek többszáz oldalas nagyregénnyé. A rész gyakran nem az egészet képviseli: máshová eshetnek a hangsúlyok, másmlenyek lehetnek a mű belső arányai; és ha a rész történetesen egésznek tűnik, még akkor is nyitva a kérdés, hogy vajon egyéb, a műtől esetleg látszólag független írások hogyan viszonyulnak hozzá. Ha ez a tétel a Megbocsátásra így egészében nem is feltétlenül áll, hiszen annak idején az elbeszélés teljes terjedelmében, egyszerre jelent meg, Mészöly szérencsés módon gyakoribb folyóiratközlései ezek miatt az okok miatt sem helyettesíthetik az ezutáni köteteket: az értelmezés is legfeljebb csak utalhat rájuk.

Egyrészt megjelenése miatt fontos irodalomtörténeti tény a Megbocsátás nyolcvankét oldalnyi, keskenyen szedett szövege. Anélkül, hogy

Mészöly Miklós eddigi munkásságát és személyét kanonizálnánk, s tudomásul véve, hogy a hatvanadik születésnapja alkalmából készített, a Jelenkorban közzétett beszélgetés során egy hasonló gesztust már elhárított, be kell látnunk: a mai magyar irodalom kiemelkedő jelentőségű alkotójáról van szó, aki úgyszólván iskolát teremtett abban a prózában, melyben önmaga is létezik, s melyet írásaival éltet. A "közzététel" és a "megjelentetés" szavakat használom; ezek a fogalmak a műtől és a mindenkori írótól legtöbbször függetlenek - Mészöly pozíciójában mégis minden közleménye esemény, minden írása híradás azoknak, akik figyelnek erre az életműre.

Fontos pillanat a Megbocsátás másrészt minősége miatt. Nyolc év óta ez Mészöly első olyan prózája, "elbeszélése", mely terjedelmével egy egész kötetet elfoglal. Az első olyan mű, amely joggal a nyolc évvel ezelőtti előd, a Film mellé állítható. És az első műegységként kézbevehető darabja annak a remélhető, és részleteiben már napvilágot látott sorozatnak, melyre Mészöly a már említett Alexa-interjúban utalt.

A Megbocsátás többszörösen sem függetleníthető a Filmtől. E vékony kötet - a Szárnyas lovakhoz hasonlóan - a Film után felvetődő kérdésre válasz: lehet-e ezután továbblépni, s ha igen, hogyan? A Megbocsátás változás a Filmhez képest, hiszen itt egy korábbi önértéket tudatosan átfogalmaz Mészöly. Ő maga gyakran említette, hogy a Filmet nem akarja folytatni, nem akar újabb Filme-ket írni, még akkor sem, ha erre éppenséggel lehetősége is lenne.

"Ez a regény az emberi történet mérlegelésében olyan végső pontig vitt el, olyan végső kérdésfeltevésekig, amelyek majd mindent kétségbevonnak, és mindennek az összetevőjét. Ahol már megszűnik a tovább kérdezés. És in-

nét már csak ennek az útnak a tapasztalataival keresheték valami újat." /Jelenkor, 1981/1./

Vagyis önként, az önismerést megelőzve mond le a Film problematikájáról: nem az a fontos, hogy el lehet-e mondani egy történetet - a Film arról szól, hogy tökéletesen nem - hanem hogy minden lehetséges történetet el kell mondani, vagy ahogy más, öt újabb írásában jobban érdeklő összefüggésben, a Történelem közegében megfogalmazza: "Ebben pedig nem lehet semmilyen korlát - minden ide tartozik, minden szó, tény és történelem kimondása." /Érintések, 262./

Mészöly tehát leszámol egy egyéni illúzióval: az elbeszélő sohasem lehet "illetékes"; helyett létrehoz, elbeszélte történetét avat egy másik léthelyzetet, a közös-ségit, hiszen egy történet, vagy akár a történelem többek ügye: legalább az elbeszélő és azoké, akikről az elbeszélő szól - és persze egyáltalán nem kizárt, hogy egyszer majd ez is illúziónak bizonyul.

/"Az elbeszélő illetékesége"./

Mészöly tehát végállomásnak, tovább nem folytathatónak ítéli a Filmet, bizonyos értelemben az ítélet jogosságához nem férhet kétség.

Az olvasónak mégis állandóan vissza kell nyúlnia a Film-hez, ha a későbbi műveket akarja értelmezni. Béládi Miklós a Film harmadik rétegét tartja a legfontosabbnak, amelyben az író tárgyára és az alkotás folyamatára reflektál. /Az első réteg Béládi megkülönböztetése szerint a jelen idejű, az Öregember és az Öregasszony sétájának objektív leírása, a második a történelmi, az elbeszélő visszatekintései a múltba./ Hozzátehetjük, hogy ez a harmadik réteg az egész pályára vetítve egyúttal az egész eddigi életmű legfőbb jellemzőjét is jelzi. Mészöly számára mindenkor fontossággal, jelentősséggel bírt az, hogy a történet elmondásában mennyire kell részt vennie az elbeszélőnek: pontosabban: mennyit ~~is~~ változtat az elbeszélésen az elbeszélő torzító nézőpontja? Az elmondha-

tóság problémáján újfent túljutottunk. A Film Kamerateja alighanem a legtávolabbi ment el ezen az úton a magyar irodalomban, s fogalmazta meg regényi válaszát erre a kérdésre. Mészöly, akárcsak idősebb pályatársa, Ottlik Géza, nem a regényforma felbontásában látja a követendő utat, hanem éppen ellenkezőleg, az irodalom és a szó lényegéhez sokkal inkább közelállóan, egy sajátos regénypoétikának a nyelvi közösségen belüli megteremtésével. Ez a regénypoétika az Iskola a határon legelső fejezetével, Az elbeszélés nehézségeivel kezdődik, kulcsszava az ön-reflexió, és valamivel több, mint huszonöt év alatt viszonylag nagy területet hódít meg. A magyar irodalomban kevés olyan művet találunk, amely teljesen "felbontandó" a regényformát - s itt most egy feltételes mellékmondatnak kellene következnie /"ha van ilyen"/, ehelyett álljanak itt Mészöly Miklós szavai:

"Túl nagy a mesterséges homály a formabontás fogalma körül. Pontosabb, ha ezzel helyettesítjük: megfelelő formát kereső. /.../ A formabontás is csak ilyenformán hiteles: ha megvan benne a továbblépés reménye, a jövő."
/A tájasság iskolája, 302./

Azon túl, hogy e kijelentés mögött egy következetes, irodalomtörténeti távlatú rendszer húzódik, amely később majd megérdemel egy ennél részletesebb kifejtést, az állítás Mészöly saját életművére is érvénnyel áll, ennek is a "megfelelő formát kereső" művészet áramában van a helye. Mindebben pedig az is benne van, hogy a korábbi "formák" nem mindig használhatóak. Hogy miért, arra éppen a Megbocsátás a legkézenfekvőbb példa. Mészöly egy helyen felállítja a forma---intuíció antinómia-párt - ez itt is alkalmas fogalomrendszer. A Megbocsátás látszólag nem jelent különösebb újságot, ha formáját tekintjük: eszközei konvencionálisnak hatnak. Az intuíció, a szemlélet azonban megújítja a formát, s ezzel maga az elbeszélés is megújul.

A továbbiakban éppen ez a célunk: az feljegyezni, annak olvasatát adni, hogy ez a megújulás hogyan is működik, a változás miképpen jön létre.

/A Mészöly-elbeszélés genezise./

Az újabb irodalomtörténetírás rendszeresen visszatérő közhelye, hogy a modern irodalom az emberi lét egészként való megélésének lehetetlenségét azzal mutatja be, hogy a fragmentum-létre kényszeríti önmagát, töredékes lesz. A Megbocsátás szövege alapvetően töredékekből épül fel, és az olvasó ezt egymástól jól elkülönülő szinteken érzékelheti. A leg-egyszerűbb szint a történeti. A Mészöly-esszéköteteket forgató olvasó hajlamos az ott található töredékeket /=noteszlapokat/ összefüggésbe hozni az elbeszélés szövegével. Néhány helyen nem is alaptalanul, hiszen Mészöly ezuttal gyakran idéz, az elbeszélés szövegébe épít az Érintések anyagából. És arra is gondolhatunk, hogy ezek a "noteszlapok" önmagukban megállják a helyüket - nem szükségeltetik körük kontextus, elegendő utalni a keletkezésük hozzávetőleges mikéntjére. Egy másik szintet nevezhetünk esztétikainak: a töredékesség itt a mészölyi regénypoétikából, világfelfogásból következik /töredék marad a szöveg, mert léhetetlen egy helyzetet leírni/. Harmadszor: a töredékesség univerzális, mert töredékvolttal vállal összefüggést más, tőle eltérőnek látszó művekkel. Végül a töredékesség eredhet még a kiadás mechanizmusából - itt a dolgozat elejére kell visszautalni: egészen a kötet megjelenéséig mindegyik mű töredék marad csupán.

A másik lényeges fogalom: a szöveg. Mészöly két ízben is tiltakozik a "szöveg" elnevezés ellen:

"A szöveg szót nem szeretem már, túl sok akrobatikát bújtatnak mögéje" -

mondja az Alexa-interjúban. Egy Bécsben tartott irodalmi estet bevezetve, az ott szereplő het fiatalabb prózaíró-

ról szólva pedig:

"nem szövegeket írnak, melyek inkább kódolják a kort, mint megjelenítve bemutatják /.../"
/Írrintések, 126./

A negatív értékítélet azonban inkább annak a paradox folyamatnak szól, amely során egy jelenség önmaga el-lentétővé válik. A szöveg elnevezés ugyanis jónéhány-szor indokolt, a mű védelmében létezik: a szövegszerű mindig könnyebben megfogható, mint a pusztán spekulatív /igaz, a spekulatív gyakran látványosabb/. Más kérdés, és Mészöly jogos kritikája is az ellen irányul, hogy a szöveg sokszor tényleg csak akrobatika, mutatvány - vagy a mű valóban kódol, és nem bemutat, sokszor példá-ul egyfajta epigonizmus következményeként, vagy a kor-szellem által diktált műideál utánpótlásának eredményeként.

E két irodalmi jelenség, a szöveg és a töredék fo-galmának említése mégis fontos, mert a Megbocsátás is ezek felől a fogalmak felől látszik legkönnyebben le-írhatónak. A dolgok, események, tények, jelenetek üsz-szefüggő egészzé szerveződnek, bizonyos pontok köré é-pülnek: így jön létre a Mészölyre jellemző, rendkívül gazdaságos, lényegretörő stílus, ami erre a kötetre is áll.

/A szöveg és a töredék működése./

A huszonkét fejezetre tagolódó elbeszélés élén mottó áll, Akutagava Rjunoszu-kétől, az Egy örült élete című szövegének utolsó darab-jából az utolsó két mondat: "Örökös félhomályban élt. Lintha egy törött pengéjű, finom kardra támaszkodott volna." A Megbocsátás tehát ott kezdődik, ahol egy má-sik mű befejeződik. Ez az összefüggés alapjában azonban éppen szöveg-létében bontható ki, így nyer értelmet: az Akutagava-mottó és a Mészöly-elbeszélés alapvetően, minden egyéb jellemzőjétől megfosztva, összefüggéseik-

ből önkényesen, de utólag igazolhatóan kiragadva és az itt felállítandó egyenlet részelemeinek megfelelően szöveg, sőt, továbbmehetünk: egyúttal töredék is. Mert a mottó két mondata Akutagava életművében egyébként valóban az utolsó két mondat, s egyben a biografikus ihletésű szövegfűzér főszereplőjének végső állapotrajza. A Megbocsátás első fejezetének első mondata pedig - egy mű kezdete - egy olyan állapotot ír le, mely aztán végig fog haladni az egész elbeszéléson, egyik-másik fejezetében mint az állandóság jelképe fog felbukkanni. E látványlag csak geometriailag megokolható együttfilés jóvoltából két létforma kerül tehát szándékosan egymás mellé: az akutagavai utolsó pillanat, a lét megszűnése, illetve a mérszűlyi megszületés: a fikción belül ez a teremtett létmód aztán állandónak, öröknek tekinthető, éppen azért is, mert szövegyszerűen vissza-visszatér.

"Az lett volna valamilyen győzelem, ha ez a füstcsík nem foszlik szét, továbbra is ott marad a városzél fölött, ott érik az évszakok, túléli a képviselőválasztást, a fővárosból érkező filléres vonatokat, a búcsúkat és Forcszki úr temetését. Ha belesimul az égbolt visszatérő mindennapjaiba. Volt is remény erre, mert még este nyolckor sem foszlott szét, feltűnés nélkül a helyén maradt, mint ha pusztá felhőalakzat volna, mely olyan döntésre jutott, hogy nem kíván meghalni." /5./

Az írónak a füstcsík megmaradását "győzelemként" értékelné, és ebben az értelemben ez győzelem lehetne, hiszen a fentebb leírt eseményeket a füstcsík valóban túléli. A történet azonban másképp is folyik.

Áll a szöveg fogalma egy másik értelemben is a Megbocsátásra. Mérszűlytől furcsa módon, az elbeszélő szövegében ugyanis többször lelhető fel önidézet. Ilyen

például a hatodik fejezet középső bekezdése, amely szó szerinti átvétel az Érintések 167. oldaláról. Vagy a Porszki őszi titkai című jegyzet /175-176./ ugyanebből az eszékötetből, amely majdnem változatlan formában kerül be a harmadik fejezetbe, eképpen képezve lényeges részét a Meghocsátás történetének. És ezzel már a történetnél vagyunk. Az elbeszélés az írnok családjának a történetét mondja el, pontosabban: töredékeket a történetből: egy félév eseményeit, kihagyásokkal, hézagokkal, "résekkel", egészen karácsony első napjának reggeléig. Jól érzékelik ezt az idő-folyamatot az egyes fejezetek elejére helyezett időmeghatározások:

"Telihold volt, a potyogott gyümölcsök illata töltötte be a kertet s két felelgető tücsök." /17./ - "Július tizennegyedikén..." /21./ - "Hetek múlva került elő újra a Porszki-akta." /26./ - "Augusztus elején..." /32./ - "Elmúlt a nyár..." /37./ - "Porszki Ábel...ezen az őszön halt meg" /44./ - "Október volt az a hónap, amikor emlékezni lehetett azokra, akik életüket adták a szabadságért." /47./ - "Decemberre járt, aznap lehetett először érezni a hőszaot." /52./ - "Iduska néni...karácsony reggelére érkezett vissza..." /55./

és már nem ilyen elkülöníthetően, de az utolsó harminc lapon is akad időmeghatározás. A történet menete az elbeszélés vége felé egyre sűrűsödik: ezzel persze nem a töredék-állapot szűnik, hanem a történet-töredékek közötti, a töredékeket létrehozó idő rövidül. A töredékek között rés van, és a szóhasználat itt nem önkényes. A rés a kisregény szövegében a legváratlanabb helyeken és összefüggésekben kerül elő. Egy fénykép leírásakor:

"Az egykori társaság fölött üres az égbolt. Lehet, hogy a piactér galambjai pontosan akkor készülnek berepülni - így véglegesnek maradt ez a rés."

Néhány sorral lejjebb:

"S egy pillanatra a recsegő rádiózájban megpróbálta elképzelni apja tudatát, abban az utolsó időrésben, mikor az még tudatnak nevezhető." /14./

Egy másik helyen a motivikus összejátszás már-már metaforikus kapcsolat értékével bír:

"Egy pohárban filodendronhajtás gyökeresedett /.../ s egy katicabogár ült rajta. A félgömb alakú borítószárny között - középpüth, ahol a csukódás nem sikerült hibátlanul - a keskeny résből késhegynyi kiemelkedett a hártás repülőszárny barnája."

Két mondatnál ezután:

"Az élére állított rendet csak a ruhásszekrény ajtaja bontotta meg, úgy volt becsukva, hogy résnyi nyílása azért maradt - s az a gyermekes gondolata támadt, hogy a huzat onnét jön." /34-35./

A szó utolsó előfordulása az írnok és a felesége közötti viszonyt jelöli:

"Régi divatú, elől-hátul fatámlás ágyakban aludtak, melyeket bármennyire szorosan toltak is egymás mellé, egy kis rés mindig maradt közöttük, s ezt a külön-külön begyűrt lepedőszél és a mindig hideg deszkaél még el is túlozta." /81./

A rés léte - az a pillanat, amikor van egy olyan állapot, amelyben nem létezik semmi -, a rés lehetősége, a dolgok mögötti állandó jelenléte valóságossá változik, nem csupán azzal, hogy a szövegben többször is felbukkan, hanem mert feldarabolja, széttördeli a van-állapotot, a Megbocsátás történetének azokat a részleteit, melyekről tudunk valamit, s létrehozza a töredéket. A leírt események nem felgyorsulnak, hanem az események közötti viszony módosul, változik.

Lényegtelen, hogy a történet mikor játszódik, mint ahogy az sem túlságosan fontos, hogy pontosan hol. Mindkettőre inkább csak utalásaink vannak. A tér rendkívül zárt: mindössze egyetlen dolog hagyja el végérvényesen: a történet első mondatában az állomásról kifutó, s a füstcsíkot állandó jelenlévőként otthagyó vonat. A regényidő ezzel szemben a múlt felől viszonylag nyitott, a jövő felé szigorúan zárt, s ezt a zártságot csak egyetlen egyszer, egy mondatral lépi Mészöly át:

"A gyerekeknek egyelőre közös hálószobájuk volt ... /Az öregúr és Iduska néni halála után lesz csak mindegyiküknek külön szobája./" /69./

Ez az egyetlen magányos utalás példázza, bizonyítja, hogy a történetnek van folytatása, és hogy nem az utolsó mondat a valódi befejezés.

A tér és az idő pontos meghatározásánál sokkal fontosabb az, hogy a helyszín zárt, vagyis hogy a történetek színtere a múltban és a jelenben ugyanaz. Emiatt lehet egyáltalán szerepe a kétfajta időnek: így érdekes, hogy van-e egyáltalán múlt, van-e jelen; hogy van-e történelem.

/Kép, képszerűség, képrendszer./

Megkülönböztetett hely illeti meg az elbeszélés szimbólumrendszerében a képeket. Jellemző, hogy Mária egy ízben a kertet bámulva úgy érzi, hogy a családi albumot lapozgatja. /35./ Az Állatok búcsúja címet viselő kép, melyet az írnok felelősége a történet kezdetétől fogva készít, lényeges, és az elbeszélés szigorú felépítéséből nélkülözhetetlen motívum.

"Faszénparázson forrósított fémvégű pálcákkal az Állatok búcsúja című képet égette bele lehetőfinoman egy rajzlap nagyságú, puhafa táblába. /.../ Tavasz óta dolgozott a képen, és az ősz hangulatát szerette volna megörökíteni. Madarak búcsúztak rajta a föld négy lábú

állataitól, a szarvastól, a vadmacokától, a borzától, a bűránytól. Útra készültek a flamingók, a verebek, a szarkák és az űkörse-
nek. Patak választotta el őket egymástól, de az egykori híd, mely a két partot összekötötte, már csak üszkös romjaiban volt látható. Szálkásan meredezett. Fekete nap világított fölöttük, noha középtűt kettérepedt." /6-7./

Az első említés után ez a kép rendre előkerül:

"Befejezed, és valami más is befejeződik" /18./;

később Anita

"töprengve nézte az Állatok búcsúját, kezében lassan halványodott az izzásig hevített pálcá". /50./

Ezután:

"Éjszaka azt álmodta, hogy befejezte a képet. A vadmacska megpróbált sunyi módon átugrani a patakon, hogy megbontsa a kép békéjét, de végül is nem sikerült neki." /52./

"- Éjszaka befejeztem a képet.

- Lehet, hogy ettől félünk...?" /60./

"Az Állatok búcsúja egy kis asztalon parádézott" /62./

Végül egy hosszabb idézet:

"Úgy múlt el az est fele, hogy az Állatok búcsújáról nem esett szó, csak az a néhány »Jaj de szép! Jaj de gyönyörű!« felkiáltás, amikor szemük elé tárult az ajándékok csendélete. Igaz, elég sokáig készült, hónapokig mindenki tanúja lehetett az aggodalmas megtorpanásoknak, a váratlan nekibuzdulásoknak. S végre is megszokták, hogy a háznak új lakói lesznek, akiknek a búcsúja ezentúl mindennap most lesz időszerű." /68./

Az Állatok búcsúja nagyjából ugyanannyiszor említődik, s képez így egyfajta folyamatosságot-állandóságot,

mint a füstösik, a maradandóság szimbóluma. Ez nem véletlenül van így. Ezzel tud ugyanis Mészöly egy olyan statikus, maradandóságában lenyűgöző jelképrendszert létrehozni, amely létezésével ellensúlyozza nemcsak a mű "dinamizmusát", hanem a bizonytalanak vélt írói pozíció problémáját is.

E próza öntükröző szemléletét példázzák azok a megjegyzések, hivatkozások, félmondatok, ahol a kép készítésének hogyanjáról esik szó. A Mészöly által egy másik helyen említett wittgensteini probléma körül itt előtérbe, amely szerint "magáról a maga nem nyilatkozhat, a nyelv a nyelvet nem mondhatja ki..." /Jelenkor, 1983. 7-8./ Ugyanez Anita szavaival, a képről:

"Meg az is gond, hogy üszökkal hogyan érzékeltessek üszköt. Hiszen én is égetek." /18./

A további lapokon is gyakoriak a kép készítéséhez fűzött reflexiók, ez mégis leginkább az idő vonatkozásában lényeges. Így ugyanis sikerül két eltérő, a történetben kiemelt, de egymással alig összeegyeztethetőnek látszó motívumot, a képet és az időt összemosni, és egyúttal egymásra is vonatkoztatni. Ez újfajta, Mészölyre különösen jellemző prózaminőség, és talán a Filmben végletesebb, közérthetőbb, megfoghatóbb, egyértelműbb lett. Erről Mészöly Miklós hosszabban értekezik Regényforgatás című írásában /A tágasság iskolája, 204-205./. A kérdés a Megbocsátás lapjain is jelen van, csak áttételesen.

Pedig helyenként a képekre történő utalások kifejezetten konkrétak. Feltűnő például, hogy a regény szereplői sokszor képszerűen, képekben gondolkodnak. Gyakoriak a képleírások és a képszerű helyzetek; ezek többször, az elbeszélésen belül önidézetként kerülnek elő újra. Különösen nyomatékos ezek közül az egyik. Anita hágról, Máriáról van szó:

"Kora nyártól nyár végéig mindennap egy órát meztelenül napozott a nagy mogoróbokrok mö-

gött, kereszt formán széttárt karokkal feküdt a pásziton, combját szorosan összezárta, mint egy gyengéden földre helyezett szobor, gyorsból kivágott plasztikus alakzat." /8-9./

Később a kisváros határában gyilkosság történik. Az áldozatot egy mezőgazdasági repülőgépről fedezik föl:

"Majd váratlanul a következő kép tárult a pilóta szeme elé: egy közel ötven méter sugarú körben földig csavarva hevert a búza, mintha forgószélatorony csapott volna le a magasból, egy felhőkarcoló forgószél, egy gigantikus pörgettyű. És a letaglózott búza közepén feküdt a halott nő. Karját kereszt formán dobta el magától, combját szorosan összezárta." /22-23./

Ezután Anita húga távollétében fölmege a lány szobájába, s ott körülnézve:

"Csodálkozott, hogy a búzaföldön talált lány fotóját Mária is felgombostúzta a falra." /34./

Végül Mária

"otthon aztán még egyszer lemosdott, meztelenül lefeküdt a rongyszőnyeges padlóra, széttárta a karját, összezárta a combját, és lehunyta a szemét. Befejeződött a nap." /51./

Ez a csoport mégsem ezzel az idézettel zárul le /ha ezt hinnénk, valóban jelentőségén túl becsülnénk a szöveg fogalmát/, hanem mert ezek a részletek a keresztre való utalással egy etikai pont felé mutatnak /vagyis a "formán" túl szerephez jut az "intuíció"!/, ez alábbi jelenettel:

"Anita pontosan látta a rongyszőnyegre letépett Máriát, ahogy átlósan megvilágítja a havas holdfény; látja az erőszakosan kemény; szűzies mellét, ahogy kínálja magát, de ahogy diadalmas bosszúval előbb maga hatol be tövig önmagába és a lucskos ujját tartja maga elé véde-

kezdéskül. Aztán újra a teljesen Szerekváradó
dobbanások és zuhanások, mint valami egy
helyben topogó, megbéklyózott légetés." /80./
Ez a részlet kapcsolja össze a fentebbi "idézeteket":
a valódi áldozat, a meggyilkolt lány, és Mária, az ál-ál-
dozat ezen az alapon azonosul - s emiatt van szükség
megbocsátásra, a történet végpontjára.

A gyakori képleírások azt sugallják, hogy a képeknek
is van történetük. Gondolhatunk itt a második fejezet na-
gyobb részére, a komódban talált és a nagyobbik fiú által
meglelt fotográfia leírására. Ide sorakoznak a beszélgeté-
sek az állatok búcsújáról, a város vélekedése a búzamezőn
meggyilkolt lány fényképéről /23./, a Mária szobájában
látott kép /35./, a Lipovszky-vendéglőből ellopott kép
"története" és leírása /42./, a gyerekek szobájában lógó
kép /69./. Hogy a képek szavakkal történő körülírása ó-
hatatlanul kudarcot vall, az következik A tágasság isko-
lája már hivatkozott részletéből: a Film elbeszélő hely-
zete "nemcsak a tárgyilagosságnak és a személyesség-
nek, hanem a tér- és időmozgásoknak, a fikció-
nak és nem fikciónak más minőségét és kevere-
dését tudja biztosítani. E esetleg olyan szán-
dékaltalan frivolságot, amit különben a kép, a
képiség már eleve is képvisel, mert kénytelen
nélkülözni az elemzést /.../" /205./

Pontosan ezért nem sikerülhet tökéletesen leírni: mert
minden leírásban már az elemzés is benne van.

A Megbocsátás azonban új, a Filmen túlmutató minőség,
még akkor is, ha a Film előfeltevéseinek látványosabban
tudott megfelelni - vagy talán maguk az előfeltevések vol-
tak látványosabbak. A képszerűség, az érzékelés, az
alkotás folyamatára való reflektálás - mindez benne van
ebben a könyvben, de gyakorlatilag a korábbi írásokban is.
A Megbocsátás igazi többlete az ábrázolás módjával kap-

csolatos. Az elbeszélés egészét át- és átszövő rendből egyetlen kifejezést kiemelve talán sikerül érzékeltetni a Megbocsátás újdonságát: az érett gyümölcsök potyogása egymástól "elhatárolt koppanásokat" hoz létre, és ez annak a pillanatnak a rajza, amikor egy tárgy mozgásban van, túljutott tehát az egyszerű létezésen, és eképpen ellentétet is képez a részeg, az elbeszélés másik uralkodó pillanat-rajzával, azzal, amikor semmi sincsen. Van és nincs körül egymás mellé, csak hogy a van sokkal tömörebb, és bizonyos értelemben lírizáltabb. Mert a mozgás rajza nemcsak leírás, mint ahogyan a rés-állapotok inkább azok, hanem ezek mögött mindig ott érezhető az író személyes részvétele. Valamiféle jelenlét. Tapasztalat. Ezekben az esetekben csupán a rajzzal sikerül megmutatni és gyakorlatilag meg is oldani azt a kérdést, ami a fényképeknel valójában problémaként volt érdekes. És ha ezt az egészet végiggondoljuk, végeredményben újabb választ kapunk az elbeszélő jelenlétének kérdésére, csak hogy egy magasabb szemléleti szinten, mint a korábbi írásokban, mert nem a világkép kizárólagos részeként, hanem előbb stílusként vetődik fel, és csak aztán válik a világkép részévé. Ezek a pillanatrajzok az igazi nyereségei Mészöly elbeszélőművészetének.

/Érték./

Mészöly Miklós címmé emeli, regénye élére helyezi a történet alapját képező fogalmat: a megbocsátást. Úgy válik kulcsfontosságúvá ez a fogalom a kisregényben, hogy Mészöly magyarázatul egy epikus folyamatot kerekít hozzá, megírja egy család történetének a részletét. A megbocsátás csak akkor következhet el, csak akkor nyeri el etikai érvényességét, ha magunk is tudunk ítélni felelőre. Az előzmény ebben a történetben semmiképpen nem egyetemes /mint ahogy az egyes emberi élet eseményei sem azok/, Mészöly mindenesetre szélesíti, bővíti az esemény-sort: ezért tudhat meg viszonylag rövid terjedelmű szö-

vegből sokat az olvasó - részeként persze a mésszőlyi ökonómiának. S ezért is lehet jelen egyszerre több szál a regényben, de ezzel meglepő módon nem az epikum duzzad, hanem a nézőpontok sokasodnak. Ezért van minden minősítésnek hitelle, még ha tudjuk, hogy ezek a nézőpontok ezúttal /is/ csak fikcionálisak, nem is jelöltek: a szereplők látnak, értékelnek, de nem szólnak. S ráadásul a megbocsátás sem egyszeri, vissza nem térő aktus a regényben - s még erről is majdhogyanem értelmetlen beszélni, hiszen nem lehet mihez visszatérni, mert valójában nincsen megbocsátás:

"szeretett volna egy megbocsátó kérést fogalmazni ... de a fellengzősen fájdalmas mondat nem tudott elhangzani." /82./

Összevetve ezt a tizedik oldalon található résszel:

"Kinek a részvétele számíthat, ami egyszer és mindenkorra észrevétlenül pusztult el, anélkül, hogy valaha is kitűzték volna a perét tárgyalásra?"

"Megbocsátás", "részvét" - a kisregényben tulajdonképpen szinonimáknak tekinthetők. És ahol e kettő összegyeztethető, az a fordulópont: az észrevétlenül elpusztuló /értsd: meg nem örökített/ iránt érzett részvét már fontosabb, mint a létező vagy ki nem mondott megbocsátás.

/"Egy új realizmus-modell néhány lehetséges szempontja."/ Van Mésszőlynak A tágasság iskolájában egy írása, ami a fenti címet viseli. Elgondolkodtató, hogy a Megbocsátás vajon nem ennek az újfajta realizmusnak egy lehetséges megvalósulása-e. Egyes pontjai - többé-kevésbé - ugyanis éppen e kötet legfőbb jellemzőit vetítik előre:

"a szerkezet alárendelése az életszerű véletleneknek; az előkészítő el - talások lehető kiküszöbölése; az arányok függetlenítése a végső mondanivaló "logikusnak" látszó arányigényétől; a tárgyi észrevételek és érzékelé-

sek életszerűen valós /és kiküszöbölhetetlen/ beugrása és rögzítése; a biológiai önrézkedés /szintén valós és kiküszöbölhetetlen/ jelzése, a szabvány ízlésbeli és esztétikai normáktól függetlenül; a tudat-folyam beleszövése az ábrázolt külső és belső történés-folyamatba, a nem művi különválasztása; a látószög fluktuálása; tiráda vagy naturalista mindent beleszorítás helyett a párbeszéd "szerkesztetlen", spontán sűrítése." /305-306./

Mivel manapság az egyes prózaeszmények közötti választás majdhogynem morális döntés, sietve kell leszögezni: a Mészöly által gyakran emlegetett esztétikai jellegű észrevételek csak a saját fogalmi rendszeren belül érvényesek. Így a mészölyi realizmus-modell sem keverendő össze semelyik esztétikai rendszer hasonló fogalmával.

Nádas Péter figyelt fel rá, hogy az író pályája nem fejlődik, hanem "alakul". Ezt az észrevételt egy másik Mészöly-kötetcímmel egészíthetjük ki: Pontos történetek, útközben. A Megbocsátás rövidsége ellenére enciklopédikus mű, mert felméri a Mészöly Miklóstra jellemző regényírói eredményeket, erényeket. Útközben pedig ez a körültekintés is lehet nagyon lényeges állomás.

1985. május 30-án a szegedi Móra kollégium vendége volt Bohumil Hrabal cseh író. A nagy érdeklődéssel kísért előadást Bojtár Endre vezette be, ezután az író a hallgatóság kérdéseire válaszolt.

AZ ÁLOMALATTJÁRÓ

"- A hallgatás hosszú óráit megértük, és fülünk nem telt el süketiséggel. A betegség kezünkhöz simult, miután tisztességgel megvere-kedtünk vele. Lesz erőnk, bár a fájdalom összesűríti a bezárt félelmet. Lesz erőnk, bár mintha az érzetek vastag tamponokon szivárognának, mintha súlyos bútorok és nehéz levegő tölténék meg a lakatlan fejet, mintha kilengene a magas építmény a poros szélben.

Időnként elfogódottság nélkül megtekintjük az időnként egyenes tartást, az izmokat, a tónust. Időnként gondolatok, vagy mondatok, vagy szavak, vagy képek, vagy hangok, vagy szagok támadnak: hogy honnan, hová, miért, az később találgatható, a "támadás" pillanatában viszont engedni kell, követni, rugalmasan, hajlékonyan. Ritkán sikerül.

Lusták vagyunk, kicsinyesek, fásultak, ásító gödrök, pocsolyák, beomlott árkok, langyos kocsonyák.

Mért vitted magad KÍSÉRTÉSEB? Mért ültettél magadra egy nőt, akihez semmi közöd nem volt, akkor amikor /talán/ /már/ valakit sikerült...

/ /? Mert bosszantott a bamba kék borjúszeme, s azt remélted, hogy lovaglás közben leesik a borjú-álarc? Ez tény, de fölösleges tudni.

Legyengített a betegség, valakinek a gyerekesége, ugrottál egyet, lejjebb talán érdekesebb...

Mintha zuhannál, iszol, aztán meghajszolod a nőt, nem vársz semmit, hajnalban vége, pucolnak a kísértetek, tágas napsütés, mindent el kell mondenod neki, a távollevőnek. Zuhanás pedig se le, se föl: mindkét irányba keserves, izzadságos gyalogút. Egyetlen éjjel nem érsz a fenekére.

Sőt: aki megy és látja magát, hígnak találná a sűrű molesztat. Csak félfölfelé mehetsz. Ha süllyedni akarunk, elég, ha szépen maradunk, ahol vagyunk. Ami nem jelenti azt, hogy aki megy és látja magát, szüntelen kalandok bajnoka, és színes ceruzával festheti ki minden napját. Ott vannak például az üres szédülések, a tehetetlenség dögevői, az udvariasság fojtó nyakkendője, az elrontott szeretkezések, a gépies simogatások, a hatalom bórszija, az éhség kaparása, az éjszaka hangjai, az ostobaság bulldózerei..." /Micsoda MARKÁNS és EMELKEDETT képek! De miért tűnik ettől rögtön hazugnak, ami csak pontosítani akart? Ez is hazugság. NAGYVONALÚ és SZÉP és ÁLTALÁNOS óhajtott lenni. De le is lepleződött./

A kísértésben milyen szerepet tölthet be saját nadrágja zippzár-húzójának rejtélyes felirata?

Pl.: "SALA".

Egyelőre érintetlen varázsszó, rejtve marad a beavatatlanság előtt, de a kutató szellem már rajtafelejtette szemét, lemerül a mutatott irányban, fölfogja a duzzadó, erős formát, összegyűjti a fehér, nyári anyag elágazó információit, összehasonlítja az idomot a szóval, s nem jut semmire, legfeljebb hívószóvá kondicionálja az értelmetlen örömet.

Hová utazik az autoerotika?

Csakis a mutogatáshoz. Vagyis a kísértésben a nő látványa helyett a saját látványunk a fontos, egy új, idegen szem

nyalakodása, és persze az újonc vonakodása, csodálkozása és dicsérete, etc.

Tehát elbűvölőek ezek a zippzár-feliratok, a magányos pilanatokban elszórakoztatnak, vérbő élményekre emlékeztetnek, talán még a rossz szellemeket is odébbpüskölik a meghívás után /ami az új, kivédhetetlen nemi népbetegségek idején nem árt, ha nem is használ/.

Az álomalattjáró megy és látja magát. Mint /fekete/ párdúc, párban dacol, pár ideget aládúcol /s fekete a lelke, mint egy elszánt és komoly fekete kefe lelke fekete/. Mint vizsla, vizslat, vizsgálgat, vihorászik, vizet zavar, vicsorít a lapos vigaszra. Mint fecske, fecseg, fecsével kedvet, fecskendez kecsességet feneketlen kertekbe, felcsérel kezdetet /közepet s véget/ s feleslegesen fecniket.

Egy kis kielégületlenségért nem megyünk a szomszédba. Apró, hűvös rángások gyülekeznek az alkonyati égen. Mi lesz ebből egy év múlva? Mi lesz 2 év múlva? És 3 és 9 és 10 és 17 és 25 év múlva? És mi lesz holnap?

"Munka" közben túl kevés az idő gondolkodni ezen, "munka" után túl sok.

Miért szükségesek az ún. "összeveszések"? Üdítő az idegeknek a megszokott ingerek hiánya? Fölénybiztosítás/ biztonság/?

Bűn és büntetés borzongató élménye?

Az álomalattjáró nem kezdeményezi az ún. "összeveszést". Előhívja és kibírja. De mintha minden egyes háborúság távolítana. Most pl. "disznó és bunkó" lett a neve, mert bemutatatta neki az "alsó madárfogást" /jobb kéz a combok között átnyúl a csípőt balról megkerülő bal kézért/. Az álomalattjáró úgy véli, hogy az a disznó, aki mondja. Mi

az a disznóság? Fejtse ki minden dolgok tudója. Mi az a bunkóság? Örömmel hallgatná a titok megfejtését, akár itt rögtön, a szökőkútnál, üldögélve a forró padon, szemben azzal a paddal, ahol hozzáért az arcához.

A teljesség kedvéért talán itt kéne befejezni, a pad két végén feszítve, kimérten ilyeneket mondogatva egymásnak:

- Nem érdekelsz.
- Semmi sem jut eszembe, ha rád nézek.
- Nem akarok tőled semmit.
- Menjünk a fenébe.

Persze így csak a legszebb regények jutnak el a végkifejletig, sőt, csak azok jutnak el valameddig, az ún. "valóságban" /kényes és homályos kifejezés/ nemigen fordul elő végkifejlet, inkább düh, alattomos erőszak, évekig elhúzódó gyilkolászás fordul elő.

Ha ebben a durva fényben nézi magamagát és környezetét, ötletes belső masinája előhívja az önfegyelmet, az iróniát és a nyugalmat. Derűsen elmerülhetne e szentháromság családi albumában, amely eredetileg valamiről készült, s most már maga is valami, de mint gyakorlott kívülálló, kilábal magából, elindul a másikhöz, aztán meg/kívül/áll, mert /sajnos/ eszébe jut, hogy ezúttal /tisztán pedagógiai okból/ haragot kell tartania.

Hogy kifárasztja az ostobaságoknak ez a véget nem érő, kemény, következetes láncoreakciója: a tompán, süketen gördülő, majd hamisan koccanó, piros, fehér, zöld biliárdgolyók hülye szórakozása.

Leguggolt az ágyon fekvő másikhöz:

- Most én haragszom, nem te.

Összeölelkeztek.

- Kinevelhető belőlem a disznóság és a bunkóság?

A másik föluggrott, kirohant a házból.

Az aljáró féltette, hiszen a szomszéd ház előtt a járdán keskeny és híg ürülékoszók fölött rajzottak a legyek, s még ezen túl, a városban autók füstöltek, részegek támaszkod-

tak, kiéhezett, sportos bikák köröztek.

Nekivágott ő is, a sprayködös sétálóutcáknak, az ortopéd-napszemüveges, művirággal tűzdelt gyagya-kalapos, púder-ráncbasszedett tereknek, a sörhabos ligetnek, a zsibbadt seggű könyvtárnak.

- Hol vagy?

Elnehezedett fejétől hajlott tartással tért be a másodosztályú talponállóba, ahol lehúzott egy vörös és savanyú nagyfröccsöt. A város másik felén, a kerthelyiségben megtoldotta még kettővel az elsőt, míg figyelte az utcát, hol tűnik fel egy ruha, kék ruha, mert a szín segít a rövidlátónak. Visszagyalogolt a város előzőleg bemutatott felébe, s egy központi helyzetű vendéglő utcai asztalához ülve egy hideg sürt rendelt. ILYENKOR költekezhetett.

- Hol vagy?

Ez fordulópont. Az álomaljáró élvezettel leste, hogy fordulnak elő az orra előtt a különböző fajta-féle vezetők az éles kanyarban /aki ráhajol, aki csűr merészen, aki nagy ívben, aki szögletesen, aki nevetve/. Föltette a szemüvegét és gyönyörűséggel különböztette meg az addig összemaszálódott fűszálakat a liget fái alatt:

- Nem eshet bajod, ha ennyi fű van és fa.

És föld és nap és árvalányhaj.

Kiszálltak az ápolt, családi Trabantból, ki, a széles mezőre, a lusta napsütésre, a térdig érő árvalányhajba, ami szőkén, puhán kócolódott a szélben, mint a fiú nődögélő haja.

Előrefutott, mert most semmi mással nem akadt dolga, csak ezzel a ragyogó gyöngédséggel, a földdel, a nappal, az árvalányhajjal. Elengedte magát, belezuhan a földbe.

Egy testet érzett a teste alatt, egy meleg, barátságos, földdel, nappal, árvalányhajjal összekevert, izgalmas illatú testet, kétségtelenül női testet. Az árvalányhaj

csiklandozta a tenyerét, a tenyere végigsimította az árvalányhaját. A meleg test odanyomta őt az őléhez, s ő is a meleg testhez nyomta az őlét.

Az árvalányhaj erdővárosában hangyák törtettek homályos céljuk felé, piros atkák porzottak a göröngyökön át, kalandor szöcskék villantak. Itt egy kavics, ott egy lyuk. Átláthatatlan élet és mozgás és anyag a tenyérmű láthatáron. És ha lejjebb szállnánk... még lejjebb... és ha feljebb szállnánk... még feljebb... megrészegülnénk ebben a fenti-lenti csodapalotában!

- Gyere már! Ne hülyéskedj! Megyünk ebédelni!

Taknyos kis szavak a szélnek lötytyintve. A tágasság hogy kifakítja sosemvolt-színüket.

- Ha itt maradnék... Nekivágnék... És akkor? A föld, a nap, az árvalányhaj. A források. De mit ennék? Hol laknék? Jó. Persze. Nem látnak, pedig itt fekszem tőlük néhány lépésnyire. Csak kóvályognak, szuszognak, nem tudnak mit kezdeni magukkal. Jó. Persze. Akkor most fölállunk és hazamegyünk.

Beültek az ápolat, családi Trabantba, és hazamentek.

Az elnyomott árvalányhajak egy idő után /valószínűleg/ főlegyenésednek.

Az álomalattjáró megy, és látja magát, amint éjszakánként az erőszak és a tudás párzanak megpattant forró gömbjében.

Tiszta, mézszínű italokat vásárolnak, és csokoládét, s hitetlenkedve nézi a számlát: legalább 1000 frankkal több, mint számolta. Hülyének nézi ez a bajszos, csontosképű francia, mint otthon az elhízott, izzadó eladónők? Azt hiszi, nem tudja, hogy minél nagyobb a blöff, annál jobb? Angolul magyaráz, franciául mutogat, magyarul káromkodik, és nem jut semmire. Barátnője közben kimegy, az álomalattjáró visszapakolja a holmikat a pultra, ácsorog az utcán, követ keres, széthull a kirakat, fut.

Üres utcában lassít le, az utca végén sötétbarna tömeg, képlékeny, szabálytalan hegy, csúcsán várromok, két csonka torony. A "szerpentin" betonkockák imbolygó sora, mert a hegy mintha trágya-hegy lenne, csúszik, omlik, süpped a láb alatt a föld. Drótokba kapaszkodik, négykézláb jut el a színfalak mögé: a tornyok tavat takarnak, s a tó közepén egy acéltornyot /Kejfeltorony?/. Szolgálati csónak viszi a toronyhoz, s már mászna a létrán fül, amikor egy illető ledörmögi:

- Nem tud várni? Látja, hogy jövök! Szálljon vissza a csónakba!

- Dehogy szálllok! Mit parancsolgat? Majd megyek a másik felén.

Nem félt, ebből is látható, pedig fogalma sem volt, mi történik ott fenn. Megállt a vörös arcú, kopott szakállú főnök előtt /annyi bizonyos, hogy főnök, az már bizonytalan, hogy minek a főnöke; bizonytalan és lényegtelen, mint mennyiségi kérdés/, aki egy pillanatra megmutatta női arcát is /sovány volt, aszott, de nyalogatta a száját, ami egyértelműen a felfokozott szexualitás jele/, s ezzel elárulta jóindulatát, hiszen ha eleve nőként mutatkozik be, mindjárt le is fekteti az új fiút, aki aztán undorodva tápászkodik fel a deszkapallóról, mert a sovány nő egyszerűen szakállt növeszt, stb.

"Már vártuk." /Sablonos duma, de jólesik, ha az ember sötétben jár-ke./ "Fiatal barátom, egy ilyen tanult emberre, mint ön, nálunk nagy jövő vár." /Csupa kellemes várakozás: szívszorító./ "Nézzen körül!" /Ezt még megteheti, bár józan gyanakvással fogad minden ajánlatot, pláne a kedvezőt: egy tavat lát, nem túl nagyot, de ragadozókkal bőven ellátottat - balatonka? -, a tó alatt hegyet, málladozót, a hegy alatt várost, tájakat, szóval a világot. Ja, hogy ez itt a birodalmuk. Aha./ "Már ma munkába léphet. A kollégái útbaigazítják, ha esetleg szüksége lenne rá, amit nem hiszek. Megy ez magától is." /Jó, persze, megy magától. De az utazás, ki fizeti az utazást, egyál-

talán: busz, villamos, taxi?/ "Természetesen repülni fog."
/Repülni? Na ja. Így gondoltam én is. De hogy?/ "Kérem,
rugaszkodjon el! Libbenjen, lebegjen, szárnyaljon, egyszó-
val: rugaszkodjon el!" /Most? Itt? Mindjárt? Rögtön?/
"Megérttem gyanakvását, s azt is, hogy uralja e gyanút.
Csak bátran." /Fölösleges, biztos vagyok benne, hogy men-
ni fog. Azt hiszem, eligazodom magamtól is. Tulajdonképpen
már megkezdtem a munkát, délelőtt egy boltban. Fizetik a
délelőttiimet?/ "Haha. Ne aggódjon, barátom. Már kifizet-
tük. Jó munkát! Ég áldja!" /Köszönöm. Viszlát./

Az ég áldja. Föl, egyenesen. Kék. Bármilyen irányban, sima.
A táj, a bútorok, a házak, a társak, a szerető könnyű, át-
hatolható, változékony anyagból van, úgy hívják, hogy:
felhő. Jó játék. És ha egy veréb homlokon szarna?

Csak semmi pánik. Öntudatos ember nem kapkod nyitott tenyér-
rel a fejéhez, nem törli tenyerét a padba, nem mázolja szét
a szürkés masszát szemöldökén, nem ráncigálja elő a zseb-
kendőt, nem dörzsöli a bőrt, nem ellenőrzi loo-szor is,
majd lol-szer, hogy "olyan"-e még, nem újságolja el, hogy
leszarták /izgatás!/, nem elégedetlenkedik, nem szidja a
hatóságokat, legkevésbé a verebeket kíméli, nem érzi magát
rab madárnak /mert tudja, hogy az/ nem ír verset fájdalom-
mából, hanem nyitott tenyérrel fejéhez kap, beletörli te-
nyerét a padba, szétmázolja a szürkés masszát szemöldökén,
előráncigálja a zsebkendőt, dörzsöli a bőrt, ellenőrzi
loo-szor is, majd lol-szer, hogy "olyan"-e még, elújsá-
golja, hogy leszarták /építő kritika!/, elégedetlenkedik,
szidja a hatóságokat, legkevésbé a verebeket, rab madárnak
érzi magát /hogy szabadságra kényszerítse magát/, verset
ír fájdalomából, lottót vesz íziben, hiszen a szar szeren-
csét jelent, kitölti, bedobja: vár.

Elképzelhetné Őket a stúdióban, ELŐTTE, amint cigiznek, isznak, öblögetnek, heccelik egymást, megrocsegtetik a szaxit, pötyög a trombita, bedurrantják a bőgőt, semmi különös, egy nap, mint a többi. És zene. A téma pofonegyszerű kikeményített Coltrane-vicc, didbábolás szűrőgetett bop-alapon. Össze se kell fújni TALÁN. Egy ovis kórus, meg a szólók, ki, mikor, kivel, meddig: kész a tervgazdálkodás. Mehet a buli. Valaki vigyorog. ^{x/1/}A dobos bepörög, rárántanak a válogatott fúvókások, alul Hawkins, fölül Coltrane, középen Miles, de azért a téma az úr.
/Szózenében/ ilyesmi:

NEM meg mond TAM, JÓLeL Áztam ÉJjel,
aLÁ---bad nem LE----LEM.

NEM meg mond TAM, JÓLeL Áztam ÉJjel,
aLÁbad nem LE LEM.

ADD nekeem, ADD nekeem,
ADD nekeem, ADD nekeem,
ADD nekeem, ADD nekeem,
ADD nekeem, Add nekeem...

A fondorlatos, mindenre kapható nagypofájú C. kezdi gurítgatni. ^{x/4/}Állítólag sose unja. Ezt el lehet hinni, mert aki ugyanazt másodszor is elkezd, és be is fejezi, amit elsőre szétcincált és kifulladásztott /persze ezt most holnap játssza/, arról el LEHET HINNI. C. most lezseren futkározik, ráérősen, ficsurabban, mint máskor, passzol Milesnek, aki kisebb lusta maszat után elkapja a dögösebb végét, ^{x/2/}ez már nem vicc, valami búzlik, a dob rádob, dupladili, dupladidi, dilidada, didre dob, dobra did, daDI daDI, anyád, tánc, tánc, dilitánc, tartózkodjunk a széteséstől, meleg, meleg, C. lekezeli, átemeli, megkeveri, kicsavarja, fölrázza meredeken, JUHÉ! ezt kapd el, ne a trottyot, és a JÓ ÜREG /hogy a francba került ide? de jó, hogy került ide/ Hawkins elkapja, ami siklik, csúszik, nyálszánkázik, tenyeres-talpasan magára rántja, megmarkolja, ropogtatja, végig-

smirglizi köbölöblös gurguláján, bebaritonozza, ki se lát-
szik a szaftos koromból, micsoda ünnepi sörszag és dördül-
lések, és meggurítja az öreg is, hogy került ide, hogy dob
ilyet, csörömpöl a nénémasszony, és kívágja föl és le, ki-
vándorlócircuszi esztrádrezelt becsúszás, bálnabarom bőgés,
nyomjad öreg hajókürt, $x/3/$ megkonduznak a jéghegyek, meg-
öszülnek az elhízott rozmárkurvák, illet még nem nyomott
senki a RÉGIEK közül, és lerúgja, mint a szétizzadt gatyát,
ez IGEN, AZT A...huh. Nyugi, nincs ORDENÁRÉ ÁJULÁS, öröm
van, bizonyosság, játék van mindenekfelett, simán és ököl-
beszorítva. Ahogy a nagy ereszedelben szokás, dob marad és
bőgő, csakhogy lötyögés és összefegyvernemi exhibicoini nél-
kül: nyakkendősen, illatozva és részegen röhögve tartja a
tamtamot a két őszállat, didimondókát dobdíbálnak dibdobon
és dupladöngön, és és, és itt a második fejezet, folyton-
folyvást, felpörög és odacsap, kagylózni kell szaporán, a
fiúk földdobódtak, föl vannak dobva, nincs, aki leszedje
őket, oda-vissza, odavissza, $x/6/$ nesze neked Hawk, itt
egy farkanincs tűzes magmás, ondórondő, nyakald be, ha tu-
dod, pöccinti C. úr, de hejába, H. bácsi mennydörgős far-
kat kanyarít, reszketnek az óboák a sarki őserdőben, ha-
rapd meg kis Miles, és rácsücsörít, hegyeset sikít, a le-
gyek a falba kenődnek jugendstilmintának, a porcellán nők
föltrepednek lábköztől négyszemköztig, a trombika fehéren
izzad, C. úr levizeli egy rondolált lázzuhéval, a mikrofonon
fröcsköl az élveteg életlé, a technikusok lerágták kezük-
lábuk, aki itt van, mindenki tudja, hogy ez most, hogy ez
itt, tízévente egyszer /se/, és hogy, meg hogy,
itt a téma, finoman lehozzák a gépet tízezerről, lágy zöld
szőnyeg bolyhosodna a szárnyak alá, földközélbe értek,
ADD nekeem, ADD nekeem,
ADD nekeem, ADD nekeem...
Miles alakuncog, kunkorít, selypít, pattanásos bohóckodás,
meg kell tőle szakadni, Hawk bátyó ledörmögi, rúgd a franc-
ba, itt a vége, C. úr lecsapja, zöttyen a karosszéria, még
mindig nem állunk, Hawk apó fölsóhajt egy megemésztő bugy-

borékban, még Miles is belesustorog, talán C. úr lakkozza be ezt a naplementét, aztán a bőgőt valaki ollóval hangtompítja, s a dobra kerül az ütő, mert itt az idő. Ez lett belőle. x/7/

x/1/: A bőgő lelépi a két kapufát, dülöngél, de a pohárból egy csüpp se megy mellé.

x/2/: Na nem egészen. Görcsök is akadnak, kérem. Miles szögleteset köp, az első taktusokban ruvinból vagdalkozik, aztán, aztán, ajándék ez?: megfontolt csoda, elsimulnak a homlokra veszélyes idióta formulák.

x/3/: Mi van? MI van? Honnan tudták ezt előre? Hogy ide bökik a kórust, a fontoskodó kölyökgólyahúzást:

JOBB LESZha bevizezed,

JOBB LESZha bevizezed,

JOBB LESZha bevizezed,

JOBB LESZhabevizezed...

Honnan vették, hogy az ÜREG nyomja majd a legnagyobbat? Hogy EZT kell megstuccolni? Istenke dolga. x/5/

x/4/: A folyékony faszobor. Valóbensosincsvége úr. A félórás lélegzetvétel polgármestere. Az, aki engedi a zenét. Csak megnyitja a csapot. Az ő zubogásától van ez a formás sziget. Nélküle Hawk úr jópofa, jóízű, de nem félelmetes, mert nincs, aki milliárd színes teniszlabdát hajigálna föl előtte, s úgy intézné, hogy ne merjenek leesni egymás pofonaitól.

x/5/: És megintcsak vicaversa, istipisti. C. úr is jobban csillog ebben a nehéz paraszttükörben. Ezt mondják kontrasztnak. Dehát C. és H. nem kontraszt: víz és föld, autó és szekér, Dó és Ti, tűz és tűz, összevissza.

x/6/: Nagy érzéki Saszejűvés: mindenki mutogatja a magáét, de a kezek egymásba kapaszkodnak.

x/7/: Mérmikor annyira? Mert két részben vette föl az olcsó magnó olcsó szalagjára: a dobszólóig az egyik szalag végére, a többit a másik szalag elejére.

Éppen ezt hóhérolta így el. Véletlen?

"- Üvök lettek a lágy víz, a berendezett nyaralóvidék, az éjjelitornyok, az ígéretes csónakok, de legfőképp a teljes égség."

/Kép: alaktalan tó, puha sárga fényben, baloldalt óriásbokor, zöld, piros, mélybarna gömbje, vékony földnyelv a vízben, két, közelebből meg nem határozott állványzat a vízben, hátul párás, szeszélyes erdőcsíkok, és fent, többszörös ragyogással, széles kékkel az ég./

Mindezekon végighúzódik egy barátnő biztos tudatának /birtoklásának?/ vörös fonala. Meghitt kitárulkozás.

Nedvesedő vásznak. Szorongató összhang.

"- A rossz fiú kilépett medréből. Nem hisztek a szemeteknek: megkövesedett bűntény, kíváncsok így felfüggesztve."

/Kép: csontos, szikár férfiarc, haj nélkül, éles, fekete árnyakkal, sárgásszürke tónus, fekete alapon, az orr kihasít a holdas derengésből, ím, ja, hogy ez a faszi nem más, mint Keith Richard, körötte csend, amerre ment s néma belsőség: már tudjuk, hogy a szürkés, szemcsés tekerőző alakulatok rendszeres dudorokkal, vagy fehérés kukac-csomókkal egy bélrendszert tesznek ki. Finom, meleg bél, jótékony hatását nem nélkülözheti a dermedt kéz, csak az alattomos körmökre vigyázz, el ne öntsön a szagos szar./

"- A jó magyar földet jó magyar eső öntözi. Jó magyar anyák hasítékán jó magyar fiúk szőrösödnek ki jó magyar vállal. Jó magyar táncdalok ügetnek jó magyar utcákon csizmák egészséges ropogása mögött. Ne hallgasd el rokonszenved. Hízelegj bátran.

Fuss az életedért."

/Kép: győztes maratoni futó, foszforeszkáló dohánybarnamustársárgában, előrehajol, remegő kezét remegő térdének feszíti, nyakában koszorú, haja csapzott, takarja az arcát, ahonnan vékony sugár ereszkedik a földre, s ott precíz köröcskébe gyúlik, csak néhány alaktalan csomó hökken-ti meg az akkurátus folyadékot - kenyérdarabok? hús? torzsa?/

Jelentkezik a szükség: a hiány éget, mint a pálinka, a kéz rátámad az asztallapra, nyomja, míg meg nem reccsen a váll, s nyál helyett káromkodástorzsalék bukik a szájából ki. A személy, aki nem megy és nem látja magát, feladja a postán a levelet. Újra egyedül.

S ha végetérne ez a szükségállapot? Ha mindenféle állapot? A szakadékba hangtalan hulló kövek közt mintha fekete nevetés öblögetné kiszáradt torkát - valakinek. Nevetni fog, s ez nem elhatározás kérdése, ez a bizonyosság sejtése.

KÉRDÉS: elveszhet-e a nevetés a keléses bőr árkaiban, a fekély horpaszában, a lüktető ágyék barlangos testeiben, és leginkább ama belső FENEKETLEN KÜT sötétjében, elveszhet-e a nevetés? Hová tűnik az elapadt órákból, a poros napokból, a kirepedezett hetekből, a sivatagi hónapokból, amikor jelentkezik a szükség: a hiány éget, mint a pálinka, a kéz rátámad az asztallapra, nyomja, míg meg nem reccsen a váll, s nyál helyett káromkodástorzsalék bukik a szájából ki.

A személy, aki nem megy és nem látja magát, feladja a postán a levelet. Újra egyedül.

És honnan; milyen hónapokból párállik újra elő, melyik héten gomolyog, füstöl, s miért a napból csöppen, hogy az órákért a pillanatokra zuhogjon. Nem is maga a nevetés, csak hőszerű árnyéka elég, hogy megfüröszse a keletes bőr árkait, a fekély horpasztát, a lüktető ágyék barlangos testeit, és leginkább elárassza a FENEKETLEN KÜT sötétjét éneklő fénnel.

És ha csak az árnya látogatja?

Ha már az sem?

Ha csak egyetlen nevetés, mert így a legdrágább?

Egy pók elindul a falon, vagy talán az ablakkereten. Nem is sejti /szokásos fordulat/, hogy mi vár rá. A személy belép, húzza a függönyt be, s egyszercsak, lám /szokásos fordulat/, nedvesen, kedvesen, csak úgy mollékesen, hiába merev a pók a lesen, papuccsal nyomja szét lelkesen: nem lesz többet se lesen, se gyesen.

"Csókkollak előlhátul!

Még mindig az Őszi Illat név jár a fejemben. Valahogy köze van az arborétumhoz, ahol tenyérsnyi leveleket szántottam, versenyt futottunk, és egyáltalán, össze-vissza rohángáltam, mint egy zabos csikó, mint egy elsőhavas kiskutya, mint egy fenékig tejföl macska.

Úszol a levegőben, alattad ZÖLD fű, nyers harmat, őszi szagok, önfeledt rothadás, erjedő látomás, szálegyenes fák, senki nem érhet utol, hiába röhög rajtad a kirán-

hosszú, nagy éjszakákra és gömbölyű, teljes nappalokra való csönd, fény, szóval ottan kérem meghallgatásra találok. Un coeur."

A lány tejért indult, használt, gyerekes barna kabátban, barna szatyorral, sötét haját hátrakötve, amikor találkozott az álmajárával. Azazhogy ez nem is találkozás, hanem hívás, mert a lány intett a buszmegállóból, bátortalanul, piruló tenyérrel, ha van ilyen, a rövidlátó álomalattjának. Az meg a mozdulatból kitalálta, hogy ki hívja, bár vaktában engedelmeskedne egy ismeretlen tenyér jelének is, ami nem a nevelés eredménye.

Persze közös séta lesz, vagy inkább lépegető beszéd, ha van ilyen. Lassan lépnek, mert ritkán adódik érzékeny fül és száj, ritka a tisztelet és az érdeklődés, ritka a gyengétség és a bizalom, ritka az értelem és a szeretet, és főleg ritka mindez együtt, oda és vissza. A lány tehát tejért indult, de ez nem zavarta őket a közös levegőzésben.

Eddig zoknira sem telt neki, most már jó fizetése lesz, ez megnyugtatta. Albérlete is tűrhető, bár esténként víziók törnek föl az autók zajából az elhagyott emeletre.

És ő? Leveleket ír szorgalmasan, dolgozik, rajzol. Minden a helyén van, homályosodik. A tej előkerül a büfé-pultból, nehezeknek a barna táskába. Továbbmehetnek a homály felé.

Előttük egy sötétebb bőrű, festett vörös hajú kéjfiú mereszgteti seggét piros nadrágja feszületében: szaga is van.

Egy lépéssel átlépik a belváros határát, lebuknak a külváros repedezett, füstszagú emésztőgödrébe.

Rozsnyóban zenélne az ódon piactér, ha nem hullafoltok és feliratok lepnék el a falakat. És a Táttra. A porhóba mártott fenyőnyalókák szikrázós búcsús-bódéja. És Krúdy

városa, és hosszú és mély lejtők, az egyszerű, egészséges, tömör élet sima kapui. Elfelejtett vidék. Már, hogy fagyott a kő.

Alkonyodik, ez kényes pillanat. A fehér kereszt innen is fehér, de menjünk közelebb. Oldalt fanyar pírak a házon, narancssáv az ég alján, a levegő tömör levegőből, ezek ketten óvatosan lépnek a sziklán, nehogy összetörjék. Alkonyodik, ez kényes pillanat. Nagyobb a füstszag, az elhagyatottság, a házak támaszkodnak, mégis erődk. Itt valahol malmok voltak. Mlányzik fahangjuk és vishangjuk: lyuk a tájban. Innen még kecskét is látni, kertben ügyködő embert. A legutolsó padon szokott üldögni, ott kevésbé zavarják.

És mit tesz, ha hirtelen elviselhetetlen lesz az élet?

A lány bezárkózik. Az áljáró dühödten beleveti magát, testben és lélekben, zuhan.

Ha minden percben örömmel csinálhatná a dolgát, vagy örömmel várakozna, hogy csinálhassa... Műlyesség.

A kilátó alkalmat ad a tájművészetre: a királyi párt körbe lehet tekerni papírszalaggal, s aztán egy nagy és nemes és vidám elhatározással a völgybe lehet hajítani a papírtekerest, hogy megteremtse az összeköttetést a pár és a város között. A papírsajna elszakadt útközben, így a kísérlet történelmietlennek minősült. A galambok szőtteknek története megragadja a lányt, valamire érdemesnek tartja. Köztudomású, hogy a galambok egyéni mintákat szőnek a térbe, a csapat ideiglenesen kihúzó tagjai is részt vesznek a műben. Erről tehát fölösleges hosszan írni. De talán jobb lenne.

A félelem megeszi a lelket. Csak könnyedén, bátran, örömmel. Az éjszaka belekapott a park fáiba, a karcsú torony mintái kialudtak, csak megassága szolgált híven.

A munkatársak közül ki a legszabadabb, s mennyire lehet az, és mi a hazugság abból, ami róla tudható. Megállnak.

Itt a lépegetés vége, ha van ilyen. Még majd találkozunk.
Jó.

Az ajtóra ragasztott kép mintái tovább szaporodnak a
sötétben.

"...A MUNKA az persze más: de azt 1.000.000-ból 1 végez-
het Korunk Kedvezőtlen Körülményei Között.

Ma van táppénzességem második, s egyben utolsó napja.
Hallgatom a rádiót, az előbb püsöltem, s ahogy magamra
néztem, elképzelődött /tőlem függetlenül/, hogy mi lenne,
ha... megsebesülnék, pont ott, a nemi szervemen. Elképze-
lődött, hogy meglátogatsz a kórházban, aztán az, hogy ha-
zaengednek és én simogatlak téged, te meg sírsz, hogy nem
simogathatsz engem.

Könnyes egy történet, nem?

Dehát mi múlik ezen?

Minden, nagyon sok, éppen hogy valami, majdnem semmi.

A szenvedély rabjának öröm az, ami a rab szenvedélyének
rabság?

Tegnap megnéztem harmadszor "Maria Braun házasságát".

Könnyes történet ez is, könnyes és nevetnivaló.

Jeligénk:

- ÉN A CSODÁKAT TENNI SZERETEM, NEM VÁRNI.

És:

- NÁLAM A TUDAT JÁR ELŐL, A VALÓSÁG KULLOG UTÁNA.

És:

- KIS SZERELEM, KIS VALÓSÁG, NAGY SZERELEM, NAGY VALÓSÁG.

Mindezek feliratok egy utópikus katedrálisban, ami itt és
most felépíthető, de fel is gyújtható egyetlen gyufaszál-
lal.

"Nagy hülye lehetett, aki kitalálta - mondta Pat,

- Mégsem helyes, hogy egy szál gyufával "mindent" meg le-
hessen gyújtani." /Boris Vian: A tűzoltók/"

"...ma megpróbáltam megszerezni a mosiból Hanna Schygulla /Maria Braun/ arcképét; nem sikerült. Holnap megint megpróbálok, talán a pénztárosnő engedékenyebb, mint a ruhatáros. A kép hasonlít legjobb pillanataidra. Ki festhette? Fény és rugalmasság, csillogó árnyék. A szája sírni, nevetni készül, de leginkább csókolózni. A szemében tömény élet, szeretet, körülötte keserű kis árkok: ott folyik ki a fájdalom. Orra egyenes, homloka tiszta. A fején villogó, kényes kucsma: maga a MŰSÉG, néhány sístengően fényes szőrszállal, nagy, nagy sötét, puha bozonttal."

Davis király, néger király, vágatna trombitán, körötte csend, amerre ment, s válogatott bitangok. Ő inkább hallgat.

Megteheti: lehet 25 éves és lehet 45, arca-teste izom-ideg, lehet professzor és lehet aranyifjú, rózsaszín és fekete.

Bőrnadrágja feszül, ernyed, fehér dzsekije James Deannek gyűrődik. Kitalálta ezt a zenét, ezt az éjjeli üvegütés-zenét, ezt a hideg villanypoklosságot, ezt a szívritmus-teniszt acélban és közönyben, ezt a mindentudó borotvás vagányságot, ezt a csempézett vágóhídon füttyörészést, kitalálta ezt a zenét, ez az övé.

Leccapolta a mazochizmust, a lenyalt hajú erotikát a bluesból, a zörgő csontok kellene neki, ez az övé.

Egy roppantással kinyomta a bopmadárka meleg beleit, neki a vergődés kell, ez az övé.

És a jeges coolcsöveken mindig forró nyál habzik, neki kell a láz is, ez az övé.

Hallgat. Fölemeli a trombitát, ezüst jelek rajta: hold és csillagok. Nem fújja meg.

Mindenki neki dolgozik. A basszus súlyos, tompa zuhanásai.

A neonban vibráló dob. A gitár kisiklások. Az övé. Ő körbejárja, ami az övé. Biccent. Ritmust lóbál az orgonistának. A földet nézi, nehogy megfaggyon. Megsimogatja a dobos fejét, nehogy leüsse a láb. Mit szórakozik ez itt.

"Mingyárt elélvezek. Csak azért nem élvezek el mingyárt, mert nagyobb élvezet nem elélvezni mingyárt, mint elélvezni mingyárt."

Magányos, mint egy TV-torony. Túl sok köze van. Ezért hord sötét szemüveget. Hogy ne lássák őz-szemeit a védtelen ragadozónak. Jól van. Megfújja halkan, nagyon halkan.

A közönség levegőt vehet. Már úgy állt a dolog, hogy ez itt eltünteti a zenét a zenében, hogy ez itt mindent megtehet.

De végül ennek is csak bele kell fújni a trombitába, mint a többi szerencsétlen, közönséges trombitásnak.

Jól van, most már olyan, mint mi. Azért AZT nem felejtjük el neki.

LÓVÁSÁR

I

Felindultságát még mindig úgy emlegetik
 a betérők között az erre való az
 elkülönült rátermettek és mi valamennyien
 akik együtt vagy külön külön
 fölvetjük a lehetőség lehetőségét
 a személytelen szemben ülő irányában
 és utána semmi-földrehajló /áldozati/
 füstök súlyával vetekedik holnapig
 még holnapig a reszkető együvé tartozás
 átmenet nélküli lélekfordulat beköszönt
 hidegében asszonyunkká ki lett azóta

II

nap mint nap betevő falatnyi hagyet
 a konjunktúra éhes tarsolyába besöpörve
 vásárolók tehetetlenségéhez illő
 megbízhatatlan napsütésben legföltettebb
 gondjaink alatt Mazeppa divergens loval

III

és tőle jobbra is balra is
 a halál tucatnyi kihagyhatatlan
 lehetősége ők pedig kicserélték
 egymás közt legrosszabb lovaikat.

SALAT LEVENTE

SZEMÉLYTELEN PÉLDABESZÉDEK

1. Profán lauda

Iegyünk mégis szerencsések egymásban.

Ebben a szembesülésben én vagyok az,
akiről senki sem tud, te vagy az,
akiről mindenki hallgat.

De én legalább dicsérhetek. Téged pedig
valahányszor fojtogat szollipszizmusom
köldökszinórja. Egymásrautaltságunk
szagató mint egy vonósnégyes és
gyarló mint Kübelé visszatérő szerelmei.
Egyezkedjünk hát. En mindég dicsérni foglak.

És nem nehezítem meg az örökeimbe
lépő dicséreteinek mikéntjét.

Holott megtehetném. Te pedig megkímélsz
engem a mindenkori titkoktól, hogy
ezt követően és azután is, a nélkülödvalóságból
a szükség megkerülhetetlenségéből
a kiszolgáltatottság gödreiből
"feljuthassak a hegyek tetejére, és
sohase legyek nehézkes. Ezt kérem tőled
Napraforjoggyűkér. Te vagy a legnagyobb
minden titkok között." ¹

2. Apokrif a rómabeliekhez

Ha vívódásnak szánom magam,
az elszakítottság ránknehezedettségében,
ez a levél a nagyobb méltánytalanság,
s a tény a lehetőségek következményeivé
egyszerűsödik, hajlamaimon túl,
s a lehetőség magát kínáló, ingerlő
meztelen elsődlegességén innen.
Iegyünk mégis szerencsések egymásban.

Mert ha neked szánom magam,
egymásba torkollnak a kiúttalanságok,
/ még jóval Damaszkusz előtt /
és ilyenkor mindenféle egzisztenciális
annihilációs lehetőséget kárpótlóan
közel vagy, lélegzet-közel,
megbocsájtani való estéket idézően
tekinteteik tűzét körülülő
napbarnított kecskepásztorok szellemében
baljós sikertelenségeken nevetünk
és még nem fordult elő, hogy
nem volt mit mondanunk egymásnak.
De nincs ebben semmi helyrehozhatatlanság.

3. xxx ²

Mert ki az közülünk, aki nélkül
mindez, vagyis a tapasztalat és
a velejáró elkötelezett lehetségessegek
elképzelhetőek lettek volna.
Ezenkívül a szó többes számban
viszonylag nehezen használható.
Iegyünk mégis szerencsések egymásban.
Ugy, mint az egymásra utaltak,
a köztétélezés kényszerének is,
következményeinek is mindenkori
előfeltételei. És szükségközpontú
lehetségessegeinket nem kerülték el,
lám az események:
Felismeréseink közé tartozik, hogy
ez a hely nem fojtható bele
saját repedéseibe.

Kételyeink közül való az iménti
partikularitás általánosítható
tapasztalat-értvénye.

A magyarázat pedig, amit helyre-
hozhatatlanra találtunk,
elejét veszi a megtörténteknek.
És jöttek közben, mindenfelől
a hajlandóság félreismerhetetlen jelei.

1. Ritualé szöveg a Thomson indiánoknál. Az eredeti
/ lásd: Frazer: Az aranyág /: "Bejelentem neked, hogy
meg akarlak enni. Légy mindég segítségemre a mászás-
ban, hogy mindég feljuthassak a hegyek tetejére, és
sohase legyek nehézkes. Ezt kérem tőled, Napraforgó-
gyökér. Te vagy a legnagyobb minden titkok között."

2. Etnológia, avagy "A proletariátus álláspontja" / Lu-
kács György /

TÖREDÉK EGY MEGÍRATLAN VERSBŐL

Hazafelé menet éjszaka
 eszembe jutottál még egy pillanatra
 talán éppen
 a Váci úton, de ez most mindegy
 nem játszik szerepet
 elindult bennem ez a vers és valószínűleg
 nem fog megérkezni, nem sikerül
 a végére járnom, elakadok
 elakadunk és elakad
 az éjszaka is, leülepszik
 köréd és körém, reggelre megint
 nyirkos lesz a ruhám
 és ködszagú - átmeneti évszak
 mintha turisták lennének itt
 már évek óta
 szóval
 marad a vers, épp csak
 elakad,
 megíratlanul.

MEGFIGYELÉSEK REGGEL HÉTKOR

(hommage á G.B.)

A fehér papír gravitációs terében
 megint havazik.
 A rádió szerint rohadt hideg van
 innen a józanság demarkációs vonalán.

HOL MIKOR MIT HOGYAN, AVAGY A MANÓK HELYE A VILÁGBAN

"ez már nem részegség drágám amit mink itten átélünk. ez még a józanságnál is rosszabb. a szerelem alól kihantolt néger üvegekben nevetgél a szellem, az értelem, a hit, a tartás, a félelem. kétségbe esek nélküled / veled. ki nélkül fogok élni, vagy nemélni a továbbiakban. nélkülem. mindkettő én vagyok - mosolygós arcodon fájdalom."

nem kéne sokat keresgélni, csak a HOL-t, a MIKOR-t, a MIT, a HOGYAN-t kéne megtalálni. ŐK néha pontosan / percnyre, centire / adot-tak - különösen kezdetben.

1/2 2-re vissza kellett mennem az iskolába. remélem hamar tudok jönni
eszter

/ legyél itthon, mert nincs kulcsom. rózsika néni-nek adtam, mert ő maradt itt a gázosokkal. /

néha viszont még hasonlítani sem tudjuk a rögtönt, a gyorsant, a hamarosant, a reggeleket, az éjszakákat, a nappalokat, a fentet, a lentet, a középtűt, a lejtőt, a meredekent, a pusztánt, a hegyeket, ...mert néha olyan túl, vagy inkább kevésbé, de reggel van, vagy este. néha olyan nagyon, vagy kicsit sötét ill. világos, lent, vagy fent ... ezek után pedig miképpen térhetnénk rá a HOGYAN-ra, amiről szinte még említést se

HÁY JÁNOS

tettünk. aminek akár nehézkesen is, de meg ké-
ne lennie pl. egy bizonyos helyzetben - MIKOR.

drága péter

vasárnap oly rövid volt az idő, amit
együtt töltöttünk, hogy teljesen meg-
feledkeztem az ajándékról. amit neked
csináltam /-tunk eszterrel /.

az ajándék neve: világító hagyományos
szomorúmanó.

biztosan sokat hallottál már a szomo-
rúmanókról. én mégis attól félek, azt sem
tudod, milyen az ő formájuk, kinézetük,
külső megjelenésük

hagyományos
szomorúmanó

és hogy mindannyiójuk-
ban belül ott dobog a
narancsszív.

ugyano'
munkénál

nem is szaporítom tovább a szavakat,
majd szaporítja eszter, aki személyesen
fogja átadni az ajándékot.

olyan jó neked, hogy hétvégén találko-
hatsz eszterrel - én sajnos nem tudok.

szia
jand

jah, ne feledkezzünk meg arról, hogy bizonyos
helyzeteket se tudunk, amiben a MIT HOGYAN ...
kivonva a jövő/tlenség/ből a múlt/nélküliség/at,
a fentből a lentet, a jobból a balt, az előréből
a hátrát - és ilyen időben /pl. nemidőben /, vagy
ilyen helyen / pl. nemhelyen / ugyan hogyan tehet-
nénk / szóvá / fel, hogy valamit valahogyan, hogy
MIT HOGYAN.

hangfrekvencia: a hang egyik jellemzője, a rezgések száma másodpercenként. az ember általában a 16 Hz és 20 kHz közötti rezgéseket hallja hangnak. minél nagyobb a rezgésszám, annál magasabb a hang.

talán újra próbáljunk visszatérni a MIKOR-hoz, - magához az IDŐ-höz. nézzük meg óráinkat, amelyeken a másodperceket szemmel is láthatjuk. adjunk randevúkat öt órára, vagy hatra és hogy ha késünk, akkor elmúlt már öt, vagy hat óra.

kedves eszter!

kerestelek a francia-angol tanulás ügyében, de sajnos nem voltál ittthon. ha komolyan gondolod a cseretanulást, keress fel. este hat után otthon szoktam lenni.

üdv. farkas ildikó

az ám, de hiába tudjuk a helyet, az időt, ha nem találunk ott, ha nem találjuk meg, ha nem akkor van, amikor mi ott vagyunk. és mi is lehet az, hogy hat után szoktam? hat után mit számít, ha szoktuk. különben is, mikor utána szaladunk és utolérjük, már nincs is ittten. és még szavunk sincs.

hangkorlát: a levegő ellenállásának lökészerű megnövekedése, amikor a repülés sebessége eléri a hang sebességét.

így megakad a torkunkon a hang, a szó. bizony hiába a sietség, ha megszűnik a MIKOR. akár lassan is bandukolhatnánk, sőt maradjunk egyhelyben.

minden nap rád mosok / virágzó vánkosok /
mit gondolsz mért nagyok / köztünk a légmagok /
köztünk a légyszarak

nem vagy te nélkülöm / én nem vagyok veled /
ne fogd a két kezem

halál a mérlegen / túlélnek értsd meg ezt /
lyukad a végbeled / nőnemű képkeret /
fogdossa térdedet

nem tudom mért lehet / hogy te elmehetsz /
hogy te elmehetsz / hogy nem maradsz velem

"VELED - ezt úgy is mondhatnám egy hely, aminek
valamikor lennie kell. de, ha te sem vagy sehol,
oly mindegy, hogy elmehetsz, vagy visszajöhetsz,
hogy nem maradsz velem. mert ha velem vagy sehol,
ami nem valószínű, hogy valamikor lenne / ahogyan
ezt már sokan megírták / ... azaz úgysem tudunk
semmit sehogyan se CSINÁLNI"

nem tagadhatjuk le: bizony így van ez. tehát
nincs más választásunk, mint megismerkedni a
hagyományos szomorúmanókkal, mert ők ott vannak,
ahol mi sehol és semmikor / ebből következőleg
semmit sehogyan / és akkor már mégsem olyan sehol
és semmikor. ha már úgysem tudjuk kikerülni, ne en-
gedjük magunkat becsapni holmi órákkal, holmi szán-
kódombokkal ...

ne szaporítsuk tovább a szókat. elérkeztünk a
VÉGKÉRE. bevallom úgy döntöttünk eszterrel, hogy
összeházasodunk - ezért szombaton két szép arany-
gyűrűt vettünk.

rövid költemény a végére: ne állj félre
nem arra gurul
a narancsszív
nem arra gurul
a narancsszív

EZRA POUND

1885 – 1972

»IL MIGLIOR FABBRO«

"Reneszánsz volt." "Szégyellte magát." Két befejező mondat, 1973-ból. Az egyik egy amerikai, a másik a magyarországi nekrológé.

A megemlékezésekre alkalmat adó férfiú a huszadik század, ha ugyan nem minden idők irodalmának legellentmondásosabb alakja, az 1972-ben elhunyt Ezra Pound volt. A modern költészet tanulmányozója elé a Cantók Alpökként magasodnak: nagy körülőt kell tenni, ha ki akarja kerülni az ember.

A többkötetes lírai, epikai és kritikai életműből Magyarországon megjelent mintegy harmincöt korai vers, hat Canto /a száztizenhétből/, továbbá néhány lírai és prózai szemelvény. Létezik ezenkívül egy nyomdafestéket eddig nem látott, állandóan gyarapodó fordítás-köteg Szentendrén. A költőről és művéről feketén-fehéren az egyik magyar Ginsberg-fordító, Orbán Ottó egy verse, a huszadik századi ars poeticákat feltérképező kötetben a Ferlinghetti vallomását tartalmazó féloldal ad jelt, no meg a fent említett nekrológ, néhány irodalomtörténet- és lexikon-szócikk.

Kortársai, a tanítványaiként számontartott T.S. Eliot és Hemingway művei számos kötetet és kiadást értek már magyarul. Hemingway 1954-ben a Nobel-díj átvételekor úgy nyilatkozott, hogy az igazság szerint Poundot illetné.

Ezra Pound száz éve, 1885. október 30-án született az Egyesült Államokban, az Idaho állameli Haileyben. Huszonhárom éves korában Európában telepedett le, Londonban, Párizsban, majd az olaszországi Rapallóban élt. A Rapallóban töltött évek

során fiatal magyar zenészek, elsősorban a Kodály-tanítvány Serly Tibor közvetítésével megismerte Bartók és Kodály zenéjét. /Serly Bartók Béla közeli barátja volt New Yorkban; Bartók halála után ő hangszerelte a 3. zongoraverseny utolsó tizenhét ütemét, és a vázlatokból ő állította össze a Brácsaversenyt./ Bartók V. vonósnégyeséről Pound így írt: "...olyan belső küzdelem megörökítése, amire csak az 1880-as években született ember képes. Megvannak benne Cantóim fogyatékoságai és hibái... pontosabban: az ilyen küzdelem megörökítéséhez lényegileg hozzátartozó fogyatékoságok." Bartók halála után alig egy héttel pedig a világon talán elsőként adózott művészi formában a magyar zeneszerző emlékének a Pisában írt 84. Cantóban. Serly kérésére egyszer magyarról angolra fordított egy erdélyi népdalt is. "Halálos náció lehet, na" /It must be one helluva country/ - írta a 35. Cantóban a magyarokról. Ismerte Ady verseit, és foglalkozott angolra való átültetésük gondolatával is.

Nagy mestere volt a fordításoknak, sőt gyakran mások hangján tudta igazán kifejezni gondolatait. Rendkívüli utánzóképesége hihetetlenül kifinomult nyelvi érzékenységgel párosult. Leggyakrabban óangolból, kínaiból, németből, latinból, görögből és provanszálból fordított.

Főműve mégis a Cantók, melynek gondolata már 1905-től foglalkoztatta, s mely halálával befejezetlen maradt. Először vázlatnak tekintette, de az évek múlásával a vázlat véglegessé kristályosult, műalkotássá növekedett. Monumentalitása miatt a huszadik század Odüsszeiájának, a modern kor Isteni színhátékának tartják, s ebben van igazság. A Cantók az emberiség egész történelmét magába foglalni vágyó "eposz". Birodalmakat megéneklő vers. A világ látónoki képe, melyet a világ alig képes megérteni. Gazdag, nehezen "felfejthető" mű. Feltérképezése, mely végeláthatatlan munkának ígérkezik, egy-két évtizede kezdődött

csak el, s bár csapások, különálló tisztások már elkülöníthetők, a Cantók rengetegét minden részletében felderíteni valószínűleg sohasem lehet majd: egyes részcso-
tolhatatlanok. Ilyen a dantei-poundi univerzum a proletárforradalom, a gazdasági válság, a világháborúk és a relativitáselmélet korában.

Paideuma - vagyis egy kor fellelhető eszméinek és fogalmainak összessége, szövevénye az, ami talán a legkonkrétabban kifejezi a Cantók jellegét, vallotta Pound. A kultúrának egyfajta lenyomata; korunk kultúrájéé, melyben európai, amerikai, afrikai és ázsiai elemek állnak össze új, időtlen egységgé. A maga sokat tapasztaltságában a teljes embert képviselő Odüsszeusz az első színre lépő, és az a vissza-visszatérő archetípus, akinek vonásai a versfolyam során később felbukkanó hősökben is fellelhetők. A görög mitológia alakjai, a provanszál trubadúrok, az olasz reneszánsz mesterei néha csak egy-egy villanás erejéig megjelenő alakjai mellett fontos helyet kap a Cantókban az amerikai történelem, Amerika mítosza, s a tudatos, intelligens amerikaiság. Külön ciklust alkotnak a John Adams-ről, az amerikai történelem Pound által egyik legnagyobbnak ítélt hőséről, az USA második elnökéről írt Cantók /62-71./ /Ez a Pound számára oly fontos szereplő napra pontosan 150 évvel Pound előtt született./

A vers anyagába Homérosz, Ovidius, Dante és kortársaik, továbbá John Adams, Thomas Jefferson, Konfucius és mások műveiből, leveleiből, angol, amerikai törvényekből kiragadott sorok szövődnek, az olvasót állandóan emlékeztetve, hogy nem tegnap születünk. Pound misztikájának lényegi mozzanata, hogy nem már ismert, helyhez és időhöz kötött, konvencionális igazságokhoz utalja az olvasót. Mindez a jelenkor történelmébe és történetébe ágyazva zajlik a szemünk előtt.

Pound módszerére jellemző, hogy egymástól teljesen különböző jellegű meditációkat, megjegyzéseket és utalásokat helyez egymás mellé. Ez az, ami az oly sokat emlegetett, példa nélküli követelményeket támasztja az olvasóval szemben, őt egyúttal az egyetemes emberi kultúra görög, latin, kínai, stb. örökségének alaposabb megismerésére ösztönözve.

Megoszlanak a vélemények, hogy vajon volt-e átfogó terv, melynek alapján Pound a Cantókat felépítette. Tudjuk, hogy kezdetben, a huszas évek derekáig határozott elképzelése nem volt, mintegy belülről, a sötétből kiindulva írta őket. Kritikusai ezt a Keats által megfogalmazott "negatív képességhez" hasonlítják, "amikor az ember képes kétségekben, rejtélyekben, bizonytalanságban létezni anélkül, hogy tények és magyarázat után nyúlna." Később úgy érezte, talált rendező elvet. Élete végén azonban így nyilatkozott: "Ezt meg azt kiemeltem abból, ami érdekelt, és beledobáltam egy zsákba. Csak-hogy műalkotást így nem lehet csinálni." Egy más alkalommal pedig: "Nem tudom összefüggővé tenni. Ez egy tákolmány. Összevisszaság." Azonban már kortársai felhívták a figyelmet arra, hogy a saját magára és költészetére vonatkozó kijelentéseit fenntartással kell fogadni - gondoljunk ismét Keatsre, aki sírkövére azt íratta: "Itt nyugszik valaki, akinek vízre írták a nevét." Pound tudatában volt a káosznak és a világban megteremthető bizonyos potenciális rendnek, melyet a Cantókban megpróbált megvalósítani. Konfuciusz követőjének tartotta magát - ez egész életművére hatással volt.

A Cantókban a Pound és költőtársai, Eliot, W.C.Williams, H.D. és mások által az 1910-es években elindított imagista mozgalom vallotta verskompozíciós elvek végleges kiteljesedése valósul meg: a szabadvers és a képszerűségekre való törekvés a már-már szerkezeti összefüggés-nélküliséghez közeledik. A hagyományos imagista eszközök

mellett újabbakat is bevezet: gyakran használ rövidítéseket, kiemeléseket, sorkihagyásokat, s ami a leggyénibb, kínai írásjegyeket és azok transzkripcióit is. Ugyanúgy épít a látás és a hallás adott, mint a gondolkodás feltételezett képességére.

Pound Londonba való áttelepülése után hamarosan az irodalmi élet egyik vezető egyénisége lett: fiatal tehetségeket /Eliot, Joyce, Williams, Hemingway, Frost/ segített, irodalmi mozgalmakat /imagizmus, vorticizmus/ szervezett, tevékenységével a már érett költő Yeatsre is nagy hatással volt. A huszadik századi angol nyelvű irodalom legnagyobb alkotásainak végső formába öntésében /A pusztas ország/, megjelentetésében /Ulysses/ játszott döntő szerepet. Eliot nem véletlenül ajánlotta A pusztas országot Poundnak, "il miglior fabbro"-nak, a nagyobb mesternek. Évtizedekkel később Hemingway, Eliot, Frost, MacLeish barátsága és befolyása is szerepet játszott abban, hogy sikerült a tizenhárom évig kényszerlakhelyül szolgáló washingtoni ideggyógyintézetből kiszabadulnia. Ide a második világháború idején a római rádióban mondott beszédei miatt került 1945-ben.

Poundot mindig is foglalkoztatta a világ pénzügyi és politikai rendszere. Szenvedélyesen gyűlölte mind a társadalmi, mind a gazdasági korrupciót. Ennek bizonyítékát kritikai munkásságában és a Cantókban egyaránt megtalálhatjuk. A Cantókban vissza-visszatérnek az Uzsora mindent megrontó erejét leíró, szidalmazó sorok, a 45. Canto pedig teljes egészében az Uzsoráról szól. A semmiből való pénzteremtést a legnagyobb csalásnak tartotta és elítélte. Egyik méltatója keserű iróniával jegyzi meg, hogy leleplező pénzelméletét senki sem tárgyalja, az irodalomkritikusok is elkerülik - túlságosan Mammon hatalmában vagyunk. Gazdasági és politikai né-

zeteihez Pound egy idő után túlságosan rögeszmésen ragaszkodott. Ennek szélsőséges, dühödt, ám a gyakorlatban ártani nem tudó megnyilvánulása volt a római rádióban 1941-1943 között sugárzott beszédeinek sorozata. Ezzel kapcsolatban hadd idézzük Tom Scott gondolatait: "Sohasem találkoztam még olyan költővel, akinek politikai nézeteit másképp kellene értelmezni, mint költőien, azaz a költészet uralmáról, a tökéletes harmónia eljövételéről szóló látomásnak, és nem az erőpolitikának a jegyében. A költő politikai nézetei látnokiak és nem politikusak." Sajnos, a poundi életműhöz való viszonyra nem mindig és nem mindenütt ez a fajta hozzáállás a jellemző.

Életének utolsó tíz esztendejében csaknem teljes, csak a barátok kedvéért nagyritkán megszakított hallgatásba merült. "Tempus loquendi, tempus tacendi" - idézte ekkoriban több ízben a Cantókat - önmagát, a Prédikátort, Jeffersont, Malatestát. Ő már elmondta, amit akart. A többi a műveit érdeklődéssel, elfogulatlanul közbevevő olvasó dolga.

BENDES RITA FORDÍTÁSAI

A SU-BELI ÍJÁSZOK DALA

Itt vagyunk, zsenge páfrányhajtást szedünk,
S kérdezzük: - Mikor jutunk végre haza?
Itt vagyunk, mert a Ken-nin nép az ellenségünk,
Nincs nyugtunk e mongoloktól.
Puha páfrányhajtást falunk,
Ha valaki szól, "Haza", a többiek elszomorodnak.
Bánatos szívek, erős a bánat, éhesek és
szomjasak vagyunk.
Védelmünk még nem biztos, senki nem engedheti
haza társát.
Öreg páfrányezárat falunk.
Kérdezzük: - Hazaengednek-e októberben?
Királyi ügyekben nincs könnyebbség, nincs nyugtunk.
Bánatunk keserű - haza mégsem térhetünk.
Milyen virág bomlott ki éppen?
Kié a szekér? A tábornoké.
A lovak, lovai fáradtak. Erős volt mind.
Havonta három csata, pihenés nincs.
Ó egek, fáradtak lovai.
Tábornokok rajtuk, katonák mellettük.
Jól idomított lovak; a tábornokoknál elefántcsont nyíl,
tegezzük halpikkely-diszű.
Az ellenség gyors, vigyáznunk kell.
Mikor elindultunk, a fűzek tavasztól bágyadoztak,
Hóban térünk haza,
Lassan megyünk, éhesek-szomjasak vagyunk,
Szívünk tele bánattal, ki tud majd bajunkról?

/Bunno, állítólag i.e. 1100-ból/

BÁNAT AZ ÉKKŐ-LÉPCSŐNÉL

Az ékkő-fokok már mind harmatfehérek,
Késő van, harmat itatja selyemharisnyám,
S leeresztem a kristályfüggönyt,
S holdra nézek át a tiszta őszön.

/Rihaku/

JEGYZET: Ékkő-lépcső, tehát palota. Bánat, tehát van panaszra ok. Selyemharisnya, tehát udvarhölgy, nem szolgál panaszkodik. Tiszta ősz, tehát a férfinak nem szolgálhat mentésére az idő. Az is biztos, hogy a hölgy korán érkezett, mert a harmat nemcsak a lépcsőket borította be, de az ő harisnyáját is átítatta. A költeményt különösen azért tartják nagyra, mert a hölgy nem tesz nyíltan szemrehányást.

A FOLYAMI KERESKEDŐ FELESÉGÉNEK LEVELE

Mikor még szőghajam homlokomba hullt
A negykapunál játszottam, virágokat szedtem.
Te bambuszparipán lovagolva jöttél,
Körbejártál, játszottál kék szilvával.
És így éltünk Csokan falujában:
Két emberke, gyűlölet s gyanakvás nélkül.

Tizennégy évesen vettél, Uram, el.
Sosem nevettem, túl félnék voltam.
Lehajtottam fejem, a falat bámultam.
Hívtak, ezerszer, nem fordultam meg.

Tizenöt évesen nem makacskodtam már.
Kívántam hogy poroddal vegyüljön porom
Örökké és örökké és örökké.
Toronyból mért lessem az utcát?

Tizenhat voltam, hogy elmentél,
Messzi Ku-to-yenbe, az örvénylő folyó mentén,
Is távol vagy öt hónapja már.
A majmok panaszosan sírnak odafenn.

Nehezen mozdult lábad, hogy útra keltél.
A kaput moha nőtte be, de más ez a moha,
Túl mély, hogyscm elsöpörjem!
Korán hullnak a lombok idén ősszel a szélben.
A lepkepárok az augusztus sárgája
A Nyugati kert füve fölött;
Fáj rójuk nézmem. Öregebb lettem.
Ha a szorosokon át jössz lefelé a Kiang folyón,
Kérlek, tudasd velem,
S én eléd megyek majd
Egészen Cso-fu-Száig.

/Rihaku/

CSOAN VÁROSA

Főnixek játszanak teraszukon.
Főnix nincs már, a folyó maga megy tovább.
Virág és fű
Fedi a sötét utat
hol a Go-dinasztia háza állt.
Sin fényes selymén, sapkáin
Ma öreg hegyek állnak.
A Három Hegy lezúdul a messzi légből.
A Fehér Gém-sziget
kettészeli a folyót.
Most felhő fedi a napot
Nem látom a távoli Csoant
S szomorkodom.

ELVÁLÁS A KIANG FOLYÓNÁL

Ko-jin nyugatra tér Ko-Kaku-Rotól.
A füstvirágok összemosódnak a folyón.
Magányos vitorlája folt a messzi égen.
S már csak a folyót látom,
A hosszú Kiangot, égis éri.

VERS A TEN-SINI HIDNÁL

A március elérte a hídfőt,
Csízi- és sárgabarackágak csúingnek ezer kapun át,
Reggelente a szívbe virág hasít,
S az este a keletre futó vizekre üzi mind.
Szirmok úsznak a tűnt s a tűnő habokon,
Is a kavargó örvényeken.
De a mai emberek nem a régiek már,
Bár a híd korlátján ugyanúgy hajolnak át.

A tenger színe megmozdul hajnalban,
A hercegek még mindig a trón körül állnak,
A hold Szei-zso-jo kapui mögé bukik,
S a falakhoz simul a kapu tetején.
Felhőkre és napra ragyogó kalapban
A sok úr az udvarból messze határba indul,
Lovaik, mint megannyi sárkány,
Fejükön a szerszám sárga fémből,
S az utcákon utat nyitnak nekik.

Dölyfösen mennek,
Dölyfös léptekkel a nagy lakomákra,
Hol tágasak a termek és különös az étek,
Hol illatos a lég s táncolnak a lányok,
Hol tiszta az ének s a fuvolaszó,
Hol hetven pár táncol,
Hol vadul kergetőznek a kertben.
Éjjel-nappal keresik a gyönyört
S azt hiszik, eltarthat ezer őszön,

Lankadatlan őszön.

Tőlük üvölthetnek baljósan a sárga kutyák,
Ám hol vannak ők Ryokosu úrhölgytől,

Ki gyűlölség oka volt!

Ki van köztük olyan, mint Han-rei,

Ki kedvesével ment el egyedül,

A kibontott hajúval, s a maga evezőse volt!

XLIX. CANTO

A hét tavakért, és senkitől e versek:
Eső; kihalt folyó; utazás,
Tűz fagyott felhőből, súlyos eső szürkületkor
A kunyhótető alatt volt egy lámpás.
A nád súlyos; meghajol;
s a bambusz úgy szól mintha sírna.

Őszi hold; hegyek szöknek tavak körül
az alkonyba
Mint felhők függőnye az est,
ködfojt a víz fodrain; s mögötte
éles, hosszú fahéj-dárdák,
hideg dallam a nád közt.
Domb mögül szerzetes-csengőt
hoz a szél.
Vitorlás járt itt áprilisban; tán októberre visszatér
Csónak tűnik ezüstbe; lassan;
Nap lángja csak a folyón.

Hol bíbor zászló éri az alkonyt
Elszórt kémények füstje az ellenfényben
Majd hó ront a folyónak
És egy világot jade borít
Kis csónak úszik mint lámpás,
Lúdbörzik a víz mintha fázna. És San Yinnél
a semmittevésnek élnek.

Vadlúd tottyan a homokra,
Felhők gyűlnek az ablaknyílásnál
Széles a víz; ludak húznak el ősszel
Varjak lármáznak a halászmécsek fölött,
Fény fut át az északi ég alján;
hol kisfiúk turkálnak kövek közt rákért.
Ezerhét százban jött Teing e hegyi tavakhoz.
Fény fut át a déli ég alján.

A bőséget teremtő állam szükségképp eladósodik?
Ez galádság; ez Gerüón.
E csatorna máig TenShibe visz
bár a vén király kedvtelésből ásatta

KEI MEN RAN KEI
KIU MAN MAN KEI
JITSU GETSU KO KWA
TAN FUKU TAN KAI

Napkelte: dolgozz
Napnyugta: pihenj
Áss kutat, igyál a vízből
Áss földet, edd gabonád
Császári hatalom? mit számít az nekünk?

A negyedik: a csönd dimenziója
S bőséges vadat lebíró erő.

LI. CANTO

RAGYOG

az égi elmében Isten
a teremtő
jobban a szemünkbe
tűző napnál.

Ötödik elem; sár; mondta Napoleon.
Uzsora miatt nincs senkinek jó háza
Kőből, se paradicsom a templom falán,
Az uzsora elválaszt kőfaragót kőtől
Takácsot szövőszéktől az usura
Gyapjú nem kerül piacra.
A paraszt nem eszi saját búzáját,
A tű eltompul a lány kezében,
Leáll a szövőszék, egyik majd a másik
Majd tízezer és tízezer
Ducciót nem usura szülte
Nem az festette "La Calunniá"-t.

És Ambrogio Praedis és Angelico
Tehetségét sem usura adta
Sem St. Trophime kerengőit;
Sem St. Hilaire arányait.
Uzsorától rozsdál ember és véső
Ő rontja meg a mestert mesterségét rontván;
Az azúrt rák régja. Smaragd nem jut Memlinghez
Az uzsora megöli a magzatot a méhben
Kurtítja a bókot az ifjú ajkán
Az uzsora vénné tesz ifjat; odafekszik a mátka
S a vőlegény közé
Az uzsora a Természet növekedésének gátja.
Szajhák Eleuszisz helyett;
Hol uzsora az úr, nincs szépen csiszolt kő
Parasztoknak nem hoz hasznót a nyáj
Kék műlég; a 2-es a legtöbb folyón
Borús napokon, ha hideg van
Egy seregélyszárny megadja a szint,
Vagy a kékrécéé, ha szárny alól a toll,
Teste legyen kékrókaprém, vagy vízipatkányé
Vagy szürkemókusé. Ehhez tégy egy adag mohairt,
S egy kakasgallért lábnak.
Március 12-től április 2-ig.
Fácántyúk tollából lehet a légy,
Zöld potroh; a szárnyak szorosan test mellett,
Sötét szőr nyúlfülről is jó testnek,
Vagy zöldes színű fogolytoll,
kendermagos kakasgallér,
Zöld viasz, páva-farktoll,
Ragyogó altest, egy gombostűnyi épp
Legyen a fej. Használható reggel héttől
Tizenegyig; mikor a barna mocsárlégy jön.
Amíg tart a barna légyből, nincs kapás Granhamre.
Rajta a cselekvő fénye, mintegy
Hozzánőtt forma.
Deo similis quodam modo

hic intellectus adeptus

Fű; sehol nincs rossz helyen. Így szólván Königsbergben

Zwischen die Volkern erzielt wird

modus vivendi.

körözve kavargó légben; sietve;

a l2: csukott szemmel az olajos szélben

ezek voltak a régensek; és bús dalolt hasa

redőiből

Gerűn; az öregek támasza vagyok;

Fizetem a békét papolót;

Soknyelvű ringyó; kalcedonkereskedő

En, Gerűn, usura egytestvére

Te, ki rég díszletek között élsz.

Ezrek haltak meg redői közt;

az angolnahalász kasában.

A Cambrai Liga idején:

正名

XC. CANTO

Animus humanus amor non est,
sed ab ipso amor procedit, et
ideo seipso non diligit, sed
amore qui seipso procedit.

"A színből a természet

& a természetből a jel!"

Boldog szellemek összeforrva

akár a kőris Ygdrasail.

Baucis, Philemon.

Kasztália a forrás neve a dombhajlatnál.

tenger alatt,

keskeny part.

Templum aedificans, még nem márvány,

"Amphión!"

És a San Kuból

三

孤

a poitiers-i szobába hol úgy állsz
hogy árnyékot nem vetsz,

Az a Sagetrieb,

az e. hagyomány.

Az építők megőrizték az arányt,

vajon Jacques de Molay

ismerte ezt az arányt?

és Erigena a miénk volt?

Hold-bárka tejkék víz fölött

Küthéra δεινά

Küthéra sempiterna

Ubi amor, ibi oculus.

Vae qui cogitatis inutile.

quam in nobis similitudine divinae

reperetur imago.

"Földanya öledben"

szólt Randolph

ἡγάπησεν πολὺ

liberavit masnatos.

Kasztália mint a holdfény

s kél és elhal a hullám,

Evita, sörözők, semina motuum,

kiégett fűre, most eső hull

nem megszokásból ingerült

de a látástól őrzöngő,

Szibülla,

a romhalmaz alól

m'elevasti

a kínon túli tompult élből

m'elevasti

Erebusból, a mélyen fekvőből

a föld alatti szélből

m'elevasti

állott levegőből s porból
m'elevasti
nagy szárnyalással,
m'elevasti,
Ízisz Kuanon
a holdsarlóból
m'elevasti
vipera moccan a porban,
a kék kígyó
elősiklik a szirti tóból
És mécsket visznek le a vízhez
a lámpások elúsznak az evezőktől
a tenger marka kiviszi mindet.
"De fondo" szólt Juan Ramon,
mint sellő, felfelé,
de a fény függőleges, felfelé
és Kasztáliába,
szirtről fröccsen a víz
s a sekély tóban mint Arethusáé,
papirusz suttygósa.
A liget oltára
szilfák alatt áll, ama templomban, csöndben
magányos nimfa a tónál.
Wei és Han egygyólvad
két folyó egygé
fényes hal és uszadék
az árban tört ág
s a vizek tiszták a sodrástól
Nehézkességből, hol nem mozdul a lélek
"madár a léleknek" szólt Richardus
"vad a testnek, hogy értse dolgát"
Gaio! Gaio!
Zeusznak, ki előtt hat szeráf áll
Az építész a festőtől,
szil alatt a kő
Formálódik,
a rilievi,

a csigás kő a szegélynél
Faunus, sirenes,
a légben formálódó kő
ac ferae,
 cervi,
 a nagymacskák jönnek.
Pardus, leopardi, Bagira
 idecsalva a vadonból
vadon ἐπὶ χθονί
 sok fa nő
 és széles irtás van közöttük
οἱ χθόνιοι mirrha és tömjén az oltárkőn
illatot ád,
 s hol semmisem volt
most bundás gyülekezet
 s az ágak közt hangok szólnak
szürke szárny, éjszín szárny, éjszín szárny karmazsin szegéllyel
és a parti fenyők
 mint a Palatinuson,
mint pinetán. χελιδών, χελιδών
A Föltámadási körmenettel
 jönnek a zászlók
jön fuvolahang
 οἱ χθόνιοι
új erdőbe,
 sűrű füst, bíbor, felszáll
fényes láng az oltáron
 a lég kristálytölcseire
Erebusból, a szabadultak,
 Tüiró, Alkméné, szabadon, emelkedőben
e i cavalieri,
 emelkedőben,
nincs több árny,
 mécsek köztük, lángolón,
és a bátorság sötét színe

Ἡλέκτρα

még Aigiszthosz vétkétől görnyed
Fa elhal & az álom él
Nem szeretet de szeretetet áraszt
ex animo
& önmagában ergo nem talál gyönyört
csak a szeretetben, melyet áraszt.
UBI AMOR IBI OCULUS EST.

XCV. CANTO

SZERETET, villámként tűnt el,
5000 évet élt.
Az üstökös megáll-e
s helyben maradnak-e a nagy csillagok!
"Consonantium demonstratrix"
ἔφατ' Beda
Deus est anima mundi,
animal optimum
et sempiternum.
Tempus est ubique,
non motus
in vesperibus orbis.
Expergesci thalamis, gravat serpella nimbus
Köd üli meg a vadkakukkfűvet.
"Az egész nép kedvéért". "Megismétlik"
szólt Delcroix
Van Buren tisztázta Talleyrand-t
Adams Rushnak, már azelőtt, 1811-ben
És voltak céhek Bizáncban.
"Nem politikus", mondja Dante, egy
"compagnevole animale"
Még ha néhány a városba is vetődik
πόλις, πολιτική
reproducteur,
contribuable. Paradis peint

de πολεῖω azt jelenti: szántok
πολύγλωσσος

Sok hang élt ama tölgyesben.

Benton: mikor sok volt az éreből,
Van Buren már tisztázta Talleyrand-t
J.A. "az egész népért /leértékelés/."

Nagy Sándor megfizetett a hadakozásért
És egy íven Vicenzában, a családfa,
a címer, a kövön: "Lapo, ghibelline exile".

"Ki tudja, tán engem is egy vento de siepe?"
hatszáz évvel később "de gli Uberti".

A Menny Királynője hozzon nyugovást

Κάδμου θυγάτηρ

fényt hozván per diafana

λευκός λευκόθωε

fehér hab, sirály

A szentségit, még az én időmben is voltak férfiak

Nicoletti, Ramperti, Desmond Fitzgerald

/aki élt 1919-ben/

Hogy a kristályhullám áradattá nőjön

近 csin⁴
乎 hu¹
仁 jên²

A fény ott csaknem szilárd.

YAO gondja: ki lesz az utódja

—
人

& volt három év béke Windsornak hála

'36 - '39

Mint a teraszról, St. Bertrand

délre Montrejeau-tól

Idősb Lightfoot nincs elkeseredve,

Idősb Lightfoot cseppet

sincs

elkeseredve,

Látja a Folyamatban a tervet.

Miss Ida a börtön rácsainál

"de Nantes

il y a un prisonnier", periplum

Madridből több mint 40 évvel előbb,

Carrière— tárlat Párizsban,

"Bret" La rue Grande Chaumière-en.

a japcsi lány: "Mais Rembrandt"

extázisban

És a russe

hozván a turgenyevi "Füst"-öt.

"Ök" mint William bácsi mondta "az Emlékezet leányai"

"Pirandello,

mert valami ilyesmi...

játszódik le az ember fejében."

Kinek a fejében?

A sok hülye és Pulitzer-potyázó közt

egy pisszenés se az Alkotmány mellett,

Nincs kifogás a történelmi ködösítés ellen.

"A bikinim tutajoddal felér." Szólt

Leukothae

És ha nem látom is

Egy látvány sem ér fel gondolatom szépségével.

A reklámozott litterati szörnyű gyévasága

& Elsa Kassandra, "a Bárónő"

von Freitag stb. sokszor igazat szólt

a régi napokban/

őrülten

No persze, volt valami feszültség

a lányban akkortájt Manhattanben

a be-nem-hódolás elve

nehéz teher.

Dinklage, hol lehetsz,

von-oddal vagy anélkül?

Azt mondtad, a néger katonák foga

vadkanvadászatra emlékeztet,

Az elsőre, azt hiszem, de
A néger rabok a gyerekekkel olyan jól kijöttek,
Hogyishívják is, aki a levegőben töltötte az éjszakát
mert horgonykötélbe akadt.

Magányos szirt a sirálynak
aki, ha kell, megpihen a vizen!
A hinduk sosem

vágynak ürességre?

Ha a Gardasee áll rendelkezésünkre.
"Ó Világ!"

szólt Mr Beddoes.

"Van benne valami,"

szólt Santayana.

Responsus:

Nincs pangás/

legalábbis közvetlen közelben nincs.

egy kéz honor nélkül,

a szörnyű szervezett gyávaság.

És van valami tisztesség az univerzumban

ha jól érzem az egészet, dicto millesimo

Akárhány évesen.

Azt hiszem, Szt. Hilarius tölgylevelet nézett.

/szólt? San Denys,

/írd: Dionisio/

Dionisio et Eleutherio.

Dionisio et Eleutherio

"a fajtájuk

melyet Kálvin sem irtott ki

en l'Isle./

Hogy hullám tört, hányta a tutajt, majd

Kitépte kezéből az evezőt,

árbocot tört és szárnyvitorlafát

S őt a víz alá lehúzta

Szél hányta

Notus, Boreas,

mintha pihe lett volna

Majd Leukothea megszánta,

"halandó egykor

Ma tengeri isten:

γούρου

γαίης παλίων..."

/A bal oldali fénykép 1945-ben, a jobb oldali
1958-ban készült./

A szerkesztőség ezúton szeretne köszönetet mondani
Novák Györgynek a POUND-blokk összeállításában
nyújtott segítségért.

Pilinszky János: A nap születése

Pilinszky János költészete nem óhajt idomulni a szakirodalom ítéleteihez. Nevezhetik - s különösen a hatvanas években nevezték - humanista elkötelezettségűnek, de ezt az oeuvre "nem veszi magára". Mondják katolikus lírának, ám a misztikusok éjszakája, az Isten-hiány sivataga nem erre utaló képek. S végül - különösen Radnóti Sándor remekbe szabott dolgozata nyomán - a nagy misztikusok modern öröksének tartják, de ennek ellentmondani látszik a Kégy soros vagy az Agonia Christiana - belső katolikus parancsra született - Krisztus-követő szemlélete, avagy a költő utolsó alkotói korszakának mennyország-versei, mindenek előtt az Egyenes labirintus.

Pilinszkyt divat citálni ma már mindenféle artizstikum kapcsán, csak éppen a rendszerező értékelés várat magára. Igaz, ezt nehéz lenne megírni a Pilinszky Összes ismerete nélkül, hiszen jónéhány cikke hiányzik a Szög és olaj illetve A mélypont ünnepélye című gyűjteményből, s a levelezésből is vajmi keveset ismerhetünk. De a legtöbb vállalt Pilinszky-vers ismert, s ha a biztos alapokra épített esztétikát nem is lehet teljes mértékben rekonstruálni, egy átfogó motívum- illetve szimbólumvizsgálat képet adhat a költői pálya változásairól.

Ehelyütt - anélkül, hogy kitérnénk a Pilinszky-motívumok és szimbólumná növekedett motívumok részletes ismertetésére - csak a költői szemlélet változásának állomásait kívánjuk bemutatni. Közismert, hogy az első kötetet az éjszakai képek uralják. Ezek a képek - az átértékelt Mária-motívummal, a csillag-metaforákkal párosulva - azt a misztikus

élményt közvetítik, amely az eszkatológiai feszültséget fejezte ki a hagyományban. A megváltás tudatának és a megváltatlanság hiányának kettősét, a nagy misztikusok ambivalenciáját volt hivatott képileg kifejezni az éjszaka, mint motívum, amely Pilinszky-nél a mennyország és Isten szimbólumává transzformálódott. Eme fő szervező elem mellé sorakozott még az éhezés-motívum, s a nap-versek születésével együtt a sivatag-motívum. /Ez utóbbi szintén szimbólummá nőtt, s nem csupán a tékozló fiú környezetét szolgáltatta, de a világba vetett, a létet nem élethelyzetként megélő szubjektum kielégíthetetlen, misztikus szeretet-igényét volt hivatott kifejezni./ Ez a költői korszak valóban misztikus szemléletű, a katolikusok három személyű Istenéből csak a világot magára hagyó Atya van jelen.

A költői pálya fordulópontja az Apokrif. A Harmadnapon verseiben már megjelennek a "mindennapi Krisztusok" /Francia fogoly, Ravensbrücki passió/, hogy a század botrányára /érted: kihívására, próbatételére/ személyes választ adjanak: a totális azonosulást a sorssal; de ez még csak előkészület a "motívumok csúcstalálkozására", az Apokrifre. A modern költészet talán legnagyobb verse végig a hazatérés szándékának szférájában szerveződik, de a mai tékozló nem képes azonosulni ősképeivel, nem sikerül a hazatérés, nem ülhet az Atya jobbára. És a megérkezéshez nem is nyújt segítséget Isten, minél nagyobb a szeretet-igény, annál nagyobb szeretetet közöl ugyan, de mozdulatlanul, a háttérben áll.

Látja Isten, hogy állok a napon
Látja árnyam kövön és kerítésen
Lélekzet nélkül látja állani
Árnyékomat a levegőtlen présben.

Ez az újabb misztikus ambivalencia valójában le is zárja az Isten "megmozdításáért" folytatott harcot, a

sorossal való azonosulás - mit a passió-versek hirdetnek - most már beépül Pilinszky szemléletébe is. Nem véletlenül szerepel az Apokrif után a Négysoros, az imitatio Christi zseniális interpretációja.

Az eszkatológiai feszültség ilyen módon föloldódik, Krisztus követésére alapoz a versépítmény; a nap sem áraszt kánikulai hőséget, csak tény lesz, pontosabban jelképe a valóságnak: "minden tetőről látni a napot." Mint már utaltunk rá, eme második költői korszak jellemzője, hogy elmarad a "sötét mennyország", a hithez való viszonyt nem az Atya, a mozdíthatatlan külső közvetíti, hanem az Ember fia, Krisztus.

Pilinszky harmadik költői korszakát ismertette el eddig a legtöbb dolgozat. Az elhallgatás felé tartó költő váratlanul, tőle szokatlanul nagy versfolyammal jelentkezett a Szálkák, a Végkifejlet és a Kráter új költeményeivel. A második korszak nagy hitvalló verseit követték az ima szavai, mikor a költő a hívő monotóniájával mindig ugyanarról beszélt: a megigazultak mennyországáról. A Biblia sorai mintegy a költői életművet is értékelik: "a sötétségből eljutott a csodálatos világosságba." /ApCsel 26,18/ A Novemberi elízium szavaival:

semmit sem akarsz már
csak ragyogni a novemberi napban,
és illatozni toboz-könnyűen.
Csak melegedni, mint az üdvözültek.

Pilinszky gyerekversei - melynek második kiadása 1985-ben jelent meg -, A nap születése, kicsit visszatekint a költői pályára, s egyben megnehezítve az egykori misztikus szenvedését, ezt a folyamatot írja le. Kezdetben volt a világot elborító éjszaka, amikor a "virágok se látták / egymás színét", "és hasonlóan a hópelyhek, / a tél fehér gyönyörűsége / hamuesőként érkezett a földre...", majd "számos csillag / elhatározta,

összefog /.../ hogy az égbolt tátongó közepén / közös ragyogást alapítsanak." Aztán megszületett a világosság, mindenki asztalhoz ült, a vendégek letelepedtek: a levegő, az égbolt, a tenger, az erdő, a virágok családja, a "fűveknek az asztalvég jutott", jöttek az állatok, s végül az emberpár. Megtörtént a teremtet világ benépesítése.

Ezután következett a tragédia: először csak egy árnyék tűnt fel, majd sorra jöttek az árnyak: "a sötétség gazdátlan ebei", kik "végül / elállták már a nappal kapuját". Minden vendég elmenekült:

Az ifjú emberpár maga maradt
az egyre hatalmasabb éjszakában.

De az ifjú megígérte mindeneknek, hogy visszatér a nap, s reggelre újra beragyogja a földet. Így is történt, s a második világosság öröme nagyobb volt, mint az első.

Mert akkor már tudhatták mindenek,
hogy azután az éjszaka csak álom,
amit a fénylő valóság követ.

A költői életmű ismeretében egyértelmű, hogy milyen teológiai kategóriák elevenednek meg ebben a gyerekversben: a teremtés, a világ bűnbeesése és a föltámadás. S emögött jelen van misztikus éjszaka, láthatóak a "kihűlt tálak közei", s végül a "fűben, fák alatt megterített asztal", az új Jeruzsálem jelképe.

A gyerekvers-kötet címadó darabja ilyen módon pontosan nyomon követi a költői szemlélet változását, s egyben utal az életmű döntő fordulatra: a nap születésére.

Dlusztus Imre.

Kalapáti Ferenc: Óriásfelirat

Kalapáti első kötetének címlapján egy óriás-hegyező fényképe látható. Ezzel lehet kihelyezni az óriásceruza, és az óriásceruzával készíthető el az óriásfelirat. Egy másik lehetőség: a címlapon egy hétéves napi méretű hegyező óriásira nyitott felvétele található: így aztán nemcsak a ceruza kihelyezése képzeletbeli, hanem az elkészült óriásfelirat is fiktív. A választás az olvasó feladata.

Kettőt lapozunk a kötetben, s az ötödik oldalon egy Günther Grass-idézetet találunk: "...mosolya az állítólag eredeti Mona Lisáról készült másolatról festett másolaton látható mosolyra emlékeztetett." Mi áll itt mi helyett? Áll-e egyáltalán valami? Létezhet-e a valódi rajza, vagy fordítva: bármilyen rajz, kép, vers, mű, költészet tükrözheti-e valóban azt, amiről készült? Ezzel a kérdéssel kezdődik a kötet.

Ha a százegynéhányoldalas füzet kiindulását és végpontját nézem, tulajdonképpen nincs is nagy távolság e kettő között. A kötet utolsó darabja, "utóirata" ismét csak idézet, ezúttal egy újsághírből: "A kínai régészek kétévi kutatás után felfedezték a kínai nagy fal eddig ismeretlen részét, Senhszi északi tartományban. A falnak ez a része 100 kilométer hosszú. Kőtömbökből áll, s időszerűségünk előtt a 7. században építették. A kínai fal most összesen 5860 km hosszú." /101./ E részlet kiválasztása valószínűleg ugyanazzal a szándékkal történt, amellyel Kalapáti a mottót is választotta: valóban a valóság-e az, amit érzékelünk, amiről tudunk, amiről híreink, újsághíreink vannak, vagy csupán tuda-

"....csak úgy tesz mintha még nem léteznék...."

tunkban is e y korlátozott, a külvilágtól gyakorlatilag független képzet ál, mint a valóság egy elképzelt, csak számunkra létező, fiktív változata?

E két prózai idézet között van a kötet anyaga, harminchárom vers, öt ciklusba rendezve. Ha itt az "anyag" szót használom, ezzel nem is távolodom el túlságosan a kötet szellemétől. A versek ugyanis legfontosabb építő-elemeiket, a szavakat tényleg anyagként kezelik: ezeket használják, ezeket formálják, ezeket teremtik. Anyag a szó, önmagában, folyamatosan, központosítás, bármiféle írásjel nélkül, lemondva ezzel a mondatokká válás legcsekélyebb esélyéről. Nemcsak a kötet legszembevetőbb jegyét, jellemzőjét írom le ezzel: ezáltal jön létre ugyanis az a sajátos, a vers és az élőbeszéd határán álló szövegfolyam, mely a kötet koncepcióját képezi. Vagy ahogy egy helyen Kalapáti írja: "mit is mit is / hogy orromra repül egy légy / amelyről elhitetném hogy magam varázsoltam oda / de egyben azt is hogy önmaga választotta ezt / amely se nem vers se nem próza / amely lekötözve sincs de elengedve se / amely már most sem létezik / csak úgy tesz mintha még nem léteznék / mint a fali csempék / egészen is csonkán / hát szeressék / vagy ne szeressék" /mit is, 30-31./ Ezek a versek valóban a határvonalon állanak, formájuk miatt nem ritkán az elemi közlés lehetősége és lehetetlensége határán, hiszen a szöveg nagyon gyakran tagolhatatlan, felbonthatatlan. Ez a tagolhatatlanság sokszor abban jelentkezik, hogy a sorok egymáshoz történő viszonyítása, értelmezése többféleképpen is elvégezhető. Tovább fokozza e többféleképpen érthetőséget Kalapáti a cuniculus vitae néhány helyén, ahol túl a felbontás-értelmezés nehézségein, a sorok olvasatához több ízben is alternatívákat ad.

A kötet címe és már említett utóírata találkozik a leghosszabb versben, az óriásfelirat a kínai nagy falra

című darabban. A sorok más- és másképpen választhatók el, és ezzel a szavak mögötti, feltételezett vagy valóban létező realitás lehetetlenné, leírhatatlanná válik. Nem elmond a vers, hanem széttöredezik, sorokra, szavakra bomlik. Ez azért is történhet meg, mert a versolvasó helyzetének többértelműsége mellett gyakran a versíró állása is bizonytalan: "valahol megszakadt / a köhögési inger / most majdnem röhögésit írtam / nyilván ez utóbbi lenne a pontosabb" /80-81./; "az autókban egy ideje nem működik a fék / vagy bele sem szerelték / mindegy nem / ismételve folyton és így igaz / vagy fordítva / a helyzeten nem változtat" /83./; "mert tagadom hogy tagadom hogy tagadom" /84./; "akárhogy forgatom nem megy / nyilván nem is ment soha / csak szeretted volna" /85./. Sok a vagy, az esetleg, a mindenesetre, a ha a kötetben, ezuttal a minősítések bizonytalanságának, és nem pontosabbá tételének jelzéseként; ezért aztán a költő önmaga világán minduntalan módosítani kényszerül. Módosítja minősítéseit, állításait, s alapállásává lesz a szó használatából eredő állandó változtatás. Mindeközben a vers is változik: a tagolhatatlanság miatt - ellenkezőleg azzal, amit várnánk - az óriásfeliratokból feliratok lesznek. S lassan vissza is érkezünk a kötet két kitüntetett pontjához. Kiindulásában igazán izgalmas költészet ez, s a mottó és az utóirat "közötti rész" teszi világossá, hogy a valódi és a teremtett között nem feltétlenül kell lennie kapcsolatnak.

Kalapáti Ferenc jó verseket ír, s kevés kivétellel nem is hajtja túl őket: az egyes darabok nem az automatikus írás eredményei. Érdekes módon a terjedelmesebb darabok, különösen a vonat amely visz a sehozba ciklus hosszabb versei erőteljesebbek, pedig a túlírásnak mintha inkább ott mutatkoznának jelei. De mikor kifáradna a vers, jön egy fordulat, mely iróniájával, váratlanságával vagy képtelenségével megújítja a szófolyamot.

"ha megkerülhetők a transzparonsekről / plüss drapériára átkerült szavak / mert hitelüket szegi / a szervezés és az alapanyag" - hangzik az Örögfelirat...-ban. Az alapanyag itt adott. A szervezés biztosíték a szavak hitelére, mert végig gondolt, és következetesen végig is vitt gyakorlati válik. Az Alapítói kötetének legnagyobb erénye.
/GEMMA KÖNYVEK 16. Forum, 1983./

Csuhai István

1985. március 7-én, az egyetem bölcsészkarán tartotta első felolvasóestjét a Harmadkor. Az elhangzott írások:

Névisi Ottó - A fejünkkel játszunk /próza/

Csuhai István - Uralkodó prózaeszmény a nyolcvanas években /kistanulmány/

Nagy Imre - Részletek az Alomlattiúró című rövid, de befejezetlen írásból

Fonográcz Tibor - Önelszámolás /kistanulmány/

Szijj Ferenc - Ajánlás /vers/

Balog József - Csönd, kiáltás után /próza/

Takács József - Az adott dolgok uralma /jegyzetlapok/

A felolvasás után kezdődött Háy János és Kurdi Fehér János HARMADESSZIV-SZONETT című akciója és verse felolvasása. Az esten körülbelül 160 ember volt jelen.

1985 áprilisában a Harmadkor három munkatársának volt kiállítása a szegedi Tanárképző Főiskola klubjában: Pacsika Rudolfnak /A gnosztikus város/, Háy Jánosnak /Jelenetek a hagyományos szomorúmanók életéből/ és Fuksz Lehelnek.

Petőcz András: Betűpiramis

A kötetben található műveknél szövevé különbséggel kell körülvenni a vers, a költemény kifejezések használatát. Petőcz András alkotásai ugyanis a hagyományos költészetesztétika normái értelmében nem versek, hisz a tördelésen kívül semmi sem hasonlít az azokhoz őket. /Olykor még az sem./ A hagyományos értelemben vett kategóriákat alkalmazva Petőcz a Kiűzetés, a Lefüggönyözött nappalaink, az Egykedvű gondolatok, a Koszorú, a Hátrahagyott töredékek című fejezetek, ciklusok darabjaiban inkább prózát ír; rövid, puritán, lecsupaszított, vagy hosszú, központozás nélküli, az élőbeszédet utánozó mondatokkal, megszakítás nélküli gondolatfolyamokkal, sőt, néhol valóságos miniatűr novellát kerekít, mint például a Permanens kiűzetés három darabjában, amelyek a tömörítés ragyogó példái. Hadd idézzem itt az első, melynek változata a további kettő. "Megáll az ajtóban, szeme dülledt, álla borostás. / Szeretlek - mondja megvetéssel. / Majd kelletlenül a gyümölcsbe harap."

Petőcz András elveti a hagyományos költői eszközöket, stílusa szikár, olyannyira, hogy ebben az értelemben nevezhetjük "eszköztelen" költőnek is. Persze ez a meghatározás csak korlátozott értelemben igaz, hisz a költőnek vannak másfajta, sajátos eszközei. Rövid prózamondatok és az ehhez kapcsolódó gondolatkihagyásos technika, melynek az a jellemzője, hogy tartalmilag gyors iramban építi a szöveget. A szavak szótagokra bontása, a közös szótagok révén való összekapcsolás, mely által jelentéshordozóvá válnak a szó-ízek, és permanenssé, tagolhatatlanná a szöveg /pl. Püzet, Formában vagy/. Itt említem

meg a Koszorú című "versfüzért" is. A szerző ebben a magyar irodalomban klasszikus előzményekkel /Kosztolányi, József Attila/ rendelkező szonettkoszorút parafrazeálja. Az ismételések által szervezett, egyébként eszköztelenített művészen Petőcz mintegy összefoglalja alkotói kísérletezésének legkülönbözőbb hozadékait, eredményeit.

Van azonban néhány mű, amit nem érzek eléggé koherensnek. Míg például az imént tárgyalt Koszorú darabjainak minden sora újabb meglepetés, mondhatom talán: költői poén, és amelynek utolsó darabjában a szerző remekül szintetizálja a korábbi darabok kulcsmondatait, addig a Baleset című szöveg második fele számomra teljesen szervesen van az első részhez hozzátoldva, mely első rész egyébként is - talán mert Petőcz itt túlságosan ragaszkodott hagyományosabb technikához - nehézkes és túl triviális. Felesleges önisméltásnak tűnik számomra a Szintézis és a Debilis metróállomás című művek némely sora.

Eddig jobbra csak a kötet első, nagyobbik részében szereplő művekről beszéltem, és a Posztumusz kísérletek, az Utószó, a Kitekintés c. fejezetek alkotásairól, képeiről, lettrista jellegű munkáiról nem, pedig Petőcz e művei sem elhanyagolható részei kötetének, bár e két rész között határozott cezúrát érzek. Itt a szerző a magyar irodalom egy létező, de periférikusabb, az irodalomtörténet és a kritika által mellőzöttebb vonulatához kapcsolódik: ezt a vonulatot többek között Kassák, Tamkó Sirató Károly, Nagy László, Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Weöres Sándor művei, a Magyar Műhely és az Új Symposium törekvései, a Ver/s/ziók-antológia fémjelzik. /Kassák példájáról, szellemi ösztönző erejéről külön fejezet - Utószó - is tanúskodik a kötetben, ahol Petőcz Kassák aktivista, el nem avulónak tartott, életerős költői hagyományát állítja szembe a mai "beteges" költészettel. /A tradicionális formának itt végzi el a legteljesebb

bontását, de itt csinálja egyúttal a legújasmertűbb formacépítést. /Persze, mint ahogy a Fosztumusz kísérletek címben a szerző maga is utal rá, betűpiramisai nem előzmény nélküliek./

Külön ki kell emelnem az ebből a részből nekem legjobban tetsző Kitekintés című hosszabb szöveget, modern poémát /- mely egy hagyományos esztétikai kategóriának, a szépségnek a mibenlétét kutatja -/, és amelyre, úgy érzem, joggal elmondhatom, hogy lírai hitellel bíró, és - nem tudván teljesen elkerülni e recenzióban a konvencionális és talán már nem is egészen adekvát kategóriák használatát - szép alkotás. /Kozmosz könyvek, 1984./

Kiss László

A Medium-Art húsz oldalas füzet, a kísérleti irodalom fóruma. Addigi két száma 1985-ben jelent meg. Szerkesztői Kurdi Imre és Petőcz András. Közös munkatársaink a két szerkesztőn kívül Kurdi Fehér János, Tatár Sándor és Máty János. A két számban a legizgalmasabb munkák Aranyi László, Máty János és Kurdi Imre képversei /Haiku - sixty-nine - Kol-lázs/, Papp Tibor bélyegei, Szilágyi Ákos esszéje /Fej és tudat/ és Székárosi Endre akusztichon-ja. A számok mellékleteiként Erdély Miklós, Sziládi Zoltán és Zalán Tibor munkái jelentek meg.

Palotás Dezső: Incidens

Az a nyelv, amit Palotás használ: közönséges, minden líraiság nélküli. Mégsem életszerű. A köznapitól eltávolítja a szógyártás, a nyelvjáték, a széttörödelttség és a stilizáció, amely elvezet a groteszkhez. Palotás világgépe érezhetően líraellenes, de nem valóságcentrikus. A felszín érdeklő, s nem az analízis szenvedélye, a banális tény, és nem a létezés.

Ezzel a romantikaellenes pozícióval élesen elüt nemzedékének összes költőjétől. A legközelebbi Cselényi Bélától kedélyessége és néhol feltűnő jovialitása választja el, s az, hogy nála hiányzik a lélek iránti érdeklődés és az a nosztalgikus elem, amely Cselényinél az egyik első mozgató. Tolnai Ottó gerilladalaitól, vagy Ladik Katalintól ugyanez különbözteti meg: Ladik individuális mitológiája helyett Palotás áleposzt és eposzparódiát /Noé diadalma/ ír. A politikum az, ami Tolnai 60-as évek végén írt rövidverseit juttatja eszünkbe, vagy Csorba Béla DIADALEKLEKTIKÁ-ját. A kötet néhány kitűnő verse, a Miért nem repülnek nálunk a majmok?, az Elképzelem a vígyorát a korai Petri Györgyre emlékeztet, első sorban a kesernyés gúny. Vele rokonítja formaérzékenysége is /a bestiárium és a limerick föllelevenítése/, de teljes elválasztó Petri sajátos retorikussága és a romantika iránti különös vágya. Ebbe az előkelő társaságba Palotás egy remekművel került be: Incidens.

"Üdv néked, Cézár, a halálba menők
megtorpanunk, tán röhögünk nagyot,
uram, uraim ti valamennyien
tán bölcsek, ó, tán kegyesek vagytok -

Még kér a nép a nép, még kér a még
és hát pásztorok voltatok te sem,
ne bökjön, jaj, ne le hüvelykitek,
mert, uraim, majd mi is megteszem -

/n.b. A koszos barbárt természetesen haladéktalanul
kinevették fogyatékos latinsága miatt/

Palotás azonban e társaságban is különálló. Ő a legreakciósabb: munkáin a versszerűségnek alig van nyoma. Egy viccre, egy vidám, végül profanizált történetre, a nyelvromlásra építi verseit. Hajlamos a szofisztikára és a szószátyárságra, és nem mentes a didaxistól; a kötetnek élettanítás jellege van. Könyvét végigolvasva pedig marad a kellemtelen mellékíz, ami benyomult a nevetés mögé. Az irónia nem az örök derűé, csak eltakarja a nyelv eltűnésének félelmét.

alpművelet

fiatai költők antológiája

Aki kézbeveszi a kötetet, óhatatlanul az Ötödik évszak-hoz hasonlítja. Pél évtized alatt - úgy tűnik - ismét átrendeződött az erdélyi magyar líra felszíne. Az előző "nagy dobás" után ez egy csendes változás: nem az úttörőké, hanem a követőké. Markó Béla nagyszerű /!/ előszavában írja: már-már nyomtalanul múlt el az előző nemzedék neoavantgarde ihlete és a gyakorlata, amely a műveltségélményre építette a verset. E versfelfogás helyébe valamiféle pluralizmus lépett, az alpművelet szerzőiről azt írja Markó: "nem érződik szövegeiken az egyetlen, éppen aktuális esztétikai újdonság terrorja." Az utólagos kritika - amelyet ez a kijelentés magában hord - túloz: az Ötödik évszak uralkodó stílusa, amelyet a nagyarányú kompozíció, az erőteljes képiség, az érzelmi átitatottság, a nyelvjáték és a teoretikusság jellemez, - megosztható, belső eltérései vannak. Egyed Péter hajlama a titokzatosságra, konzervatív visszahajlása /Bevezető fejrődalhoz - az antológia kiemelkedő költeménye/, Balla Zsófia szürrealisztikus képei, Bréda Ferenc elvont, filozófikus verse láthatóan elváltnak egymástól. Ez a verseszmény az alpműveletben kisebbségbe került: Barabás Zoltán műveiben, Tompa Gábor A régi játszótér c. versében van jelen, s még néhol feltűnik.

Ennek az antológiának is van azonban uralkodó stílusa, méghozzá eléggé "imperialista", amelytől kevés eltérés van

a hagyományos versszerűség, illetve a képvers felé. Ez utóbbi műfajt két figyelemre méltó munka is képviseli: Molnár Vilmos Concept Art-ja és Nagy Zoltán Óriáskerék c. műve. Az uralkodó stílus a rövidversé, talán a két erdélyi mester, Cselényi Béla és Palotás Dezső nyomán. Az alpművelet kitűnő címe: lélek és matematika. A rövidvers nem redukció, a hagyományos verstől jóval távolabb esik, mint az avantgarde hosszúvers, alig lép ki a csöndből, igénytelen, nincs ornamentika, gyakran épül ismétlésekre, ellentétre, gyakran meghökkentő, groteszk, kegyetlen, egyetlen elidegenítő gesztus ez, verszerűtlen dialektika. Eltérő belső utak azonban itt is vannak: Molnár Vilmos rövidverseit erős didaxis, Sall Lászlót absztrakció /ekkor jobbak a versei/ vagy fintor, Balázs Tibor műveit az elmélkedés, Horváth Alpár munkáit a klasszikus groteszk jellemzi, amely mögött - jelezve eredetét - ott a racionális kritika. E gyakorlat leg-érettebb szerzője Csizsár László.

Az Ötödik évszak gárdájából négy költő volt "idegen": a két képvers-író: Nagy Zoltán és Tőkés Zoltán; Kovács András Ferenc, aki artisztikumával és nagyvonalú eklektikájával ma is különálló az ottani költészetben, és Cselényi Béla. Az alpművelet ennél valóban tágasabb. A kötet szerkesztése roppant koncepciózus. Kettős dialektikára épül: az első részt a nosztalgia, a másodikat a kívülállás jellemzi; az első a patetikus azonosulás, a másodikat az elidegenítő módszer, a szétbontó groteszk. A harmadik rész pedig az elképzelt szintézisé. Markó tehát tud az ironikus-analitikus rövidversről, de nem tartja uralkodó stílusnak. Valójában azonban Csizsár, Molnár Vilmos, Balázs, Dénes László, Szűcs László helye a nagy második részben volna. A harmadik rész pedig nem a vágyott szintézisé, hanem csak az asszimilációé, a nem dog-

matikus gyakorlaté. Itt vannak a kötet legjobb versei: Egyed Emese két szonettje: Két vers a hallgatásról és Tompa Gábor két verse: Ami emlékeztet az emlékre és A szó háza. Ezek a versek eltérnek az antológia uralkodó vers-eszményétől: Tompa visszafogott képiségével és klasszicizáló hajlamával, Egyed Emese líraiságával és versei nőiességével, amely a hagyományos személyességen belül marad. Ők ketten kiemelkednek a kötetből.

Visky András: Partraszállás

Visky 80 oldalas füzete roppant egynemű. A kötet mögött mintha egyetlen történet állna, pontosabban egy parabola, amelynek kicsapódásai a versek. Ez a történet "dűlendező ősz"-ben és télben, alkonyatkor, este, éjjel, hajnalban játszódik. Tudatfolyam-versek. Azt hiszem, Visky nem lírai alkotó.

A kötet Laokoon-motívumának a magyarázatát egy Bretter György-esszé kezdete rejti: "Laokónban nem volt keserűség, amikor meglátta a trójai falovat, pedig tudta, a sorsa beteljesedett. A sorssal szemben csak azok éreznek tehetetlen haragot, akikre váratlanul tör a végzet. Akik számolnak vele - szembenéznek vele. Az elkerülhetetlennek, ha emberek mérik emberekre, sebezhető pontja van: a szembenézés. Ilyenkor a reánk rohanó végzet elveszti hatalmát, butává és értelmetlenné válik, - értelmünk teszi azzá -, s már mi uralkodunk rajta akkor is, ha megsemmisít, mert rációnk akkor is megmarad, példa lesz, de a végzet megsemmisü , elég."

A versekben azonban a motívum értelmezése eltér a kommentártól. A filozófus képes ilyen diszpozícióra, amely kívülhelyezkedés a történésen, a líra erre nem képes. Az őv a kettősség: kívül és belül: szemlélteni és átélni. Kívülállása nem a fölényé, hanem a veszteni tudásé. Visky szemlélete nem harcos, mint a Bretteré, hanem resignált, lemondó.

A kötet mögötti parabola az említett kettősség feszültségű; a felcserélés c. vers szerkezete is erre épül. Ittlét és eltávolodás, a test félelme és a lélek megérkezése. A költő megállítja a verset a kettő közti, fenti holtponton, már nem emelkedik, még nem zuhan, majd az így fölrakott boltív egy kiáltással beszakad és lehull.

A tragikus készenléttudat miatt szertartásossá válik a vers, ezt erősítik a visszatérő keresztény utalások és parafrázisok, a néhol fenségességre törekvő nyelv is, amely gyakran miseszöveg-szerűvé teszi a művet. Mindez nehézkessé teszi a szöveget, amely egyébként is cipeli a konvencionális elemeket. A legjobb példa erre a visszajátszás c. vers: emlékfoszlányok montázsa, epikai elemekből fölépítve, amelyben keveredik a történelem az elődök történetével, egy primitív misztikával és egy hivatalos eljárás leírásával. A vers szövege szét-esik, ezek a munkák töredékesek, tisztázatlan a formai elkülönítésük, a motívumok széttartanak. A mű nyitott, de nem intenzív. A kötetnek azok a jó versei, amelyek eltérnek ettől a gyakorlattól. Ilyen a partraszállás különös színérzékenysége, a történelem átrendezése c. vers középkori története, vagy a negyvennegyedik visszatérés apokaliptikus alkonya, amely egy születés környezete: "golyák szárnya suhogott a vérzivatarban". Itt egységes szürrealisztikus vízióba állnak össze az emlékszeletek.

Visky lírája beilleszkedik abba a költészeti vonulatba, amelyik Szócs Géza nemzedékével indult, ezen nem lép túl, de módosítja: a vers szertartásszerűségével, parabolikusságával, a belenyugvás gesztusával és a költészet transzcendens háttérének megsejtetésével.

A címlapon szereplő mondat: "Meglehet, jelbeszéd a vers-találkozunk vagy elkerüljük egymást, a vers bekövetkezik, mint egy elpirulás." Mire utal? A vers titokzatosságára és másodlagosságára? A megírás intimitására? A havazásba dermedt lovak mintha az eljárás magyarázata lenne. A radikális képviség: a behatolás a versbe, a hasonlat feltárása. Ezen út végső pontján az ember kiér a versből a túloldalra, amely nem a valóságé, nem is a versé, hanem az egyetemességé, a "versen túli egyszerűségé", amelyben önmagunkra ismerünk. Az önazonosulás szertartása a vers.

IRÓDIA - FÜZETEK

A 6. füzet versanyaga elég gyenge, itt találhatók viszont az eddigi számok legjobb prózája: Horvát György Az igazság útja c. novellája. A nagy meglepetés mégis a kritikai rovat: Krausz Tivadar és Ravasz József bírálatai. A kritika a szlovákiai magyar irodalom egyik fehér foltja; fontosságukra ez mutat rá.

Fisch András: Távlataim záradéka

Talán keserű, elgémberedett lélek
rémlik a jövőmből, s én lélek:
szellemem kulcstalanságba fagyó
képe ez; szétmorzsolódott samottú kohó

Mely berendezte magát a kincse,
és bár berendezkedett, nem bírta
- gyarlóságba töretett teljesség -
a lángra kapó szababság hevületét.

Ez a homeosztatikuss lobogás
meg átsap saját evolúcióján, hogy - minek.
Lángja lobban, s egünkrol pattog a máz,

Míg a magány tömlőjébe fúl a lélegzet,
s a végtelen tükréből visszaüt a hasonmás:
semmi értelme az életnek!

A 7. füzet műfordítási szám fiatal szlovák írók munkáiból. Hiányzik egy bevezető tanulmány a válogatás elé. A prózák rosszak, a versanyag egyenetlen, de Jozef Trol, Jan Petrik és Karol Chmel bizonyosan tehetséges költők. A 8. füzet néprajzi szám, a 9. újra

Karol Chmel: Emlékezés egy augusztusi napra /három lassított fölvetelben/

1. Egy bizonyos faluban
a legutolsó ház
benyomott ablaka.
Ennyi elég.
2. Rozsdás árnyékában
leveted izzadt ingedet.
Egy pillanatig
nagyon fontos módra a test.
3. Tétován áttűn
a születendő
gyerekek.

/ford: Hizsnyai Zoltán/

az irodalomé. Ebből Fisch András, Ravasz József és Hizsnyai Zoltán 1-1 verse emelkedik ki /feltűnő azonban a mellettük közölt sok gyenge mű/, és a magyarországi Agócs Sándor dolgozata a Fénix Füzetekről. Az előző számokban feltűnt szerzők /Krausz Tivadar, Talamon Alfonz, Zsemberi Etelka/ nevei mellé újakat kell megjegyeznünk: Hogyát, Ravaszét, Kischét, Hizsnyaiét.

»PLÜSS FALVÉDŐ (243 Ft)« *

második felütés

- NA! egy ló...a sajtharang alatt...drótból...közé dugatva meg agyag; l e l e t, vagy mi...és a zsugorításban eltűnt a lovas, híre sem maradt / talán az e l t é v e d t Hatalmas Szemű szólhatna róla... /

harmadik felütés

- különösen a fényképek tetszettek neki; ahogy így visszaemlékszem Vagy kevés fény volt Vagy sok sötét, de! semmiképp sem elegendő v a l a m i, s így nem kerülhettük el a Félreértések Éjszakáját, mikor egy fedél alatt maradtunk a holttesttel és 1952-ről meg 1956-ról beszélgettünk, pedig röhögnivaló, de mindkét gyorsfényképet 1984-ben készült /Törökszentmiklós? Mezőtúr? / és csak annyi történt, hogy valamelyik marha nem tudta bevenni a kanyart a kanyart
- biztosan három tonna kloroformot izzadtak az útra szegény Egyszarvúak - mondtad
- de erre már nem figyeltem, mert ekkor, mert ekkor gördült be a V í g o p e r a közénk

ötödik felütés

- általában téntával rajzol és nem nagyon rádiózik közben
- ez a "néhányvonalas" technika meg is kívánja a biztos kezet a biztos szemet, hogy aztán a "hatvanasévek-fotel-lábú" kedves kis EB gabalyogj

* részletek az aud.max.-ban április 11-én
megnyitott azonos című kiállítás előbeszédéből

n előttünk míg télapoként szeljük szeretett vé-
rosunk utcsit aztán a biciklik: varázs-b.
és letámasztott-b. háromkerekű-b. és oszlophoz
szorult-b. meg; bukandó-halál-egykerekű-b. az
tén mivan? mivan? a TÁRGYTARTÓKBAN a tárgytart
ókban a vödrökben a puttonyokban a láda
kban a csomagokban a bőröndökben a kabin
okban és mivan? mivan? az EMBERTARTÓKBAN az
embertartókban a börtönökben arénákban a
kastélyokban medencékben mozikban a men
helyeken a zuhanyzóknál ágyakban
és hogyan esnek a szerelmes szép szavak: "dr
ága Hamlet, mekkora! pofája van anyádnak, mekk
ora! ló-sárga fogai, egyetlen virágom" vagy: "
sörivő karmos kutya lettem érted drágám, de a
többi nem járt jobban" hogyan esik mindez a n
epperek, élsportolók, bányászok, autósüldözők,
bálozók, janik, varázslók, kéjencek szájából?
és van tartalék is a tempera-tánc-pieta pl. sz
inek is vannak nem csak kék nem csak egészen k
ék színek is vannak színek is

V É R K É K

hatodik felütés

- hány lába hiányzik? hány keze? hány szál haja?
hány méter bele? hány körme? hány négyzetméter
bőre? hány ujja? hány szeme?
és hány orra van? hány szive? hány mája? hány
lépe? hány veséje? hány méhe? hány gyomra? hán
y GYOMRA?

V Á R J A A T Á N C K A R!!!! várja

hetedik felütés

- engedjék meg, hogy közös imára szólítsak fel!

gondoljanak az Egyesült Államokra
az Egyesült Államokban Miamira
Miamiben Alberto Mesere
Alberto Mese kezében egy levágott női
fejre
gondoljanak a délelőttre
gondoljanak a fényre
huszonhárom évre
Miamiben a meztelen Alberto Mesere
Alberto Mese száján a kiáltásra

MEGÖLTÉM ŐT! AZ ÖRDÖG VOLT!

gondoljanak az utcára
egyetlen nőre

imádkozzanak! a kiállítást megnyitom...

HÍREK

Szörényi László egy éve tartja előadásait a mai magyar próza-irodalomról a szegedi Móra Ferenc kollégiumban. 1984 őzén Miklósról, Máty Ivánról, Bálint Tiborról és Grendel Eszjéről, 1985 tavasszán Kocztolányi Pesséről, Máty Gyuláról és Kádas Péterről tartott egy-egy előadást. Ez utóbbin jelen volt Kádas Péter is, s a bevezetés után beszélgetett az érdeklődőkkel. Ebben a félévben Szörényi László Márton László, Krasznahorkai László, Pusztai János és Szentkuthy Miklós műveinek bemutatását tervezi.

1985. április 16-án a Móra Ferenc kollégiumban JAK-estet tartott Györe Balázs és Kukorelly Endre. Prózáat és verset olvastak fel.

1985. április 18-án tartotta második felolvasóestjét a Gondolat-jel című szegedi egyetemi lap. Az esten Balog Iván, Tóthka Béla, Szilasi László, Galamb György, Pékó András, Móra P. Gábor, Bui-di Tamás, Bellavics István és Bárdi Nándor írásai hangzottak el.

1985. május 3-án az Új Symposion korábbi szerkesztőinek estjét rendezte meg a Móra Ferenc kollégium. Szajbély Mihály bevezetője után Balázs Attila, Csorba Béla és Sziveri János felolvasása kezdődött.

1985. május 28-án Tamás Gáspár Miklós tartott előadást Kétféle konzervativizmus címmel, az újszegedi November 7. Művelődési Házban.

1985 augusztusának elején Schöffler Miklós vendégeként Malocsán tartotta évi találkozóját a párizsi Magyar Műhely.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karának kiadásában megjelent a Bölcsészindex című kiadványsorozat tematikus színházi száma, a MÁSVILÁG. A színházi számot, mely sorrendben már a harmadik kiadvány, Bóna László és Horváth Tibor szerkesztette.

MUNKATÁRSAINK

- Balogssy László - 1967-ben született Dombóváron. Versei két ízben jelentek meg a Jelenkorban. Pécssettől, jelenleg sorkatonai szolgálatát tölti.
- Balog József - 1961-ben született Budapesten. A JATE Bölcsészkarának III. éves hallgatója.
- Bendes Rita - 1960-ban született Budapesten. Három éve végzett a JATE Bölcsészkarán. Szentendrén és Budapesten él. Pound-fordításai közül néhány a Szinkóp című fordításantológiában látott napvilágot.
- Berényi Viktor és Gál Balázs - társadalomtörténettel foglalkozó fiatal erdélyi írók.
- Csuhai István - 1961-ben született Budapesten. A JATE Bölcsészkarának V. éves hallgatója.
- Darvasi László - 1962-ben született Törökszentmiklóson. A szegedi Tanárképző Főiskola IV. éves hallgatója.
- Blasztus Imre - 1960-ban született. 1984-ben végzett a JATE Bölcsészkarán. Versei /Vecsernyés Imre néven/ a Tiszatájban és a A hazatérés lehetőségei című antológiában jelentek meg. A Bölcsész utolsó számának szerző-szerkesztője, a Harmadkor 1. munkatársa volt.
- Fonyvesi Anna - 1964-ben született. A JATE Bölcsészkarának IV. éves hallgatója. Műfordítással is foglalkozik.
- Garaczi László - 1956-ban Budapesten született. Az ELTE filozófia szakos levelező hallgatója. A Jelenlétben és a Magyar Műhelyben publikált.
- Háy János - 1960-ban született Vámosmikolán. A szegedi Tanárképző Főiskolán idén végzett. Versei a Bölcsész utolsó számában és a Szövegek című szegedi főiskolai irodalmi kiadványban jelentek meg.
- Hévízi Ottó - 1959-ben született Budapesten. 1983-ban végzett a JATE Bölcsészkarán. Versei a Bölcsész korábbi számaiban, a Tiszatájban, a Kortársban és a A hazatérés lehetőségei című antológiában jelentek meg.

- Fisza László - 1962-ben született Székesfehérvárott. Tanulmányait Pécsen kezdte, jelenleg a JATE Bölcsészkarának I. éves hallgatója. Versei jelentek meg az Ész lapjainak és az Ész című antológiában.
- Kurdi Imre - 1963-ban Ajkán született. Az ELTE IV. éves hallgatója. Versei a Tiszatájban és a Vigiliában jelentek meg. Petőcz Andrásnal szerkesztik a Medium-Art kísérleti-irodalmi kiadványt.
- Nagy Imre - 1959-ben született Veszprábban. 1983-ban végzett a JATE Bölcsészkarán. Prózái jelentek meg a Bölcsész 1979-es és 1983-as számában, valamint a Harmadkor 1.-ben.
- Salat Levente - 1957-ben Csíkszeredán született. A kolozsvári egyetemet végezte el. Szeropel az Ötödik évezek című antológiában.
- Szabó Mariann - 1963-ban született. Szentesen él. A Mail Art csoporttal és a szentesi Paradox-stúdióval vett részt közös kiállításokon Budapesten, Debrecenben és Szegeden.
- Takács József - 1962-ben Gyulán született. Endrődön és Szegeden él. A JATE Bölcsészkarának hallgatója.

A szerkesztők köszönetet mondanak Bárdi Nándornak, Keszthelyi Andrásnak, Lackó Sándornak, Molnár Imrének és Orsós Lászlónak a Harmadkor első három száma körüli teendőkben való részvételért, segítségért.

A Harmadkor 3. a Művészeti Alap Irodalmi Szakosztályának támogatásával jelent meg.

Fk: Dr. Kocsondi András rektorhelyettes

Készült a JATE Szakszerkesztő Üzemben, Szeged
Engedélyszám: 320/35. Méret: B/5
Póldányszám: 600 Fv: Lengyel Sándor

Kétségtelen, hogy ez a próza nem alaktalan, nem állító, nem autonóm, nem bátortalan, nem békülékeny, nem bizalmas, nem céltévesztett, nem csalárd, nem divatoskodó, nem egzotikus, nem egyhangú, nem elérhetetlen, nem elkésett, nem előírással, nem emberi, nem erkölcsös, nem értelmetlen, nem független, nem gúnyos, nem hagyományos, nem hanyatló, nem határozatlan, nem izgató, nem jelentéktelen, nem képtelen, nem kezdetleges, nem konstatáló, nem következetlen, nem kritikátlan, nem a leggyengébb láncszem, nem magabiztos, nem megbízhatatlan, nem meggyőződés nélküli, nem mulékony, nem nemzetiszínű, nem nyilatkozó, nem oknyomozó, nem ornamentális, nem önhitt, nem pártfogolt, nem pesszimista, nem radikális, nem rendezetlen, nem romantikus, nem rossz, nem semleges, nem statikus, nem szabadalmazott, nem számvető, nem szavatolt, nem szenvtelen, nem szóhasználati, nem tagolatlan, nem tanító, nem tartalékos, nem természetlen, nem újdonság, nem végeérhetetlen.